

Överskuldssättning och ekonomiska problem bland ungdomar

En kartläggning av risker

KFM Rapport 2008:3

Kronofogden

**Konsument
verket • KO**

Förord

Kronofogden och Konsumentverket har på regeringens uppdrag utrett risker för och orsaker till överskuldsättning bland ungdomar. Vi har genomfört en översiktlig men bred kartläggning och analys av förhållanden som vi bedömer är av betydelse för ungdomars ekonomi och välfärd. Vi har bl.a. kartlagt ungdomars villkor och förutsättningar på arbets- och bostadsmarknaden inkl. betydelsen av vissa regelverk. Vi har också utrett marknadens funktionssätt och betydelse ur ett riskperspektiv. Vidare har vi undersökt ungdomars konsumtionsvanor, deras kunskaper i privatekonomi, deras värderingar och sociala förhållanden. Några av dessa kartläggningar har vi genomfört i samarbete med undersökningsföretaget TNS-gallup.

Vi föreslår ett flertal åtgärder för att reducera risker för allvarliga ekonomiska problem och överskuldsättning bland ungdomar.

Kronofogden och Konsumentverket står gemensamt bakom innehållet i denna rapport och dess åtgärdsförslag.

Stockholm/Karlstad den 15 april 2008

Eva Liedström Adler
Rikskronofogde

Gunnar Larsson
Generaldirektör

Innehållsförteckning

Resultat och förslag i korthet.....	2
1. Inledning	5
2. Ungdomar i samhället – förutsättningar och villkor.....	8
3. Marknad och konsumtion – viktiga utvecklingstendenser.....	15
4. Ungdomars kunskaper i privatekonomi.....	22
5. Ungdomars värderingar och attityder.....	30
6. Ungdomars konsumtion.....	35
7. Möten med ungdomar.....	43
8. Ungdomar i Kronofogdens register	47
9. Sammanfattning, analys och slutsatser.....	53
10. Överväganden och förslag.....	60

Referenser och litteratur

Bilagor

Bilaga 1: Kunskapstest (formulär)

Bilaga 2: Metodbeskrivning

Bilaga 3: Frågeguide (formulär)

Bilaga 4: Webbenkät (formulär)

Resultat och förslag i korthet

Resultat

Vi har undersökt risker för överskuldssättning/ekonomiska problem som ungdomar lever med och påverkas av. I kapitel 9 redovisas en längre sammanfattning och analys av dessa risker. Våra resultat är i korthet följande:

- Ungdomar har en betydligt sämre ekonomisk standard och har haft en betydligt sämre ekonomisk utveckling jämfört med alla andra grupper i samhället.
- Ungdomar har stora svårigheter att etablera sig på bostadsmarknaden och tvingas ofta betala överhyror för boenden i andra och tredje hand. Produktionen av nya hyresrätter är låg och kostnaderna höga. Antalet befintliga små hyresrätter minskar p.g.a. ombildningar och renoveringsprogram.
- Vissa regelsystem, t.ex. regler för utbetalning/återbetalning av bostadsbidrag och studiemedel, tenderar missgynna ungdomar utan fast inkomst.
- Ungdomar har ofta högre fasta kostnader för boende, mat, försäkringar, lån etc. jämfört med andra grupper.
- Konsumtionskraven i samhället ökar kraftigt vilket gör ungdomar särskilt sårbara eftersom deras ekonomiska marginaler är mindre.
- Ungdomar söker sig ofta en identitet och en livsstil genom konsumtion. Detta i kombination med att många ungdomar har ett utpräglat statustänkande gör att konsumtionen för vissa kan bli mycket dyr. För många unga är det svårt att stå emot kraven på konsumtion eftersom minskad konsumtion kan leda till en försvagad social position och i vissa fall t.o.m. utanförskap.
- Ungdomar konsumerar främst för att uppnå ”lycka” och prioriterar därför nöjen, prylar, kläder och olika upplevelser framför fasta utgifter för mat, boende etc. Ungdomar oroar sig överlag inte för pengar även om man helt saknar tillgångar. Pengar är något som ”löser sig”.
- Ungdomar utan stöd från familjer eller andra kontaktnät är betydligt mer sårbara när ekonomiska problem uppstår än andra ungdomar.
- Kunskaper och insikter i privatekonomi är genomgående bristfälliga vilket ställer till problem särskilt för ungdomar som saknar möjligheter att få stöd/hjälp från föräldrar, släkt eller vänner.
- En stor majoritet av ungdomarna upplever skolans undervisning i privatekonomi som bristfällig eller mycket bristfällig.
- Konsumtion av varor och tjänster blir alltmer komplicerad med avbetalningslösningar, abonnemangsavtal, tilläggstjänster, etc. Köp- och avtalsvillkor blir därför alltmer

svåröverskådliga vilket ställer till problem för ungdomar som saknar tillräckliga ekonomiska kunskaper och/eller har få personer att vända sig till för råd och stöd.

- Marknadsföring och reklam ger allt oftare otillräcklig, svåröverskådlig eller t.o.m. felaktig information om de totala kostnaderna vid ett köp. Undersökningar har visat att ungdomar är särskilt påverkbara för reklambudskap och är därför särskilt utsatta när budskapen innehåller bristfällig eller felaktig information.
- Det blir allt enklare för ungdomar med begränsad ekonomi att konsumera på kredit särskilt på Internet, där kreditkontroller och ålderskontroller ofta är bristfälliga,
- Ungdomar tror inte att politik eller intresseorganisationer kan lösa deras problem. De tar stort ansvar för att själva ordna sina liv och uppfylla sina mål och drömmar trots att förutsättningarna att lyckas helt på egen hand ofta är små. Många som inte kan infria sina krav och förväntningar riskerar att drabbas av ohälsa. Den psykiska ohälsan bland ungdomar har också ökat, samtidigt som den minskat i övriga befolkningsgrupper.
- De samlade riskerna för överskuldsättning och ekonomiska problem ökar den totala risken. Många ungdomar lever med och påverkas av flera risker samtidigt. P.g.a. detta löper många av dem stor risk att förr eller senare få ekonomiska problem av mer allvarlig karaktär.

Förslag

Kronofogden och Konsumentverket föreslår i korthet följande åtgärder för att minska riskerna för överskuldsättning och ekonomiska problem bland ungdomar. För en utförlig genomgång av förslagen se kapitel 10. Överväganden och förslag.

- Ungdomsstyrelsen bör ges ett uttalat samordningsansvar på myndighetsnivå i frågor om överskuldsättning och ekonomiska problem bland ungdomar.
- En nationell samordningsfunktion för insatser mot överskuldsättning/ekonomiska problem bör inrättas inom regeringskansliet eller på någon lämplig myndighet.
- En handlingsplan för insatser mot överskuldssatta upprättas i regeringskansliet med särskild prioritering av insatser riktade mot ungdomsgruppen.
- Flera av Finansinspektionens förslag i "Aktionsplan för småspararna" bör snarast genomföras.
- Privatekonomi på skolschemat bör införas inom både grund- och gymnasieskola.
- De kommunala budget- och skuldrådgivarnas förebyggande verksamhet bör förstärkas och utvecklas i samverkan med skolor och lokala myndigheter.
- En samordnad lösning för webbaserad information till ungdomar bör utvecklas.
- Forskning kring frågor om ungdomar och överskuldsättning bör stimuleras.

- En översyn av regelverk för betalningsanmärkningar och betalningspåminnelser bör genomföras.
- En kartläggning och analys av hur återbetalningskrav för vissa offentligt rättsliga skulder, som t ex CSN-lån, bostadsbidrag och underhållsstöd, kan leda till betalningsproblem hos ungdomar bör genomföras.
- Skyddet för att begränsa/förhindra att minderåriga drabbas av skulder för vårdavgifter, konsumtionsskulder samt skatter bör förbättras.
- Rutinerna/reglerna vad gäller betalning av bötesbelopp och skadestånd bör förbättras.
- Problematiken kring SMS-lån bör åtgärdas.
- Konsumentskyddsregler vid köp av kommunikationsrelaterade tjänster bör utredas.

1. Inledning¹

Uppdraget

Regeringen har i regleringsbrev för Kronofogdens verksamhet år 2008 gett myndigheten i uppdrag att i samråd med Konsumentverket identifiera risker för och orsaker till överskuldsättning hos ungdomar (18-24 år). I uppdraget ingår att lämna förslag till åtgärder, inklusive behov av förändrad lagstiftning, för att förhindra att ungdomar hamnar i överskuldsättning. Uppdraget ska redovisas till Finansdepartementet senast den 15 april 2008.

Kort om arbetets upplägg

Arbetet har bedrivits i en arbetsgrupp med företrädare för Kronofogden och Konsumentverket. Undersökningsföretaget TNS-gallup har på vårt uppdrag genomfört intervjuer med ungdomar såväl med som utan överskuldssättningsproblematik. TNS-gallup har även genomfört en mindre enkätundersökning på Internet. Kronofogden och Konsumentverket står gemensamt bakom slutsatser och förslag som redovisas i denna rapport.

Metod samt avgränsningar

Att identifiera orsakerna bakom överskuldssättning hos ungdomar (eller andra grupper) fordrar ett tydligt individperspektiv. Det betyder att analyser och slutsatser i stor utsträckning bör baseras på intervjuer och samtal med ungdomar. Vi har inte sett det som möjligt att inom ramen för detta uppdrag genomföra intervjuer/samtal i den omfattning eller med den inriktning som ett sådant perspektiv kräver. Av detta skäl har vi valt att främst fokusera på det andra perspektivet som regeringen lyfter fram i uppdraget, dvs. riskerna. Vår ambition har varit att – med stöd av främst registerdata, tidigare studier, samt avgränsade kvalitativa och kvantitativa studier riktade till ungdomar - översiktligt kartlägga företeelser och omständigheter i ungdomars liv och vardag som vi bedömer utgör en risk eller kan utgöra en risk för överskuldssättning eller ekonomiska problem bland ungdomar. Det betyder inte att dessa företeelser/omständigheter nödvändigtvis behöver leda till överskuldssättning eller ekonomiska problem hos alla eller ens många av de ungdomar som berörs av dem - men vi bedömer att de ökar risken för sådana problem. Vi har i vår kartläggning bl.a. granskat ungdomars förutsättningar och villkor på arbets- och bostadsmarknaden samt inom skolans område. Vi har också tittat på hur vissa regelsystem kan påverka ungdomars ekonomi. Vi har översiktligt kartlagt marknaden för konsumtionsvaror och tjänster samt ungdomars konsumtionsvanor. Vi har samtalat med ungdomar för att få en uppfattning om vilken syn de har i frågor om pengar och konsumtion. Vidare har vi undersökt vilka förutsättningar ungdomar har att sköta sin ekonomi med avseende på bl.a. deras kunskaper i privatekonomi samt deras tillgång till hjälp och bistånd i ekonomiska frågor inom familjen eller i andra nätverk.

Granskningen är inte heltäckande. Vi har heller inte haft möjlighet att genomföra omfattande beskrivningar eller analyser av företeelser som vi bedömer är av betydelse ur ett riskperspektiv. Vi tror ändå att den samlade redovisningen ger en god bild av de risker som ungdomar utsätts för och påverkas av.

Det finns många olika definitioner på begreppet överskuldssättning. Olika definitioner ger olika resultat vad gäller antalet överskuldssatta. Vi har inte sett det som väsentligt att försöka uppskatta antalet överskuldssatta ungdomar enligt någon given definition. Vi vet redan att det finns alldeles för många ungdomar som har allvarliga problem med sin ekonomi, oavsett om dessa problem

¹ Uppgifter i kapitlet är främst hämtade från Kronofogdens register samt Kronofogdens egna beräkningar. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 1.

beskrivs i termer av överskuldssättning eller inte. Det framgår inte minst när man tar del av uppgifter ur Kronofogdens register. Dessa uppgifter visar också att de ekonomiska problemen bland ungdomar sannolikt ökar (se nedan samt kap 8). Vi har heller inte sett det som nödvändigt att koppla risker enbart till en överskuldssättningsproblematik. Vi har bedömt det mer ändamålsenligt att försöka relatera risker till ungdomars ekonomiska problem/svårigheter i stort eftersom ekonomiska problem i unga år är allvarligt nog och dessutom i sig utgör en risk för överskuldssättning. Vi har dock försökt att främst fokusera på förhållanden som vi bedömer kan ge upphov till mer allvarliga ekonomiska problem.

Enligt uppdraget skall vi i vårt arbete fokusera på ungdomar i åldrarna 18 – 24 år. Det har vi också gjort när vi intervjuat ungdomar eller ställt frågor till dem via enkät. Registerdata och andra uppgifter som vi använt oss av har dock inte alltid medgett en avgränsning av målgruppen till dessa åldrar. I vissa fall omfattar därför vår redovisning även ungdomar som är yngre än 18 respektive äldre än 24 år.

Problembakgrund

Det finns många olika metoder och mått för att beräkna eller illustrera hur många personer som är överskuldssatta eller som har ekonomiska problem av olika slag. Cirka 550 000 personer har en eller flera betalningsanmärkningar hos kreditupplysningsföretag. Antalet till Kronofogden inkomna ansökningar om betalningsföreläggande uppgår till 870 000 (år 2007). Samma år fanns knappt 490 000 personer registrerade i Kronofogdens utsöknings- och indrivningsdatabas (personer med fastställda skulder). En beräkning som Kronofogden tagit fram visar att någonstans mellan 400 000 till 600 000 personer upplever att de har mer eller mindre allvarliga bekymmer med sin ekonomi. En annan beräkning visar att uppemot 18 procent av den vuxna befolkningen har haft betalningsproblem under den senaste 12-månadersperioden vilket motsvarar cirka 1,3 miljoner personer.

Oavsett vilka metoder eller mått man använder sig av för att illustrera hur stort problemet är står det klart att många, väldigt många personer har ekonomiska bekymmer av mer eller mindre allvarlig karaktär. Hur många av dem som ska klassas som överskuldssatta handlar främst om var man vill dra gränsen mellan vad som ska anses vara allvarliga ekonomiska problem respektive inte fullt lika allvarliga ekonomiska problem. Se Kronofogdens rapport Alla vill göra rätt för sig (2008:1) för en genomgång av olika definitioner av begreppet överskuldssättning.

Det finns endast ett fåtal mått eller uppskattningar som visar på omfattningen av ekonomiska problem bland ungdomar. Men utifrån de uppgifter vi har tillgång till så kan vi sluta oss till att problemet är stort och ökande. Det visar inte minst det mycket kraftigt ökade antalet ansökningar om betalningsföreläggande avseende ungdomar som inkommer till Kronofogden. Antalet ansökningar uppgick år 2007 till cirka 130 000 vilket är en ökning med nästan 20 procent jämfört med år 2006. Särskilt oroande är att ökningen i gruppen är mer än dubbelt så stor jämfört med befolkningen som helhet samt att en stor del av ökningen avser yngre ungdomar, dvs. ungdomar i 18-19-årsåldern. Även antalet ungdomar som är registrerade för skuld i Kronofogdens utsöknings- och indrivningsdatabas har ökat. Den 31 december år 2007 fanns cirka 37 500 ungdomar i databasen, vilket är en ökning med knappt fem procent jämfört med samma tidpunkt år 2006.

Också kunskaperna om orsakerna bakom ungdomars överskuldssättning/ekonomiska problem är begränsade. Detta är bekymmersamt inte minst mot bakgrund av att antalet ungdomar med dessa problem ökar. För att kunna utforma ändamålsenliga och effektiva åtgärder med inriktning mot målgruppen krävs kunskap. Vi hoppas att vår rapport tillgodoser åtminstone några av de

kunskapsbehov som kan finnas samt att vi med våra förslag kan bidra till utformningen av åtgärder som reducerar riskerna för överskuldsättning och allvarliga ekonomiska problem bland ungdomar.

Disposition

I kapitel 2 redovisas översiktligt en genomgång av ungdomars villkor och förutsättningar i samhället som är av betydelse för ungdomars välfärd och ekonomi. Det handlar främst om förhållanden kopplade till arbets- och bostadsmarknaden samt skol- och utbildningssektorn.

I kapitel 3 lämnas en översiktlig redogörelse för marknaden för konsumtionsvaror och tjänster med avseende på generella inslag och utvecklingstendenser samt en nulägesbeskrivning av konsumtionsmönster i befolkningen i relation till inkomster, utgifter, lån och sparande på makronivå.

I kapitel 4 redovisas ungdomars kunskaper i privatekonomi. Det handlar bl.a. om kunskaper och färdigheter i frågor om ekonomiplanering, sparande, räkningar, krediter m.m.

I kapitel 5 redovisas ungdomars värderingar och attityder i konsumtionssamhället. Redovisningen omfattar bl.a. ungdomars syn på pengar och konsumtion.

I kapitel 6 lämnas en redogörelse för ungdomars konsumtionsvanor/mönster.

I kapitel 7 redovisas exempel ur verkligheten på ungdomars livssituation med avseende på bl.a. boende, sysselsättning, konsumtion, skuldsättning samt faktorer som påverkar och har påverkat deras ekonomi.

I kapitel 8 redovisas ungdomar i Kronofogdens register. Redovisningen omfattar bl.a. antal ärenden som rör ungdomar, skuldbelopp samt vanliga skuldtyper.

I kapitel 9 redovisas en sammanfattning och analys av risker för överskuldsättning samt ekonomiska problem hos ungdomar.

I kapitel 10 redovisar vi våra överväganden och förslag.

2. Ungdomar i samhället – förutsättningar och villkor²

Ungdomars etableringsålder och familjebildning

Utvecklingen har under de senaste tjugo åren gått mot att etableringen på arbetsmarknaden och därmed också bostadsmarknaden alltmer skjutits upp i åldrarna.

Medianåldern för ungdomars flytt från föräldrahemmet till den första egna bostaden är idag knappt 22 år för män och 21 år för kvinnor. Den har därmed förskjutits uppåt med cirka 1 år sedan 1970-talet. Också de regionala skillnaderna har ökat. Medianåldern för ”första flytt” för personer födda år 1980 var 1,5 år högre i Stockholm jämfört med glesbygd. För personer födda år 1974 var skillnaden endast 1 år.

Åldern på förstagångsföräldrar har successivt ökat samtidigt som födelsetalet sjunkit under hela 1990-talet, vilket innebär att andelen ungdomar med barn successivt minskat. År 1985 var medelåldern för kvinnor vid första barnets födelse 25,88 år. Medelåldern för män uppgick samma år till 28,44 år. År 2006 hade medelåldern ökat rejält. Den uppgick då till 28,73 år för kvinnor och 31,73 år för män.

Ungdomars ekonomi och ekonomiska utveckling

Ungdomars medelinkomst (20 – 24 år) uppgick år 2006 till cirka 110 000 kronor vilket är betydligt lägre än för befolkningen i arbetsför ålder i övrigt. Den är också lägre än för personer 65 år och äldre. Inkomstutvecklingen (medelinkomsten) har under de senaste 15 åren varit betydligt sämre för ungdomar än för andra grupper, bortsett från enstaka år då pensionärer, framför allt personer 85 år och äldre, har haft en sämre utveckling. Även när man beaktar ungdomars inkomster per konsumtionsenhet, dvs. med hänsyn tagen till såväl deras egna inkomster som inkomster hos ev. sammanboende får man ett liknande resultat, dvs. ungdomars inkomster är genomgående lägre och har utvecklats sämre jämfört med den arbetsföra befolkningen i övrigt. Viktiga förklaringar till den svaga inkomstutvecklingen i gruppen är främst den allt senare etableringen på arbetsmarknaden till följd av studier, låga ingångslöner samt höga kostnader för familjebildning och bosättning.

Inkomsterna för ungdomar har ännu inte kommit upp i de nivåer som gällde i början av 1990-talet. Det finns flera förklaringar till detta men de ekonomiska problem som drabbade Sverige under 1990-talet har haft avgörande betydelse för utvecklingen. Under denna period försvann upp till en tiondel av sysselsättningen i samhället och den har därefter ökat endast långsamt. Den nya sysselsättning som vuxit fram har dock kommit ungdomar till del i betydligt lägre utsträckning än andra grupper.

Allt fler ungdomar studerar och en viktig förklaring till detta är ungdomars etableringsproblem på arbetsmarknaden. Även om det naturligtvis är bra på många sätt att ungdomar studerar i allt högre utsträckning så påverkar studier ungdomars ekonomi negativt på kort sikt. Andelen som lever på studiestöd och/eller med stöd hemifrån eller från sambo har ökat markant. Samtidigt har studiestödsnivån höjts endast obetydligt sedan mitten av nittioalet och kraven på återbetalning skärpts. Det nuvarande studiestödssystemet tar liten hänsyn till ungdomars möjligheter till

² Uppgifter i kapitlet är hämtade bl.a. från Arbetsförmedlingen, Boverket, CSN, Försäkringskassan, Regeringskansliet, SCB, Skatteverket, Skolverket, Ungdomsstyrelsen samt Kronofogdens egna beräkningar. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 2.

försörjning efter avslutade studier eller det faktum att många ungdomar hamnar i perioder av arbetslöshet varvat med perioder av studier.

Familjen och det personliga nätverket är viktigt för ungdomars försörjning, särskilt för dem som befinner sig i arbetslöshet eller som studerar. Hur ofta som unga får/tar emot stöd från sin nära omgivning varierar men de som oftast får stöd från sitt sociala nätverk är de som studerar eller som är föräldralediga, sjukskrivna, förtidspensionerade eller gör värnplikten. Minst hjälp får de som arbetar. Utöver det sociala nätverket är många unga beroende av det offentliga välfärdssystemet.

Andelen fattiga bland unga vuxna (20-29 år) har nästan fördubblats under de senaste 15 åren. År 2006 hade drygt 12 procent av de unga vuxna, eller omkring 121 000 personer, inkomster understigande det absoluta fattigdomsstrecket, jämfört med 6,5 procent år 1991. De yngsta ungdomarna, de mellan 20 och 24 år, är särskilt utsatta. Bland dem var 22 procent fattiga 2006, vilket är dubbelt så många jämfört med i början av 1990-talet.

Mer än var fjärde ungdom saknade år 2005 en kontantmarginal för oförutsedda utgifter (minst 14 000 kronor). Var femte ungdom upplevde sig ha svårt att klara löpande utgifter och var nionde ungdom upplevde att de befann sig i en ekonomisk krissituation. Ungdomars ekonomiska situation i dessa avseenden är likvärdig med 1980-talets förhållanden men innebär en viss förbättring jämfört med början av 1990-talet. Ungdomars ekonomiska utveckling (mätt på detta sätt) har dock varit väsentligt sämre jämfört med befolkningen i övrigt.

Gruppen unga vuxna som helt eller delvis lever utanför samhället växer snabbt. Denna grupp har genom åren varit svår att avgränsa och beskriva på ett korrekt sätt, men klart är att ungdomar som varken arbetar, studerar, är inskrivna på arbetsförmedlingen, gör värnplikt eller är föräldralediga har ökat. Vad som är gemensamt för dem är att de saknar grundskoleexamen och fullständiga gymnasiebetyg.

Ytterligare en indikation på att ungdomars ekonomiska problem har ökat är att antalet ungdomar som tar emot försörjningsstöd (socialbidrag) har ökat under 1990- och 2000-talet. År 2006 beviljades cirka 35 000 män och 36 000 kvinnor i åldersgruppen 18 - 24 år försörjningsstöd, vilket är en ökning med 6 respektive 3 procent jämfört med slutet av 1990-talet. Också beroendet av långvarigt försörjningsstöd har ökat. År 2006 var 2,7 procent av alla 20 - 24-åringar långvarigt beroende av försörjningsstöd, jämfört med cirka 0,5 procent i början av 1990-talet.

Ungdomars sysselsättning, förvärvsarbete och arbetslöshet

År 2004 uppgick sysselsättningsgraden bland ungdomar i åldern 16 – 24 år till knappt 43 procent. Denna nivå är cirka 20 procent lägre jämfört med 1980-talets senare år då sysselsättningsgraden i gruppen var som högst. Därefter följde lågkonjunkturen och med den en kraftig sysselsättningsminskning. År 1993 befann sig 43 procent av ungdomarna i åldersgruppen i sysselsättning av något slag. Sysselsättningen har således inte nämnvärt ökat sedan dess. Den ökade visserligen något mot slutet av 1990-talet men har därefter återigen minskat.

Arbetslösheten (öppet arbetslösa) i gruppen uppgick år 2005 till 7,6 procent jämfört med 4,4 procent år 1990/91. Andelen långvarigt arbetslösa och förtidspensionärer uppgick till 2,6 procent.

I februari 2008 var drygt 82 000 personer i åldrarna 18 – 24 år inskrivna som arbetssökande på arbetsförmedlingen vilket är cirka 40 000 färre än samma månad år 2006 och 20 000 färre än

samma månad år 2004. Av dem som var inskrivna i februari 2008 fick en dryg tiondel arbete under samma månad. Motsvarande andel för dem som var inskrivna i februari 2007 uppgick till knappt 13 procent.

År 2005 hade knappt 38 procent av alla personer i åldern 16 – 24 år en anställning, vilket är en betydligt lägre andel jämfört med i början av 1990-talet då knappt 53 procent hade arbete. Av dem som har anställning jobbade knappt 20 procent heltid år 2005 att jämföra med 40 procent år 1990/91. De tidsbegränsade anställningarna, som t.ex. projektanställningar, ökar. År 2005 uppgick denna andel till drygt 50 procent att jämföra med 25 procent år 1990/91. Tidsbegränsade arbeten är ofta det första steget in på arbetsmarknaden för yngre personer. I allmänhet är det frågan om tillfälliga arbeten inom yrken man saknar utbildning för och ofta utför ungdomar sådana arbeten parallellt med studier. Även timanställningar är idag mycket vanliga bland ungdomar. En grupp med särskilt stora problem på arbetsmarknaden är skolorngdomar som avbrutit sina gymnasiestudier utan godkända betyg eller som inte ens påbörjat gymnasieskolan. Dessa hamnar ofta inom tillfälliga arbeten om de får arbete överhuvudtaget.

Ungdomar inom grund- och gymnasieskola samt högskolan

Grundskolan och övergång till gymnasieskolan

Läsåret 2006/07 gick drygt 962 000 elever i grundskolan. 75 procent av de elever som avslutade årskurs 9 under läsåret 2006/07 nådde kunskapsmålen i alla ämnen. Knappt 90 procent var behöriga att söka till gymnasieskolan. Andelen behöriga respektive obehöriga har varit relativt konstant under senare år.

Det genomsnittliga meritvärdet för slutbetyg i åk 9 har varit oförändrat de senaste åren men har ökat något jämfört med 1990-talet.

Av dem som gick ut grundskolan läsåret 2006/07 sökte 97 procent vidare till gymnasieskolan vilket är ungefär samma nivå som tidigare under 2000-talet. Bland dessa finns också majoriteten av dem som inte har behörighet att söka till gymnasieskolans nationella program. Men gymnasieskolan idag är så utformad att även elever utan grundläggande behörighet kan läsa vidare på gymnasiet – inom ramen för det s.k. – IV-programmet (individuellt program). IV-programmet är ett program med individuell utvecklingsplan främst för elever som saknar betyg i något/några av kärnämnen matematik, engelska eller svenska och som därför inte är behöriga att söka till gymnasiets nationella program. Cirka 15 procent av alla elever i årskurs 1 läser på ett IV-program.

Det finns ett tydligt könsmonster när det gäller vilka utbildningar i gymnasiet som pojkar respektive flickor söker sig till. Pojkar söker sig främst till programmen bygg, el, energi, fordon, industri och teknik. Flickor föredrar programmen hantverk, omvårdnad, barn/fritid, livsmedel, handel/administration samt estetik. Detta könsmonster har inte ändrats väsentligt under åren. Andelen elever som söker sig till yrkesinriktade utbildningar ökar medan andelen elever som söker sig till studieinriktade utbildningar är oförändrad.

Gymnasieskolan och övergång till högskolan

Läsåret 2006/07 slutförde drygt 90 000 elever gymnasieskolan med slutbetyg eller motsvarande jämfört med 77 000 elever läsåret 1999/2000. Andelen elever med slutbetyg från gymnasieskolans nationella program inom 4 år uppgick år 2007 till 82,1 procent. Denna andel har ökat något under senare år. Andelen elever på IV-programmet som får slutbetyg inom fyra år är betydligt lägre.

Betygsresultaten i gymnasieskolans nationella program har liksom betygsresultatet i åk 9 i grundskolan varit relativt oförändrade under senare år.

Av dem som fick sitt slutbetyg från gymnasiet våren 2006 uppnådde 89 procent grundläggande behörighet till högskolan. Denna andel har varit relativt konstant under 2000-talet.

Drygt hälften av dem som går ut gymnasiet söker sig inom fem år vidare till högskola/universitet. 60 procent av dessa är kvinnor.

Några kvalitetsmått i grund- och gymnasieskola

Lärartätheten (antalet heltidstjänster per 100 elever) har ökat i både grund- och gymnasieskolan. Den uppgick läsåret 2006/07 till 8,1 respektive 8,3. Samtidigt som lärartätheten har ökat har andelen lärare med pedagogisk högskoleexamen minskat, i såväl grund- som gymnasieskolan. Andelen lärare, omräknat i heltidstjänster, med sådan utbildning uppgick läsåret 2006/07 till 84 respektive 74 procent. Särskilt låg är den inom de fristående gymnasieskolorna (knappt 51 procent) vilket är en av anledningarna till att det finns relativt sett färre lärare med pedagogisk högskoleexamen inom gymnasieskolan jämfört med grundskolan. Läsåret 2006/07 gick knappt 15 procent av eleverna i gymnasieskolan i en friskola. Denna andel har ökat mycket kraftigt under 2000-talet.

Andelen elever som upplever att de kan få extra stöd i skolan om det behövs uppgick år 2006 till 44 procent vilket är nästan en fördubbling jämfört med förhållandena i mitten av 1990-talet. Möjligheterna upplevs som något bättre inom grundskolan än inom gymnasieskolan.

Jämfört med 1990-talsförhållanden säger sig idag betydligt fler vara engagerade i skolarbetet (77 procent) och 80 procent trivs bra i skolan. Cirka 70 procent tycker det är meningsfullt att gå till skolan, också det en påtaglig förbättring jämfört med 1990-talsförhållanden. Också i dessa avseenden får grundskolan något bättre ”betyg” än gymnasieskolan.

Samtidigt finns uppgifter om att det sociala klimatet i både grund- och gymnasieskolan har blivit ”tuffare” under senare år då alltför många av samhällets problem avspeglas i skolmiljön.

Ungdomar inom vuxenutbildningen

Antalet elever i åldersgruppen 20 – 29 år som läser inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux) uppgick år 2005/06 till drygt 98 000 personer. Detta antal har ökat svagt under senare år. 20 – 29 åringarna svarade för cirka 43 procent av det totala antalet studerande på Komvux. Cirka 25 000 personer läser inom den statliga vuxenutbildningen samt vid folkhögskolorna. En majoritet av dessa är yngre än 40 år.

Universitet och högskola

Under de senaste 10 åren har mer än 100 000 studieplatser tillförts landets lärosäten. Antalet studenter på universitet och högskola har också ökat kontinuerligt under en lång följd av år. Sedan år 2004 har dock antalet minskat något. År 2006 uppgick antalet studenter till cirka 285 000 vilket är en minskning med cirka 5 procent jämfört med år 2004. Störst är minskningen inom humaniora, samhällsvetenskap samt ingenjörsvetenskap. Söktrycket på vissa utbildningar har dock ökat. Det gäller främst socionomutbildningen, juristutbildningen och läkar- och tandläkarutbildningarna. Även distansutbildningen vid universitet och högskolor ökar kraftigt. Cirka 82 000 studenter läser idag på distans, flertalet av dem på deltid.

År 2006/2007 började 81 335 nya studenter på högskolan. Flertalet av dessa kommer från tjänstemannahem men andelen nybörjare från arbetarhem ökar. De svarade år 2006 för en fjärdedel av alla nya studenter, jämfört med 18 procent år 1994.

Under år 2006 klarade studerande inom universitet och högskolor i genomsnitt av 83 procent av de poäng de var registrerade för. De högsta prestationsnivåerna finns inom utbildningsområdena undervisning, vård och konst. Lägst är prestationsnivåerna inom humaniora.

Det finns en växande kritik om att kvalitetsutvecklingen inom universitet och högskolor under 2000-talet inte har hållit jämna steg med den kvantitativa utvecklingen. Bl.a. har kritik riktats mot lärarutbildningen samt utbildningar inom vårdområdet, bl.a. sjuksköterskeutbildningen och läkarutbildningen.

Studiemedel/lån

Före år 1989 finansierades högre studier med studiemedel där återbetalningen av studiemedlen påbörjades två kalenderår efter det år man senast fick studiestöd. Från år 1989 (studielån) skall återbetalningen påbörjas ett halvt eller ett år (beroende på om studierna avslutas en vår- eller hösttermin) efter det att man senast erhöll studielån. Samma regler gäller de annuitetslån som beviljas som studiestöd från och med 1 juli 2001. Återbetalningskravet för studielån ligger numera alltså närmre de avslutade studierna än vad som gällde förut.

Ungdomars boende och bostadsmarknadens utveckling

Ungdomar bor främst i hyresrätt. År 2005 uppgick denna andel till 42 procent, en andel som har förhållit sig relativt konstant över tiden. Samma år bodde cirka 12 procent i bostadsrätt. Andelen ungdomar som bor i småhus uppgår till 47 procent. Denna andel har sjunkit med cirka 8 procent under de senaste 20 åren. Huvuddelen av de ungdomar som bor i småhus bor tillsammans med sina föräldrar.

Ungdomar är generellt sett inte mer trångbodda än andra personer i samhället. Däremot är yngre och medelålders mer trångbodda än övriga grupper. Från 45 års ålder ökar boendeytan per person med stigande ålder.

En ny undersökning som genomförts av Boutredningen (SOU 2007:14) visar att 15 procent av ungdomar i åldrarna 21 – 29 år betalar mer än 6 000 kronor per månad för sitt boende, 40 procent betalar 4 – 6 000 kronor och 18 procent betalar mellan 3 – och 4 000 kronor per månad. Ungefär tre fjärdedelar klarar sina boendekostnader på egen hand. Mer än var tredje ungdom betalar mer än 40 procent av sin inkomst för boendet. Kvinnor lägger en större del av sin inkomst än männen på boendet.

Bostadsbidraget som syftar till att stödja ekonomiskt svaga grupper är inte fullt ut anpassade till ungdomars förutsättningar. De bygger på en förutsägbarhet i beräkningen av inkomst som inte är i samsvar med ungdomars faktiska omständigheter på arbetsmarknaden. Unga har ofta osäkra arbetsförhållanden och anställningsformer med projekt- och timanställning vilket gör det svårt för unga att beräkna framtida inkomster.

Bostadsbidragssystemet kan dessutom vara en anledning till skuldsättning, då bidraget först beviljas preliminärt och grundas på den slutliga inkomsten, vilken kan vara svår att uppskatta vid den tidpunkt man ansöker om bostadsbidrag.

En ofta diskuterad men aldrig systematiskt undersökt aspekt av bostadsmarknaden är förekomsten av olika typer av missförhållanden. Det finns inga klara uppgifter på hur vanligt det är med svarta pengar på andrahandsmarknaden men en majoritet av unga som tillfrågats i denna fråga samt även ungas företrädare och övriga aktörer på bostadsmarknaden är överens om att det är mycket vanligt förekommande. Nästan två tredjedelar av de ungdomar som medverkat i

Boutredningens studie uppger att de själva eller någon av deras bekanta antingen har bott i andra eller tredje hand utan att hyresvärd vetat om det, köpt eller blivit erbjuden att köpa hyreskontrakt svart, betalat överhyra eller blivit lurad i samband med bostadsaffär. Särskilt vanligt förefaller det vara med överhyror. Över 40 procent av ungdomarna har erfarenhet av överhyror i andra eller tredje hand.

Utvecklingen på den svenska bostadsmarknaden under de senaste 25 åren har på många olika sätt missgynnat ungdomar som står i begrepp att etablera sig på denna marknad. Dels har bostadsbyggandet allmänt sett varit lågt ända sedan mitten av 1990-talet och den nybyggnation som har skett har i allt lägre utsträckning skett i form av hyresrätter. De hyresrätter som produceras blir ofta mycket dyra att bo i eftersom produktionskostnaderna i nyproduktion är höga och också har ökat mycket kraftigt under senare år. Andelen hyresrätter med rimliga hyror har också minskat genom att alltför äldre hyresrätter har omvandlas till bostadsrätter. Nämnas bör också saneringen av äldre bostadsområden som successivt har minskat andelen små hyresrätter; ett boende som ensamstående ungdomar i hög utsträckning efterfrågar. Ungdomar som har möjlighet kan ge sig in på bostadsrättsmarknaden, men dessa är i minoritet då det i regel krävs fast anställning och lite högre inkomster för att beviljas lån. Även de ungdomar som uppfyller dessa villkor tvingas inte sällan belåna sina bostäder till 100 procent vilket ger dem höga räntekostnader och därmed också höga boendekostnader.

Vilken betydelse har de förutsättningar och villkor som ungdomar lever under för deras risk att hamna i ekonomiska svårigheter eller överskuldsättning ?

Den genomgång av ungdomars förutsättningar och villkor i samhället som vi har redovisat är långt ifrån komplett. Vi har bara skrapat på ytan på några av de förhållanden som vi bedömer är av betydelse för och påverkar ungdomars ekonomi och välfärd. Ändå kan konstateras att nästan vilka förhållanden vi än beskriver så faller ungdomar sämre ut vid en jämförelse med andra grupper. Ungdomar har betydligt sämre inkomster, betydligt sämre villkor på arbetsmarknaden, otryggare och dyrare boende samt svårare att dra nytta av bidragssystem. I vissa fall missgynnas de också av regelverk som ska säkerställa att de har en rimlig ekonomi. Utvecklingen på skol- och utbildningsområdet har dock varit till ungdomars fördel med bl.a. större möjligheter att söka sig vidare både till gymnasieskola och till högre studier samt ökad valfrihet framför allt inom gymnasieskolan. Även om det också finns frågetecken när det gäller bl.a. det ”sociala” klimatet i grund- och gymnasieskolan samt kvaliteten i undervisningen på vissa utbildningar inom högskolan.

Det intressanta är att samtidigt som ungdomars trygghet och inkomster är betydligt lägre och har utvecklats betydligt sämre än för många andra grupper så har ungdomar många gånger högre fasta utgifter och kostnader av olika slag. Vi har nämnt bostadsmarknaden där ungdomar ofta tvingas betala överhyror i andra- eller tredjehand eller dyra förstahandskontrakt i nyproduktion för att över huvudtaget kunna få ett boende. Vi har också nämnt marknaden för bostadslån där ungdomar med ett litet eget kapital och små inkomster får högre räntekostnader på sina lån och därmed också högre boendekostnader (om de överhuvudtaget beviljas några lån). Av betydelse är också att ungdomar i vissa avseenden bedöms som ”riskindivider” av bolag som utfärdar försäkringar av olika slag och därför får de också ibland sämre försäkringsvillkor. En majoritet av ungdomarna bor ensamma och har därför inte någon att dela sina kostnader och utgifter med. Många ungdomar har således sämre förutsättningar såväl på inkomst- som utgiftssidan.

Som ovan nämnts tenderar några av de statliga bidrag samt andra typer av stöd/försäkringar som på olika sätt skall hjälpa personer med en svag ekonomi eller en svag ställning på arbets- och bostadsmarknaden samt inom utbildningsväsendet i vissa fall att missgynna ungdomar, bl.a. på

grund av att de förutsätter att bidragstagare/återbetalningsskyldiga har regelbundna (beräkningsbara) inkomster. Även ungdomar som får fast anställning och inkomst omedelbart efter sina universitetsstudier kan missgynnas av regelverken. Vi har gjort beräkningar av effekter av sambandet mellan bostadsbidrag och studiemedel som visar att nuvarande återbetalningsregler för bostadsbidrag innebär att det disponibla belopp som en nytutexaminerad universitetsstudent får kvar efter skatt på sitt första arbete med ”normal” ingångslön kan bli upp till 2 000 kronor lägre jämfört med den disponibla inkomst han/hon hade som student (studiestöd + bostadsbidrag). Ännu sämre blir utfallet för den som börjar förvärvsarbeta efter avslutade studier när återbetalningen av studielånet skall påbörjas (vanligen inom ett år efter avslutade studier).

Många ungdomar riskerar att hamna i en ond spiral av problematiska förutsättningar som förstärker varandra och leder till ytterligare försämrade förutsättningar. Arbetslöshet leder till dålig ekonomi och problem att få lån, vilket leder till svårigheter på bostadsmarknaden, vilket leder till svårigheter att flytta hemifrån, vilket leder till att de väljer att börja studera, vilket leder till fortsatt dålig ekonomi och fortsatta problem på bostadsmarknaden samt även senare etablering på arbetsmarknaden och senare familjebildning osv. De som hamnar i en sådan spiral riskerar att få långvariga ekonomiska problem och det är inte alla som kommer helskinnade ut på ”andra sidan”. De som gör det är inte sällan 30 år eller äldre och har då levt 10 år eller längre under mycket knappa omständigheter.

Vi menar att ungdomar som lever under dessa förhållanden löper en avsevärt större risk än andra grupper att hamna i ekonomiska problem och i vissa fall också överskuldsättning. Sambandet mellan svag ekonomi och överskuldsättning är förvisso inte helt entydigt. Många som lever under knappa omständigheter, oavsett ålder, blir inte överskuldssatta. Men när de ekonomiska marginalerna krymper så ökar också sårbarheten och därmed också riskerna. De kontakter vi har haft med ungdomar under arbetets gång och som vi redovisar i andra kapitel i denna rapport har mycket tydligt visat på detta samband. De ungdomar som vi har talat med och som har ekonomiska problem av olika slag lever inte sällan just den typ av liv som vi beskriver ovan – ett liv i arbetslöshet, tillfälliga anställningar eller studier; ett liv med låga och oregelbundna inkomster och samtidigt höga fasta kostnader; ett liv i provisoriskt och många gånger dyrt boende.

3. Marknad och konsumtion –viktiga utvecklingstendenser³

Allmänna utvecklingstendenser

Under framför allt de senaste tio, femton åren har det skett ett flertal stora samhällsförändringar som direkt eller indirekt påverkat marknadens utseende och funktionssätt liksom konsumenternas förutsättningar, beteenden och värderingar.

Under perioden 1992 – 1995 befann sig Sverige i en djup långkonjunktur. Konjunkturen förbättrades långsamt mot slutet av decenniet men det är först under 2000-talet som mera påtagliga förbättringar i ekonomin har kunnat märkas. Framför allt de senaste åren har präglats av god konjunktur med stark årlig tillväxt. Detta har medfört att konsumenternas köpkraft har stärkts och efterfrågan på olika varor och tjänster har ökat. Marknaden för olika varor och tjänster har också påtagligt utvidgats.

Fastighetskrisen i början av 1990-talet försatte många privatpersoner och företag i ekonomiska svårigheter. Marknaden hämtade sig dock relativt snabbt och värdestegringen på fastigheter har därefter varit i det närmaste obruten. Någon mer påtaglig nedgång är inte i sikte även om alltför varningar utfärdas om övervärderade fastigheter i framför allt storstadsregionerna. Den starka prisökningen på fastigheter har medfört att personer i villa och bostadsrätt har kunnat se sina tillgångar öka i värde vilket i sin tur har ökat deras kreditvärdighet hos banker och andra kreditinstitut. Möjligheterna för dessa grupper att låna till konsumtion och andra utgifter har därmed förbättrats.

Som ett led i saneringen av statsfinanserna under 1990-talet har kraftiga omstruktureringar skett inom offentlig tjänsteproduktion vilket bl.a. medfört ett ökat antal privata aktörer inom bl.a. sjukvård och omsorgsverksamhet samt inom skolans område.

Också avregleringarna på valuta- och kreditmarknaden har haft betydelse för utvecklingen. Dessa har bl.a. medfört ökade möjligheter att föra kapital mellan olika länder, förbättrade förutsättningar för investeringar i värdepapper samt ett ökat utbud av kreditjänster för enskilda och företag.

Avregleringar har skett av statliga monopol inom el, tele- och järnvägssektorn. Försäljningen av statliga bolag har inletts och kommer troligen att öka i omfattning under kommande år.

Det nya pensionssystemet som infördes under 1990-talet innebär bl.a. att den enskilde har möjlighet/skyldighet att själv placera en del av den allmänna pensionen från staten i form av premiepension. Det nya regelverket har också medfört en ökad medvetenhet om betydelsen av privat pensionssparande. Allt detta sammantaget har ökat marknaden för företag som ägnar sig åt förvaltning av pensionsmedel.

EU-medlemsskapet fr.o.m. år 1995 har bl.a. medfört ökade möjligheter till handel och överföring av kapital mellan medlemsstaterna. Det har också ökat förutsättningarna för personers rörlighet inom den europeiska unionen samt möjlighet att ta del av olika medlemsstaters arbetsmarknad och, i viss utsträckning, välfärdssystem.

³ Uppgifter i kapitlet är främst hämtade från forskningsrapporter och artiklar om marknaden för varor och tjänster och dess utveckling samt konsumtion och konsumtionsmönster. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 3.

Genombrottet för Internet och mobiltelefoni har fått genomgripande betydelse för både producenter och konsumenter. Det har medfört att förutsättningarna för näringsverksamhet samt marknadsföring och försäljning av varor och tjänster kraftigt har ökat och - som ett resultat av detta - att konsumenternas tillgänglighet till varor och tjänster betydligt förbättrats.

Utbudet av varor och tjänster

Som framgått har marknaden för varor och tjänster kraftigt ökat till följd inte minst av den snabba IT-utvecklingen, den positiva konjunkturutvecklingen, globaliseringen samt andra samhällsförändringar. Det handlar både om ökad volym av traditionella varor och tjänster inom t.ex. hem och hushåll, elektronik, fordon, konfektion, resor, nöjen etc. men också om helt nya varor och tjänster. Som exempel på helt nya eller kraftigt utvecklade produkter som har haft mycket stor allmän genomslagskraft bland konsumenter under 2000-talet kan nämnas LCD- och plasma-TV, Mp3-spelare, Mediaspelare, DVD- och MDspelare, GPS-navigering, projektorer, samt spelkonsoler inkl. program av olika slag. När det gäller marknaden för tjänster av olika slag är en påtaglig utvecklingstendens under senare år det ökade utbudet av s.k. tilläggstjänster. En konsument som idag väljer att köpa en mobiltelefon kan göra detta inköp för endast 1 krona om denne samtidigt tecknar ett mobilteleabonnemang i 24 månader. Abonnemanget ger tillgång till vissa tjänster/produkter till en viss volym. Dessutom kan konsumenten härutöver köpa andra tilläggstjänster/produkter såsom extra minneskapacitet, ringsignaler, användarprofiler, geografiska navigationsprogram, video och musik. Även betalning av parkeringsavgifter och resor med kollektivtrafik är tjänster som idag kan utföras via mobiltelefoner. Utveckling pågår av tjänster som gör det möjligt att via mobiltelefon betala i livsmedelsaffärer och andra butiker. Vid köp av mobiltelefon är det således inte själva produkten ”mobiltelefon” som är den huvudsakliga varan/tjänsten man betalar för utan den slutliga kostnaden beror på hur omfattande abonnemang man har och hur man härutöver väljer att nyttja telefonen. Liknande abonnemangs-, paket och tilläggstjänster finns också inom andra områden, t.ex. inom bank- och försäkringssektorn samt inom datakommunikationsområdet.

Företag kan idag starta och driva verksamheter helt och hållet på Internet, dvs. det krävs ingen fysisk ”butik” eller motsvarande. Inköp, rådgivning, betalning, frakt, ev. reklamation av varor sköts helt elektroniskt via Internet eller telefon. På samma sätt kan försäljning ske av resor, försäkringar, värdepapper och andra tjänster av företag där den helt övervägande delen av kundkontaktarna sköts via nätet eller via telefon. Inom vissa branscher, t.ex. inom banksektorn, har denna utveckling medfört att antalet fysiska butiker kraftigt minskat i antal samtidigt som antalet banker och andra aktörer som förmedlar kredittjänster av olika slag via Internet har ökat i antal. E-handeln svarar dock alltså för en begränsad del av marknaden. År 2006 beräknades den omsätta 12 miljarder kronor, vilket motsvarar cirka 2,5 procent av den totala omsättningen i detaljhandeln.

Näthandeln mellan privatpersoner ökar också snabbt. Tre miljoner svenskar har handlat med andra privatpersoner över nätet utan att fysiskt träffa personen. Det är framför allt annons- och auktionssajter som t.ex. Blocket och Tradera som ligger bakom detta uppsving för näthandeln.

Nya aktörer har också tillkommit som tillhandahåller möjligheter att utföra banktjänster via andra kanaler än Internet. Det gäller t.ex. kontantuttag i handeln och kreditmöjligheter i butiker. Många tjänster kan även utföras på växlingskontor, bensinstationer och hos lantbrevbärare. Kortbetalningsmöjligheterna har också väsentligt ökat i handeln. Många aktörer verkar numera vara mer riskbenägna vilket bl.a. medför att även redan skuldsatta kan få nya lån.

Det ökade utbudet av varor och tjänster har skapat en marknad för Internetbaserade tjänster som gör det möjligt för konsumenter att jämföra varor och tjänster vad gäller pris, kvalitet, garantier etc. En del av dessa tjänster gör det möjligt för konsumenter att recensera produkter som de köpt. Recensioner som sedan görs tillgängliga för andra potentiella köpare av samma produkt.

Traditionell handel via butik har också ökat sin omsättning och här har den fysiska tillgängligheten ökat påtagligt under senare år. En tydlig trend är samlokalisering av butiker med helt eller delvis gemensam kundkrets till köpcenter utanför stadskärnorna med god tillgänglighet för bil och kollektivtrafik. Butikernas öppettider har också ökat. Idag har flertalet större butikskedjor öppet även söndagar samt under storhelger.

Även antalet produkter för sparande har ökat. Idag finns t.ex. en uppsjö av aktiefonder, räntefonder och blandfonder med olika risk och avkastning. Även antalet vanliga sparkonton med olika ränta och villkor har ökat stort i takt med att antalet banker, finansinstitut och andra kapitalförvaltare har ökat i antal. Idag kan man också öppna sparkonto i sitt försäkringsbolag, hos sin möbelhandlare och i sin livsmedelsbutik.

Telefonförsäljningen har under senare år ökat lavinartat. Den som inte har spärrat sitt telefonnummer i NIX-registret får idag räkna med flera samtal i veckan från företag som vill sälja varor och tjänster av olika slag. NIX-registret drivs och finansieras av näringslivet som ett led i arbetet med att uppnå ett gott konsumentskydd. För närvarande har cirka 1,5 miljoner hushåll spärrat sitt telefonnummer mot telefonförsäljning i registret, vilket motsvarar cirka en tredjedel av alla hushåll.

Marknadsföring och reklam

När utbudet av produkter och tjänster ökar blir reklam och marknadsföring av dessa allt viktigare. Det finns idag ett stort antal kommunikationskanaler för företagen att välja mellan i sin marknadsföring. Inte minst Internet har blivit en viktig arena för företagen att visa upp sina varor och tjänster. Företagen lägger ner mycket pengar på att deras produkter skall bli synliga för konsumenter som handlar över nätet.

De traditionella reklamutskicken via tidningar och särskilda reklamblad har också ökat mycket kraftigt. Reklambudskapen har också i allt högre utsträckning intagit gator, torg, byggnader och färdmedel. Reklambudskap finns idag på bussar och busshållplatser, på tåg och tågstationer, på taxibilar, på särskilda annonstavlor varav alltfler elektroniska.

Kända personer används allt oftare i reklamen för att öka attraktionskraften hos olika produkter. Företag sponsrar idrottsstjärnor och artister och evenemang där dessa medverkar.

Antalet radio- och TV kanaler ökar kontinuerligt. Företag sponsrar program i dessa kanaler och i vissa fall bygger hela verksamheter inom radio och TV på intäkter från reklamen.

Utbudet av gratistidningar ökar och de företag som producerar dessa tidningar finansierar verksamheten via reklam.

Särskilda kundklubbar möjliggör riktade marknadsföringsinsatser. Många företag erbjuder sina kunder/medlemmar klubbkort där medlemmen erbjuds premiecheckar, rabatter osv. Företagen kan med hjälp av korten anpassa sina budskap till olika målgrupper utifrån de köp som registrerats med hjälp av klubbkorten. Vissa klubbkort är även förenade med krediter. Många

företag producerar också medlemstidningar som levereras hem till kunderna/medlemmarna fysiskt eller via Internet.

Produktplaceringar i TV och på bio/video ökar alltmer. Produktplacering är när ett varumärke exponeras genom konversation eller visas upp som en del av handlingen i en film. Fördelen med produktplacering ur ett producentperspektiv att den inte betraktas som reklam av konsumenterna. Beräkningar visar att produktplaceringar omsätter upp till 100 miljoner kronor årligen.

En ny trend vad gäller marknadsföring riktad mot ungdomar som uppstått under senare tid är sponsring och gratisprover. Syftet är att genom exponering av nya produkter via ungdomars egen användning åstadkomma en trend som andra ungdomar sedan följer. På så sätt kan en helt ny efterfrågan på varor och tjänster ”skapas”.

En trend som vuxit starkt under de senaste åren är de s.k. ”make-overprogrammen” som omfattar allt från skönhet och hälsa till inredning. Budskapet i dessa program är ständig förnyelse och förbättring av den du är. Programmen fungerar som indirekt ”produktplacering” för skönhetsprodukter och kosmetiska ingrepp samt kläder, mat, inredningsdetaljer m.m.

En annan trend är det ökade antalet modebloggar på Internet som utövar en stark påverkan på främst unga kvinnors attityder.

Finansiering av konsumtion

Möjligheterna att finansiera konsumtion har förbättrats påtagligt under 2000-talet. Dels har konsumentens tillgänglighet till sina egna pengar (ej lånade) förbättrats genom ett ökat antal uttagsautomater och ökade möjligheter att betala med betalkort.

Men den stora förändringen handlar om kraftigt ökade möjligheter till kredit- och avbetalningsköp. Betalkorten medger nästan alltid krediter till vissa belopp. Numera är det också mycket vanligt att krediter beviljas av butiker/butikskedjor i samband med inköp. Butikerna i sin tur samarbetar med olika kreditinstitut. Det är i många fall också mycket lätt att ansöka om lån/krediter av olika slag. Kreditprövningen sker snabbt och pengarna finns tillgängliga med kort varsel. Ett exempel på en helt ny låneform med ett mycket enkelt ansökningsförfarande och omedelbar tillgänglighet till lånade pengar är de s.k. SMS-lånen. Marknadsföringen av sådana lån är idag mycket omfattande.

Allt fler nya aktörer konkurrerar om att få erbjuda krediter till konsumenterna. De flesta större traditionella postorderföretag erbjuder numera också sina kunder möjlighet till inköp på kredit. Den traditionella bankverksamheten har dock stått sig väl i den nya konkurrensen. Svenska banker är idag världsledande när det gäller att erbjuda banktjänster på Internet.

En tydlig utvecklingstendens är att de s.k. blacolånen, dvs. lån utan säkerhet, ökar. Uppgifter från Statistiska Centralbyrån visar att under en tolv månadersperiod fram till november 2007 ökade blacolånen hos banker och finansbolag med över 17 procent.

Hushållens inkomster och utgifter, skuldsättning och sparande

År 2006 uppgick hushållens genomsnittliga inkomster till drygt 290 000 kronor och de totala utgifterna till drygt 260 000 kronor.

Hushållens disponibla inkomster var i början av 1990-talet ungefär lika stora som skulderna. Därefter minskade skulderna i relation till inkomsterna under några år. Fr.o.m. 1995 och framåt har dock hushållens skuldsättningsgrad ökat markant. Idag uppgår skulderna till cirka 140 procent av inkomsterna vilket motsvarar cirka 1 800 miljarder kronor. Bara det senaste året har lånen till konsumtion ökat med 13 procent.

Hushållens egna sparande uppgick år 2007 till 79 miljarder kronor. Sparandet har under hela efterkrigstiden kännetecknats av årliga ökning. Under 1950-, 60-, och 70-talet ökade sparandet med mellan 7 till 12 procent årligen. Perioden därefter kännetecknas av betydligt större variationer i ökningstakten och t.o.m. minskat sparande enstaka år. Sedan år 2000 har sparandet varit positivt även om ökningstakten har varit låg och avtagande. Hushållens samlade tillgångar har dock ökat kraftigt under framför allt 2000-talet bl.a. till följd av stigande fastighetspriser och en positiv börsutveckling.

Även när det gäller formerna för sparandet har stora förändringar skett sedan 70-talet. På den tiden var banksparat det absolut vanligaste. Bank- och obligationssparande har dock kraftigt minskat till förmån för sparande i kapitalförsäkringar, fonder och aktier.

Konsumtion och konsumtionsmönster

År 2007 köpte svenska konsumenter varor och tjänster för över 1 350 miljarder kronor, en ökning med 60 procent under den senaste 20-årsperioden. De senaste 10 åren har konsumtionen ökat med 30 procent. Konsumtionsökningen har varit koncentrerad till områden som möbler, inredning/underhåll (+85 procent), fritid, underhållning och kultur (+79 procent), kläder och skor (+45 procent), hotell, restaurang och kafé (+32 procent). Konsumtionen av mobiltelefoner, TV-apparater och datorer har på 10 år ökat med 300 procent och tjänster för IT- kommunikation med 140 procent. Även konsumtion av tjänster för personlig service samt samhällstjänster har ökat.

I takt med att konsumtionen har ökat har även lånen till konsumtion ökat, trots flera års god konjunktur. Detta kan delvis förklaras av de senare årens historiskt låga ränteläge. Cirka 13 procent av de svenska hushållen hade under 2007 någon form av konsumtionslån. Lånen är vanligast i åldersgruppen 20 – 29 år samt bland ensamstående i yrkesverksam ålder. Svenskarnas kreditkulder enbart till kontokortsutgivare uppgick år 2006 till 22 miljarder kronor, vilket är en ökning med drygt 50 procent jämfört med år 2003.

Förändringar i hushållens konsumtionsmönster går långsamt och kan vara svåra att mäta från ett år till ett annat. Ett skäl till att konsumtionsmönster ändras är att vissa varor eller tjänster ökar mer i pris än andra. Av betydelse är både inhemsk konkurrens och importvaror från utlandet. Boendekostnaderna står för en allt mindre del av hushållens utgifter. Här spelar naturligtvis de alltså relativt låga räntekostnaderna en stor roll.

Ett ökat antal personer i ensamhushåll innebär allt högre efterfrågan på varor och tjänster som är anpassade till enpersonshushållens behov.

Idag uppgår ”genomsnittskonsumentens” inköp till ungefär hälften av dagligvaror och till hälften av sällanköpsvaror. Konsumtionen av sällanköpsvaror ökar dock snabbare än konsumtionen av dagligvaror. Att sällanköpen ökar snabbare visar att ”icke livsnödvändiga” varor blir allt viktigare för konsumenterna och kanske också att de ekonomiska förutsättningarna för sådan konsumtion har förbättrats.

Konsumenter är idag mer informerade och aktiva än tidigare, delvis för att konsumtion idag kräver mer omfattande kunskap då många varor och tjänster har en mer teknisk komplicerad utformning än tidigare. Även betalningsvillkoren och dess konsekvenser är många gånger mer komplicerade att överblicka. Detta behöver dock inte betyda att konsumenternas kunskaper är tillräckliga för att de fullt ut skall kunna göra kritiska bedömningar i olika köpsituationer. Alla grupper är dock inte lika välinformerade. Undersökningar har visat att framför allt yngre personer har bristande kunskaper i frågor om privatekonomi samt konsekvenser av att inte kunna fullgöra ingångna avtal. Samtidigt som konsumtion idag kräver mer aktiva, upplysta konsumenter så har konsumenterna mindre tid till sitt förfogande för konsumtion. Detta är delvis en paradox, men den minskade tiden uppvägs av ökade möjligheter att snabbt få tillgång till relevant information.

Ett exempel på en produkt där konsumtionen formligen exploderat under de senaste åren är mobiltelefonen. År 1991 fanns totalt 16 miljoner mobilanvändare i världen. Idag uppgår antalet användare till över 2,5 miljarder. Enbart i Sverige finns idag cirka 10 miljoner mobilabonnemang. På 10 år har andelen som har tillgång till mobiltelefon i hemmet ökat från 38 till 94 procent. Bland ungdomar i åldrarna 18 - 25 år uppgår den andelen till nästan 100 procent.

En annan vara som har haft en revolutionerande utveckling under det senaste decenniet är datorn vilket sammanhänger med utvecklingen av Internet. Antalet abonnenter/användare av Internet i världen har under perioden 1991 till 2005 ökat med över 20 000 procent! År 2005 uppgick andelen personer i Sverige i åldrarna 16 – 84 år med dator i hemmet till knappt 80 procent, att jämföra med 25 procent tio år tidigare.

Som tidigare redovisats ökar handeln över Internet kraftigt. Fortfarande svarar dock e-handeln för en begränsad del av marknaden. År 2006 beräknades den omsätta 12 miljarder kronor, vilket motsvarar cirka 2,5 procent av den totala detaljhandeln. Ett hinder för e-handeln inledningsvis var den bristande säkerheten vid betalningar och andra transaktioner. Säkerheten är dock numera förbättrad och konsumenternas förtroende för e-handeln i dessa avseenden förefaller också ha ökat.

Vilken betydelse har marknadens utveckling för risken att hamna i ekonomiska svårigheter eller överskuldssättning?

Utbudet av varor och tjänster, reklam och marknadsföring, finansieringslösningar men även sparformer har formligen exploderat under de senaste 10 – 15 åren. En viktig förklaring till detta är genombrottet för Internet och mobil telefoni. Andra viktiga förklaringar är en god samhällsekonomisk utveckling, avregleringar och globalisering, privatiseringar, stigande fastighetspriser samt successivt förbättrad välfärd. Till följd av denna utveckling har konsumtionen kraftigt skjutit i höjden liksom även lånen till konsumtion. Det egna sparandet har ökat endast långsamt.

Mycket av denna utveckling är bra. Ekonomin växer, sysselsättningen ökar liksom statens skatteintäkter. Vård, skola, omsorg och andra välfärds/trygghetssystem får ökade resurser. Många människor får ökade reala inkomster. Men det finns också problem. De ökade möjligheter som marknaden erbjuder ställer högre krav på oss konsumenter att vara aktiva och medvetna för att undvika dåliga inköp samt ofördelaktiga placeringar eller krediter. Det ställs också ökade krav på oss att balansera våra behov och önskemål när det gäller konsumtion i förhållande till våra ekonomiska förutsättningar. Vad är nödvändig konsumtion för mig? Vilket syfte fyller konsumtionen för just mig? Hur kan jag långsiktigt lösa min ekonomi och mitt sparande? Klarar man inte denna balansgång är det lätt att falla offer för det stora och lättillgängliga utbudet av

produkter, reklambudskap, trender och statustänkande. Då hjälper inte alltid en god ekonomi; behoven och önskemålen kommer ändå att överstiga budgeten.

Alltfler människor får ekonomiska problem och många hamnar hos inkasso eller Kronofogden. Förklaringarna är många och ofta komplicerade. Ofta faller de tillbaka på den enskilde individen själv. Men samtidigt är det uppenbart att den mycket snabba och omfattande utvecklingen på marknaden som vi beskriver i detta kapitel utgör en viktig del av förklaringen.

Hur ser riskerna ut ur ett ungdomsperspektiv?

Ungdomar är aktiva ”sökare”. De söker en identitet, en livsstil, en grupptillhörighet. De vill ha trygghet och förankring. Men de söker också spänning. Marknaden erbjuder alltfler ”lösningar” för detta sökande. Samtidigt saknar många ungdomar de erfarenheter, kunskaper och den mognad som krävs för att kritiskt kunna granska marknadens utbud och försäljningsmetoder. Ungdomar med denna kombination av behov och personliga egenskaper blir en tacksam målgrupp för marknadsföring av olika varor och tjänster. Företagen inte bara anpassar sina produkter efter ungdomars ”sökande”, de påverkar också ungdomar att efterfråga viss konsumtion. Möjligheten till kredit- och avbetalningsköp gör att ungdomar kan konsumera även när pengar saknas här och nu. Många ungdomar kan inte fullt ut överblicka konsekvenserna av sådana avtal.

Vår slutsats är att den mycket kraftiga utvecklingen av olika produkter och tjänster samt marknadsföring, reklam och finansieringslösningar påtagligt ökat risken för ungdomar att hamna i ekonomiska svårigheter och även i en överskuldssättningsproblematik. Vi visar i andra kapitel i denna rapport att det finns fler omständigheter och förhållanden i ungdomars liv som bidrar till denna ökade risk.

4. Ungdomars kunskaper i privatekonomi⁴

Inledning

För att kunna planera sin ekonomi och undvika risker för överskuldsättning krävs kunskaper. Det gäller oss alla, men är kanske särskilt viktigt för ungdomar som ofta har en begränsad inkomst men inte sällan lika höga eller i vissa fall t.o.m. högre fasta utgifter än äldre. Olika undersökningar under senare tid har dock visat att många ungdomar har bristande kunskaper när det gäller grundläggande privatekonomi – planering av inkomster och utgifter, lån och krediter, sparande, betala räkningar etc.

Det finns endast ett fåtal studier som belyser ungdomars kunskaper i privatekonomi. Bland de undersökningar som genomförts under senare tid kan bland annat nämnas Lunarstorms kartläggning av ungas (15-25 år) syn på ekonomi och framtid. Nordea har också genomfört flera undersökningar bland tonåringar och även bland äldre ungdomar som handlar om ungas syn på och kunskaper om privatekonomi. Också Danske Bank har genomfört en undersökning bland 18-19-åringar med fokus på ungdomars finansiella kunskaper.

Några mått på kunskapsnivån bland ungdomar

Nordeas undersökning bland tonåringar upp till 17 år visar att såväl flickor som pojkar genomgående är osäkra på betydelsen av vissa finansiella begrepp som till exempel ränta, effektiv ränta, räntesats och obligation. Äldre ungdomar har bättre kunskap. Endast 16 procent av ungdomar i åldrarna 18 till 29 år har ganska eller mycket svårt att ta till sig privatekonomisk information (deras egen bedömning). Nivån på förståelsen skiljer sig dock åt beroende på kön och ålder. Män säger sig förstå denna typ av information i större utsträckning än kvinnor och äldre ungdomar upplever högre förståelse än yngre. Även inkomsten spelar in. Ju högre inkomst desto högre upplevd förståelse.

Endast cirka 40 procent av ungdomar i åldrarna 18-19 år förstår vad en låneränta innebär. Många ungdomar förstår heller inte vad det kostar att låna pengar. Ett kunskapstest som Danske Bank gjort visar att endast 41 procent av svenska ungdomar klarar av att identifiera det billigaste av tre enkla lånealternativ. Danska ungdomar klarar sig bättre än de svenska, mer än hälften av dessa klarar av denna beräkning. Sämst kunskaper har irländska ungdomar där endast en tredjedel kan identifiera det billigaste alternativet.

Även när det gäller sparande finns brister i ungdomarnas kunskaper. Bl.a. framgår att osäkerheten kring innebörden av olika sparformer är stor. Drygt en tredjedel har svårt att uttala sig om vilket sparande som ger bäst avkastning på lång sikt.

Svenska ungdomar förstår många gånger inte skillnaden mellan fast respektive rörlig kostnad. Elva procent tror t.ex. att kläder är en fast kostnad, 39 procent tror att mat är en fast kostnad och 15 procent tror att hyra är en rörlig kostnad. I dessa avseenden är de svenska ungdomarnas kunskapsnivå sämre än kunskapsnivån hos ungdomar i andra länder.

I Kronofogdens och Konsumentverkets möten med ungdomar som bor hemma framkommer att många inte vet hur man går till väga när man ska betala sina räkningar. Ett skäl kan vara att den löpande ekonomin i hushållen idag inte är lika synlig för ungdomarna som förr eftersom många

⁴ Uppgifter i kapitlet är bl.a. hämtade från undersökningar genomförda av Danske Bank, Lunarstorm samt Nordea. En stor del av uppgifterna kommer från egna undersökningar. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 4.

föräldrar idag sköter hanteringen via Internet. En skolelev uttryckte det så här. ”Vi läser ekonomiska ämnen i skolan, jag kan debet och kredit men jag har inte lärt mig hur man betalar räkningar”.

Många ungdomar är inte heller tillräckligt medvetna om riskerna med och konsekvenserna av att inte kunna betala sina räkningar i tid. Det är någonting som tydligt framgår i den förebyggande dialog som Kronofogden har med ungdomar i olika sammanhang. Detta bekräftas också av det ökade antalet ansökningar om betalningsförelägganden och vräkningar bland unga som inkommer till Kronofogden. Antalet ansökningar om betalningsförelägganden bland personer i åldrarna 18-25 år ökade med 18 procent mellan år 2006 och 2007 att jämföra med 7 procent bland befolkningen som helhet. Under samma period ökade antalet verkställda avhysningar i gruppen med 7 procent.

Intresse, engagemang, attityd

Det finns många uppgifter som tyder på att ungdomar är intresserade av privatekonomi och att de också i stor utsträckning vill engagera sig i sin egen ekonomi. Viljan att förstå är också stor, även om kunnandet inte alltid räcker till.

Föräldrar tycker överlag att det är lätt att diskutera privatekonomiska frågor med sina barn även om diskussionerna i allmänhet främst rör frågor om fickpengar och konsumtion och i mindre utsträckning handlar om faktabaserad ekonomisk kunskap.

I regel ökar engagemanget i takt med stigande ålder och försörjningsansvar. De som arbetar heltid eller deltid eller har extra jobb vid sidan av t.ex. studier och har kommit upp i åldrarna runt 22-25 år är mer engagerade i sin egen ekonomi än yngre ungdomar utan inkomst. De flesta ungdomar oavsett ålder har bra kontroll över hur mycket pengar som finns på det egna bankkontot och väldigt få övertrasserar.

Lärande

Av Nordeas undersökningar framgår att tre fjärdedelar av ungdomarna vill lära sig mer om privatekonomi såväl i skolan som hemma. Det stämmer också med Kronofogdens erfarenheter. I den dialog som Kronofogden har med skolelever inom ramen för myndighetens förebyggande verksamhet framförs ofta önskemål från elever om att skolan borde ägna mer tid och resurser åt privatekonomisk undervisning. Intresset hos ungdomar att på eget initiativ och på sin fritid lära sig privatekonomi genom att t.ex. besöka Kronofogdens, Konsumentverkets eller andra relevanta myndigheters/aktörers hemsidor på Internet är dock begränsat.

Av flera studier framgår att föräldrarna utgör den allra största källan till kunskap för ungdomar, åtminstone i den grupp som ännu inte flyttat hemifrån. Såväl föräldrar som ungdomar anser också att det är föräldrarna som i första hand bär ansvaret när det gäller att lära ut privatekonomi till ungdomar. Skolan/utbildningsväsendet kommer i andra hand och finansmarkanden samt staten i tredje resp. fjärde hand. Att Internet har en viktig funktion att fylla som kanal/verktyg för inhämtande av kunskap i ekonomiska frågor framgår såväl av olika studier som av erfarenheter som Kronofogden gjort i sin förebyggande verksamhet bland ungdomar. Bl.a. mot denna bakgrund har Kronofogden genomfört flera informationsaktiviteter på webbplatser som ungdomar regelbundet besöker.

Ungdomar är kunniga och vana Internetanvändare. För att framgångsrikt kunna söka och förstå ekonomisk information på nätet så krävs dock ett visst mått av baskunskaper, kunskaper som

ungdomar ofta inte besitter. Ett sätt att komma runt detta problem kan vara genom ”prenumeration” på ekonomisk information från t.ex. banker via främst e-post. Framför allt äldre ungdomar, i synnerhet kvinnor, anser att detta skulle kunna vara ett bra sätt att enkelt kunna komma över viktig ekonomisk information.

Vårt eget kunskapstest

Kronofogdemyndigheten och Konsumentverket har i samverkan med TNS-gallup genomfört en kort kunskapstest bland ungdomar för att få ytterligare kunskap om nivån ungdomars privatekonomiska kunskaper.

Om testet

Kunskapstestet bestod av en kort enkät till ungdomar i åldrarna 17 – 24 år bosatta i olika delar av landet. Ungdomarna fick under skrivningsliknande förhållanden besvara 11 grundläggande privatekonomiska frågor (se bilaga 1.). Nio av frågorna var av öppen karaktär, dvs. svaranden förväntades fylla i egna svar. Två frågor hade fasta svarsalternativ. Totalt 71 ungdomar besvarade enkäten. Syftet med kunskapstestet var att få en uppfattning om ungdomars kunskapsnivå i stort samt inom enskilda sakområden. Påpekas bör att resultatet inte medger generella slutsatser om kunskapsnivån i åldersgruppen. Dels på grund av att urvalets storlek var alltför begränsat och ej heller representativt för riket som helhet, dels eftersom testet inte var heltäckande med avseende på antalet frågeställningar.

Budget

Mer än 90 procent av de svarande vet vad en budget är, dvs. en plan för framtida inkomster och utgifter, även om få uttrycker sig just på det sättet. ”Man lägger upp en plan på hur mycket pengar man har så man har koll på sin ekonomi” eller ”en sammanfattning av inkomster och utgifter varje månad” är exempel på svar som visar att man förstår innebörden av detta begrepp.

Förfallodag

Mer än 90 procent vet också att förfallodagen är den sista dagen som du (utan risk för konsekvenser) har möjlighet att lämna betalning till någon som du är skyldig pengar. ”Sista dagen du ska betala” är ett vanligt svar och ett svar som vi bedömt som tillräckligt bra för att klassificeras som ”rätt” svar.

Skillnaden mellan amortering och ränta

Denna frågeställning har varit betydligt svårare att besvara. Endast en fjärdedel har redovisat svar som vi bedömt som någotsånär korrekta. Det finns en stor variation på ”felsvaren”. Några tror t.ex. att ränta bara är något som banker betalar till dem som sparar hos dem. Andra tror att hela betalningen till den som ska ha en återbetalning kallas amortering oavsett om ränta ingår eller ej, eller att betalningen av skuldbeloppet (inkl. ränta) blir en amortering när återbetalningen delas upp på flera betalningstillfällen. En del förstår att ränta är någon slags kostnad som tillkommer, dock utan att tillräckligt bra kunna precisera denna kostnad. Många lämnar frågan helt obesvarad.

Borgensåtagande

Ett borgensåtagande innebär ett löfte att betala någon annans låneskuld om den personen inte själv kan betala. Ungefär hälften av de svarande vet att ett borgensåtagande innebär ett löfte att betala någon annans låneskuld. Mer än hälften av dessa vet också (redovisar åtminstone) att detta löfte inte behöver infrias förrän den som man gått i borgen för inte kan betala för sig. ”Man betalar någon annans skuld” är exempel på ett delvis korrekt svar. ”Att man skriver upp sig på en annan och om den personen inte kan betala sin skuld så går den räkningen till han som skrev på”

är ett exempel på ett svar som vi bedömt som korrekt. Många har lämnat denna fråga helt obesvarad.

Grund för vräkning p.g.a. obetald hyra

Det räcker med endast en obetald hyra för att hyresvärden formellt sett ska ha rätt att vräka en hyresgäst. Endast en femtedel av de svarande känner till detta. De flesta tror att det krävs två eller fler obetalda inbetalningar. Detta var en fråga med fasta svarsalternativ.

Kunskaper om kostnader för mobiltelefonabonnemang

Cirka två tredjedelar av de svarande vet att ett mobiltelefonabonnemang inkl. telefon för en billig penning i själva verket är ett slags avbetalningssköp och att det är det som är skälet till att månadskostnaden för ett abonnemang kan bli hög även om telefonen används sparsamt. Dock förefaller väldigt få ha kunskaper om de avgifter som kan tillkomma utöver den annonserade månadsavgiften i ett abonnemang som t.ex. inträdesavgift, fakturaavgift, ”förhöjd” månadsavgift etc. Ytterst få har i alla fall redovisat sådana kostnader. Ytterst få känner också till (redovisar) att månadsavgiften inte alltid omfattar alla de tjänster som man vill nyttja och ofta är begränsad till en viss ”volym” av användning. Användning utöver dessa begränsningar medför ytterligare kostnader.

Åtgärder vid sena betalningar

En stor majoritet av de svarande känner till att om man inte kan betala en skuld inom utsatt tid så ska man ta kontakt med den som man har en skuld till och be om att få skjuta upp betalningen. Också detta var en fråga med fasta svarsalternativ.

Kunskaper om kostnader för eget boende

När man flyttar hemifrån till ett eget boende drabbas man ofrånkomligen av utgifter av olika slag utöver själva boendekostnaden. Det vet alla svaranden. Många kan också exemplifiera sådana utgiftsposter. Exempel på utgiftsposter som ofta nämns är Kabel-TV, Internet/bredband och mobiltelefon. Ett skäl till att just dessa utgiftsposter ofta redovisas är troligen att många ungdomar betalar för dessa poster (åtminstone delvis) trots att de fortfarande bor kvar i föräldrahemmet. Andra utgiftsposter som ofta nämns är mat, el, kollektivtrafik samt även kläder. Färre anger att eget boende normalt sett medför utgifter för dagstidning, möbler, hygien/förbrukningsartiklar, försäkringar, läkarvård/medicin, hemutrustning av olika slag t.ex. möbler samt sparande. Svaranden som har klarat av att räkna upp minst 10 relevanta utgiftsposter (poster som finns redovisade i Konsumentverkets hushållsbudget) har fått godkänt. Ytterst få klarade detta. Majoriteten redovisar 3 till 7 poster varav inte alla är relevanta.

I uppgiften ingick också att svaranden skulle försöka uppskatta en rimlig nivå (per månad) för de utgiftsposter som räknats upp. Nästan alla har försökt sig på en sådan uppskattning. Även här har de svarandes uppskattning jämförts med Konsumentverkets hushållsbudget med avseende på ”normala” utgiftsnivåer för personer i åldersgruppen 18-30 år. Ungdomarna har utfört uppgiften med varierande framgång. Det är därför svårt att ge något samlat omdöme om hur väl de lyckats i sina uppskattningar. Störst träffsäkerhet har de i sina uppskattningar av utgiftsnivåer för TV-avgift, Internet/bredband, mat och kollektivtrafik. Sämre träffsäkerhet har de i uppskattningar av utgiftsnivåer för el, kläder, möbler, telefon och hushållsel. Dessa utgifter uppskattas ofta till en högre nivå än vad som anges i Konsumentverkets hushållsbudget. Ju fler svaranden som nämner en utgiftspost desto vanligare att nivån på denna uppskattas någorlunda korrekt. Det finns en generell trend att kraftigt överskatta ”roliga” utgifter såsom utgifter för kläder, möbler och framför allt nöjen. Kanske avslöjar detta ett visst mått av önsketänkande hos ungdomar, möjligen i kombination med okunskap.

Utmätning i bostad

Fyra av tio känner till att Kronofogden vid en utmätningförrättning i bostad kan utmäta alla saker av värde som finns där, även saker som inte tillhör den som utmätningen avser. Betydligt färre känner till att en ”oskyldig” person som hamnar i en sådan situation kan undvika att få sina saker utmäta om denne kan göra gällande att han eller hon, och inte den som utmätningen avser, är ägare till varor som finns i bostaden, t.ex. genom uppvisande av kvitto eller liknande. Många har lämnat frågan obesvarad.

Ränteberäkning

Fyra av tio ungdomar klarar av att korrekt beräkna kostnaden för ett banklån med en viss angiven ränta.

Betalningsanmärkningar

Ungefär hälften av ungdomarna vet i stort vad en betalningsanmärkning är och vilka konsekvenser en sådan kan få för den som drabbas av den. Dock vet man inte vem som meddelar anmärkningen eller hur länge den finns kvar, åtminstone redovisar man inte detta. En majoritet vet att om skulden går till Kronofogden för indrivning så kan Kronofogden komma och ”ta” saker om man inte betalar. Dock vet man inte att Kronofogden, innan det går så långt, skickar ut ett kravbrev där den betalningsskyldige uppmanas att inom några dagar betala sin skuld (som då även inkluderar en extra avgift på 600 kronor). Många lämnar frågan helt obesvarad.

Våra samtal med ungdomar

TNS-gallup har i anslutning till kunskapstestet fört ett resonemang med ungdomar om hur de ser på sina kunskaper i privatekonomi - styrkor, svagheter etc. Denna uppfattning har sedan relaterats till resultatet på kunskapstestet. TNS-gallup har i sina diskussioner med ungdomar också försökt ta reda på hur de ser på föräldrarnas roll och skolans ansvar när det gäller att förmedla kunskaper i privatekonomi.

Upplevd kunskap i förhållande till verklig kunskap

Innan ungdomarna genomförde kunskapstestet tillfrågades de om hur de ser på sina egna kunskaper i privatekonomi. Svaren på denna fråga skiljer sig åt beroende på i vilken utsträckning de svarande har ekonomiska problem samt graden av dessa problem. Nästan uteslutande så har personer som inte har några större problem med sin ekonomi svarat att de upplever sina kunskaper som goda eller ganska goda. Ungdomar som däremot har svårigheter med sin ekonomi, men inte av så allvarlig karaktär att de har hamnat i Kronofogdens register, upplever betydligt mer av brister i sitt kunnande. De är mer insiktsfulla eftersom de har gjort misstag som försatt dem i ekonomiska problem. De ungdomar som finns registrerade för skuld hos Kronofogden uppger i regel att de har dåliga kunskaper i privatekonomi, men att kunskaperna har ökat genom kontakterna med Kronofogden.

Vid konfrontation med kunskapstestet visar det sig att många ungdomar i praktiken har betydligt sämre kunskaper än vad de själva föreställer sig, det gäller framför allt dem som innan testet bedömde sina kunskaper som goda. Att ungdomar visar på sämre faktiska kunskaper än vad man skulle kunna förvänta sig utifrån deras egen uppfattning beror inte på en alltför hög svårighetsgrad i själva testet. En stor majoritet av ungdomarna ansåg att svårighetsgraden låg på en nivå som de borde kunna klara av. Frågorna upplevdes också som relevanta.

Kunskap, föräldrarna och skolan

Föräldrar spelar en mycket viktig roll när det gäller att förmedla kunskaper i privatekonomi till sina barn. Det anser en majoritet av de ungdomar som TNS-gallup intervjuat. Det är också uppenbart att de kunskaper som ungdomar faktiskt har i huvudsak har förmedlats från deras föräldrar. Det är också till föräldrarna man vänder sig eller skulle vända sig när/om ekonomiska problem uppstår.

Många ungdomar anser att den privatekonomiska undervisningen i skolan är bristfällig. Deras bristande kunskaper skylls i högre grad på undermålig undervisning i skolan än på bristande föräldraansvar. Man ställer alltså högre krav på skolan än på föräldrarna. I stort sett alla ungdomar som TNS-gallup talat med anser att det borde vara obligatoriskt med någon form av privatekonomisk undervisning i skolan.

Webb-undersökningen

Vi har i samarbete med TNS-gallup undersökt i vilken utsträckning resultat som framkommit i kunskapstesten samt i våra samtal med ungdomar kan sägas vara allmängiltiga för ungdomsgruppen som helhet. Det har skett genom en webbenkät riktad till 500 ungdomar. Ungdomarna har bl.a. fått uppskatta sina kunskaper i privatekonomi. Resultatet varierar beroende på frågeställning men helhetsintrycket är att ungdomar upplever sina kunskaper som relativt begränsade. Bäst kunskaper upplever man sig ha i frågor om budget. Här bedömer 65 procent att man har ganska eller mycket bra kunskaper medan 10 procent bedömer sina kunskaper som ganska eller mycket dåliga. Motsvarande andelar när det gäller frågor om sparande uppgår till 53 respektive 18 procent. Sämst kunskaper anser man sig ha i frågor om lån, krediter, räntor och amorteringar samt försäkringar. Andelen ungdomar som bedömer sig ha bra kunskaper i dessa frågor uppgår till endast 15 – 25 procent medan 45 – 60 procent anser sig ha dåliga kunskaper.

Ungdomarna fick också bedöma hur bra kontroll man har på sina räkningar. En helt övervägande majoritet (90 procent) anser att man har ganska eller mycket bra kontroll. Endast ett par procent säger sig sakna kontroll. Fyra av tio har gjort upp en egen budget.

Ungdomarna har fått bedöma skolans undervisning i frågor om ekonomi. En dryg femtedel anser att denna är ganska eller mycket bra medan 55 procent anser att undervisningen är ganska eller mycket dålig. En fjärdedel av dessa säger sig aldrig ha fått någon undervisning överhuvudtaget.

Ungdomarna har också ombetts ange vart de vänder sig för rådgivning och stöd i ekonomiska frågor. Här fanns möjligheter att ange fler olika alternativ. 94 procent anger att de vänder sig till sina föräldrar, 67 procent tar kontakt med banken, 56 procent letar svar på Internet och 42 procent rådfrågar annan närstående eller annan vuxen person. En knapp tiondel vänder sig till lärare eller annan personal i skolan. När ungdomarna ombads ange vilken person/kanal som man i första hand vänder sig till för rådgivning så anger tre fjärdedelar sina föräldrar, åtta procent anger sambo (motsv.), fem procent anger Internet och fyra procent anger banken. Endast 1 procent vänder sig i första hand till någon lärare i skolan.

Vår bedömning är att resultaten från webbundersökningen väl speglar resultaten från vår kunskapstest samt våra samtal med ungdomar. Kunskapsnivån upplevs generellt sett som låg och ju mer komplicerade frågeställningar desto lägre ”självskattning” av kunskapsnivån. Dessa resultat ligger väl i linje med de faktiska kunskaper som ungdomarna redovisat i kunskapstesten. De flesta ungdomar anser att de har bra kontroll på sina räkningar och detta bekräftas också delvis av våra samtal med ungdomar samt kunskapstestet även om det i kunskapstestet tydligt

framgår att ungdomar inte har tillräckliga kunskaper om alla de räkningar/kostnader som vuxna personer i regel har. Webbenkäten bekräftar vidare att föräldrar spelar en helt avgörande roll när det gäller att förmedla kunskaper, råd och stöd till sina ungdomar. Skolans roll i detta avseende är mer begränsad och den undervisning som skolan ger i ekonomiska frågor upplevs ha stora brister.

Vad betyder kunskapsbrister för risken att hamna i ekonomiska svårigheter eller överskuldsättning?

Vårt kunskapstest, våra samtal med ungdomar samt vår webbenkät indikerar att ungdomar i regel har begränsade kunskaper i privatekonomiska frågor. Men vad betyder det för risken att hamna i ekonomiska svårigheter eller t.o.m. överskuldsättning? Löper alla samma risk? Vi har i våra samtal med ungdomar kunnat urskilja två kategorier av ungdomar med helt olika "riskprofil" för ekonomiska problem/överskuldsättning. Å ena sidan finns en kategori ungdomar som "lär sig av sina misstag". Detta är personer som löper stor risk att få problem om de lever med små marginaler och/eller inte får uppbackning, råd och stöd från föräldrar, annan närstående eller skolan. Å andra sidan finns en kategori ungdomar som "läser på innan". Det är ungdomar som inte nödvändigtvis besitter all nödvändig kunskap, men som skaffar sig information när de känner på sig att de behöver sådan för att kunna fatta bra beslut i ekonomiska frågor. Det är också ungdomar som i regel har någon att vända sig till med sina frågor/problem. Dessa ungdomar löper betydligt mindre risk att få ekonomiska problem eller bli överskuldsatta p.g.a. bristande kunskap.

Av nedanstående uppställning som utvecklats av TNS-gallup framgår typisk karaktäristik för de båda grupperna vad gäller personliga egenskaper, bakgrundsfaktorer etc. Beskrivningen är självklart en förenkling.

Läser på innan	Lär sig av sina misstag
Löper ingen större risk att få ekonomiska problem p.g.a. dålig kunskap	Löper stor risk att få ekonomiska problem p.g.a. dålig kunskap
<i>Personliga egenskaper</i> Ambitiös Ordningsam/ordentlig Sportig Jordnära Tänker efter före	<i>Personliga egenskaper</i> Dåligt självförtroende Deprimerad Livlös Osäker Mån om sitt utseende Snäll, omtänksam Spontan Stökig Pajas/Hånfull "På utsidan är han tuff & kaxig, men innerst inne är han väldigt snäll"
<i>Bakgrund</i> Ekonomiska föräldrar Trygg uppväxt	<i>Bakgrund</i> Skilda föräldrar Sjukdom Traumatisk upplevelse Dålig ekonomi Problembarn Misshandlad av förälder under uppväxtåren

Som framgår av uppställningen finns det tydliga samband mellan risk för ekonomiska problem/överskuldsättning p.g.a. bristfälliga kunskaper kopplat egenskaper och uppväxtbakgrund. Många ungdomar som finns i kategorin ”lär sig av sina misstag” och alltså löper större risk att hamna i svårigheter har själva överskuldssatta föräldrar. Därtill kommer problematik som skilsmässa, sociala missförhållanden etc. Det är också uppenbart att ungdomar som växer upp i sådana miljöer inte bara har en bristfällig kunskap i privatekonomi och bristfälligt stöd i ekonomiska frågor från sina föräldrar. De bär också med sig värderingar, attityder, känslor, beteenden etc. som kan bidra till att försätta dem i ekonomiska problem. Bristfälliga kunskaper som inte har någon tydlig koppling till negativ uppväxtmiljö eller problematiska egenskaper, värderingar eller beteenden innebär en mindre risk för ekonomiska problem eller överskuldsättning.

5. Ungdomars värderingar och attityder⁵

Ungdomars värderingar och attityder i stort

Våra värderingar formas främst i interaktion med människor i den omgivning vi huvudsakligen befinner oss i - föräldrar, barn, släkt, vänner och andra som man har regelbunden kontakt med. Våra värderingar formas också av värderingar som finns i och kommer till uttryck i det samhälle vi lever i. Under vissa skeden i livet är vi mer formbara än under andra, det gäller inte minst under uppväxt- och ungdomsåren. De värderingar som då formas bär vi ofta med oss genom hela livet och de påverkar i stor utsträckning hur vi lever och betar oss.

Ungdomar idag har en betydligt mer individualistisk livsstil än tidigare. Kraven på individualism, att göra aktiva och personliga val ökar liksom även möjligheterna att göra sådana val. Det handlar om att förverkliga sig själv och skapa sig en identitet och en livsstil. En viktig drivkraft är också ambitionen att få ut maximalt av sitt liv och förverkliga sina drömmar innan det är dags att träda in i vuxenlivet med alla dess plikter och krav. Inte minst den ökade globaliseringen och internationaliseringen har haft en avgörande betydelse för utvecklingen av nya valmöjligheter för ungdomar när det gäller bl.a. studier, arbete, resor, relationer m.m.

Ungas syn på vad som är viktigt i livet på sikt sammanfaller i stor utsträckning med vad som är viktigt i deras liv just nu. Under de senaste 10 åren har ungdomars värderingar i detta avseende inte förändrats nämnvärt. Fritid, familj och arbete är det som prioriteras högst. Vissa förskjutningar i dessa faktorerers inbördes betydelse kan dock märkas. Fritiden värderas allt högre medan familj och arbete minskar något i betydelse.

Liksom de flesta värderar ungdomar arbete mycket högt. Bra arbetskamrater, en god arbetsmiljö och en bra chef är egenskaper i arbetet som ungdomar särskilt värdesätter. Annat som är av betydelse för unga i arbetet är en jämn könsfördelning, möjligheter till internationella kontakter samt goda karriärvägar. En viss oro för arbetslöshet finns, även om denna inte är lika påtaglig som för tio år sedan.

Status är viktigt för många ungdomar. Mest status ger ett attraktivt arbete och vänner - det anser såväl män som kvinnor. Men i övrigt skiljer sig synen på statussymboler kraftigt åt mellan könen. Kvinnor värderar utbildning betydligt högre än män. Män anser å andra sidan att pengar, bilar, teknikprylar, märkeskläder samt området man bor i är av större betydelse ur statussynpunkt jämfört med kvinnor. Även om pengar inte symboliserar status för alla ungdomar så anser cirka 90 procent av ungdomar i olika åldrar att pengar är av stor betydelse i livet; 83 procent anser dessutom att pengar skapar lycka. Denna optimistiska uppfattning avtar dock med stigande ålder.

Också studier värderas högt bland ungdomar. Under det senaste decenniet har andelen ungdomar som vill ha och planerar för en högre utbildning ökat. Idag vill knappt 60 procent utbilda sig. Bland ungdomar födda utomlands är denna andel ännu högre.

Yngres samhällsengagemang ökar men tar sig andra uttryck än tidigare. Det partipolitiska arbetet lockar allt färre ungdomar. Intresset att engagera sig politiskt har minskat med mer än 50 procent under de senaste 15 åren. Samtidigt engagerar sig allt fler yngre i ideella organisationer som driver frågor om bl.a. miljö, klimat, bistånd och fattigdomsfrågor, frågor om djurens rätt och liknande. Allt fler ungdomar tar avstånd från de materialistiska värderingar som präglat deras

⁵ Uppgifter i kapitlet är bl.a. hämtade från forskning om ungdomars värderingar och attityder. En stor del av uppgifterna kommer från egna undersökningar. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 5.

föräldrageneration. Delvis kan denna trend också ses som en motreaktion mot den ökande kommersialismen i samhället.

Värderingar kopplat till konsumtion, sparande, krediter, skulder och räkningar

Det stora och ökande utbudet av kläder, filmer, inredningsdetaljer, musik, IT-tjänster, nöjen m.m. ger upphov till nya konsumtionsmöjligheter. För unga gäller det att matcha och ”bruka” möjligheterna på ett sätt som överensstämmer med den identitet och den livsstil som de vill ha. Detta har lett till att unga har blivit mycket medvetna konsumenter i den bemärkelsen att de vet vilka produkter som krävs för att skapa en identitet och bygga en livsstil. Många ungdomar utnyttjar också fullt ut de nya möjligheter som skapas. Samtidigt finns tecken som tyder på att kraven på en aktiv livsstil med allt vad det innebär blir övermäktiga för vissa ungdomar vilket skapar stress och i vissa fall också leder till ohälsa.

Konsumtionen är för många ungdomar noga genomtänkt för att svara mot den man är eller vill vara och den livsstil som man (för tillfället) vill bekänna sig till. För många är det också viktigt att utåt markera sin identitet och sin livsstil genom att förmedla en image. Här har varumärken en stor betydelse. Ungdomar är i regel duktiga på varumärken och vet vad de vill ha. Genom att välja varumärken med omsorg kan ungdomar på samma gång visa på individualitet och samhörighet i gruppen vilket många gånger en svår balansgång.

Samtidigt som unga ofta värderar konsumtion högt finns ett medvetande om behovet av att spara för framtida behov. En stor majoritet av ungdomarna sparar också regelbundet; 15 procent sparar dock inte alls. Sparbeteendet skiljer sig dock mellan olika målgrupper. Bland studerande och yngre är det vanligare att spara litet då och då än att spara regelbundet. Bland äldre ungdomar och de som arbetar råder det omvända förhållandet. Bland studenter är, kanske inte förvånande, andelen som inte sparar alls (22 procent) högre jämfört med andra målgrupper. Även bland dem som sparar är det uppenbart att det inte handlar om några större summor. Endast 45 procent av männen säger sig ha tillgångar motsvarande 10 000 kronor eller mer. Bland kvinnor är denna andel ännu lägre - 36 procent. Sparkapitalet ökar heller inte med stigande ålder, dvs. äldre har inte större sparkapital än yngre.

Ungdomar i olika åldrar har också olika uppfattning om vilken sparform man tror ger bäst avkastning på sikt. De yngre tror i högre utsträckning att sparkonton är förmånligast medan äldre i högre utsträckning tror på sparande i fonder. Män tror i högre utsträckning än kvinnor att sparande i aktier ger bäst avkastning på sikt. I samtliga grupper finns dock en stor osäkerhet kring vilket sparande som är mest förmånligt. Totalt drygt en tredjedel har svårt att uttala sig om vilket sparande som ger bäst avkastning på sikt. Pensionssparande lockar inte ungdomar över huvudtaget, oavsett ålder. Endast fyra procent anser att pensionssparande är det bästa långsiktiga sparandet.

Ungdomar har en positiv inställning till betalkort och mer än hälften av dem har också ett sådant. Med stigande ålder ökar kortanvändandet. 78 procent av 22-till 25-åringarna har betalkort och drygt tre fjärdedelar av deras inköp betalas med kort. Endast en procent av ungdomarna i denna åldersgrupp använder enbart kontanter.

Utbudet av krediter ökar och detta har förändrat attityden till att handla på kredit jämfört med att handla kontant. Förr värderades kontant betalning högre än kreditköp. Det blir dock alltmer accepterat att handla på kredit. Fortfarande anser dock mer än hälften av ungdomarna att det inte är acceptabelt att handla på kredit/avbetalning. Särskilt negativ är unga till s.k. SMS-lån. Endast 7

procent av männen och 2 procent av kvinnorna anser att s.k. SMS-lån är ett bra sätt att skaffa sig krediter.

En undersökning som Kronofogden genomfört på Lunarstorm bland ungdomar 16-20 år visar att nästan alla ungdomar – i en valsituation mellan räkningar och konsumtion - prioriterar det förstnämnda. Högst ”betalningsmoral” har äldre flickor. Sämst betalningsmoral har yngre pojkar.

Det stora flertalet ungdomar anser att det är viktigt att man betalar sina räkningar i tid oavsett om andra gör det eller inte, flickor i ännu högre utsträckning än pojkar. Äldre ungdomar tycker att det är viktigare än yngre att betala sina räkningar i tid oavsett om andra gör det eller inte. Flickor i de båda grupperna tycker detta är viktigare än pojkar i samma grupp. Allra viktigast tycker äldre flickor att det är. I denna grupp anser 99 procent att räkningar ska betalas i tid oavsett om andra gör det eller inte. Lägst ”betalningsmoral” har yngre pojkar.

Trots att de flesta ungdomar tycker att det är viktigt att betala sina räkningar i tid ökar antalet betalningsförelägganden hos Kronofogden. Att ha en bra attityd i denna fråga behöver således inte betyda att unga betar sig i enlighet med denna.

Flickor anser i högre utsträckning än pojkar att alla skulder är lika viktiga att betala. Äldre tycker att det är viktigare än yngre. Högst andel anhängare av denna uppfattning finns inom gruppen äldre flickor (82 procent). Lägst andel finns inom gruppen yngre pojkar (67 procent). De som tycker att vissa skulder kan vänta exemplifierar dessa med bl.a. skulder inom familjen, skulder till vänner samt skulder av mindre storlek.

Våra samtal med ungdomar

Som framgått finns flera studier som i detalj har kartlagt hur ungdomar ser på konsumtion, sparande, lån, krediter, räkningar etc. Det saknas dock studier som lyfter blicken och försöker svara på de grundläggande frågorna kring pengar och konsumtion. Vad betyder pengar för unga idag? Varför konsumerar man? Finns det värderingar som är problematiska ur ett riskperspektiv, d.v.s. som ökar risken för att hamna i ekonomiska svårigheter eller överskildsättning? TNS-gallup har i intervjuer och gruppdiskussioner med ungdomar försökt få svar på dessa frågor. Tillsammans har vi sedan tolkat resultaten. Nedan redovisas resultaten i koncentrerad form.

”Det-ordnar-sig-attityden”

Oavsett om unga har problem med sin ekonomi eller inte så anser de ofta att pengar främst är ett medel för att uppnå sina mål och vissa fall t.o.m. lycka. ”Pengar är inte till för att man ska överleva, pengar är till för att rulla” är en kommentar från en av de intervjuade ungdomarna som speglar denna värdering/attityd. Många vuxna förefaller ha en tendens att se pengar som ett ”problemområde”, alldeles oavsett om man har pengar eller inte. Pengar är viktigt och man vill gärna ha en buffert för att känna sig trygg. Många ungdomar däremot upplever inte pengar som något problemområde på detta sätt. För dem är pengar något som alltid ”ordnar” sig. När man behöver pengar så fixar det sig på något sätt.

Status viktigt – ”måste-ha-konsumtion”

För flera gruppdeltagare och intervjuade personer syftar konsumtion helt eller delvis till att uppnå en identitet/livsstil som ger status. De som i hög utsträckning också konsumerar i enlighet med sådana värderingar upptäcker inte sällan att konsumtionen tenderar att bli väldigt dyr. Det kan dock vara svårt för den som har byggt sitt ”varumärke” genom konsumtion att upphöra att underhålla detta genom fortsatt konsumtion. Det skulle i sådana fall innebära att man får en ny, mindre statusfylld identitet och en mindre betydelsefull roll i gruppen vilket kan vara svårt att

acceptera. Det finns således ett stort tryck på ungdomar som styrs av statustänkande att såväl inleda som upprätthålla en många gånger mycket dyrbar konsumtion, även om de ekonomiska förutsättningarna för sådan konsumtion kanske saknas. Det framgår av intervjuerna och gruppdiskussionen att ungdomar i allmänhet är medvetna om att de av och till överskrider sin budget för att kunna köpa det som de vill ha och sådant som de ”måste ha”.

Webb-undersökningen

Vi har i vår webbenkät undersökt hur ungdomar värderar konsumtion av olika slag. Ungdomarna fick ta ställning till olika handlingsalternativ utifrån en teoretisk köpsituation som handlar om konsumtion av en vara/tjänst som kan vara vilken som helst, dock inte livsmedel.

Handlingsalternativ	Stämmer helt och hållet (%)	Stämmer inte alls (%)
Väljer det billigaste alternativet	69,3	30,7
Väger kvalitet mot pris	91,2	8,8
Väljer vara/tjänst med bäst kvalitet	66,3	33,7
Väljer trendiga varumärken	22,0	78,0

Resultaten speglar i någon utsträckning ungdomars värderingar och prioriteringar. De tar dock inte hänsyn till att ungdomar har olika ekonomiska förutsättningar beroende på om de arbetar eller inte eller om de bor kvar i föräldrahemmet eller inte. Resultaten visar att ungdomar i regel har en ”förnuftig” inställning till konsumtion i det att man säger sig välja billiga alternativ samtidigt som man försöker vara kvalitetsmedveten. Samtidigt är det ändå relativt många som säger att de inte alls skulle välja de billigaste varorna och nästan en fjärdedel som föredrar trendiga varumärken, vilket tyder på att många ungdomar har delvis andra värderingar.

Vad betyder värderingarna för risken att hamna i ekonomiska svårigheter ?

Vår webbundersökning visar att flertalet ungdomar har en bra och sund inställning till konsumtion. Samtidigt visar den att det finns många ungdomar som föredrar en annan typ av konsumtion där trender och varumärken är av större betydelse än pris och kvalitet. Dessa resultat bekräftas också i våra samtal med ungdomar. De flesta vi talat med har en ”förnuftig” inställning till pengar och konsumtion men det finns också många som har den här ”det-ordnar-sig-attityden” som vi beskrivit ovan och som också säger sig föredra en dyrbar ”måste-ha-konsumtion” i syfte att uppnå en identitet och en livsstil som ger status.

Vad betyder dessa värderingar ur ett riskperspektiv? Vi tror att en mer ”förnuftig” syn på pengar och konsumtion självklart bör vara bättre ur ett riskperspektiv. Att köpa sig en identitet och en livsstil är många gånger ett dyrbart projekt som inte alla ungdomar har ekonomiska förutsättningar att klara av. Men våra samtal med ungdomar visar att sambandet mellan sådana värderingar och risken för att hamna i ekonomiska svårigheter/överskuldssättning inte är entydigt. Dels är det inte alla som omsätter sina värderingar i faktisk konsumtion. När det kommer till kritan i en specifik valsituation väljer många ändå det förnuftiga alternativet, trots att det kanske går emot deras ursprungliga önskemål. Vad det beror på är svårt att säga men det troliga är att många har tillräckligt bra insikter och kunskaper för att inse att den egna ekonomin inte klarar av en alltför vidlyftig konsumtion. Det finns också de som p.g.a. sina värderingar - ibland eller ofta -

konsumerar över sina tillgångar men ändå lyckas reda ut situationen på egen hand eller med bistånd från föräldrar, släkt eller andra i sin närhet. Av våra samtal med ungdomar framgår tydligt att ett bra socialt skyddsnät också är en bra försäkring mot ekonomiska problem och överskuldssättning. De flesta ungdomar som har en sådan försäkring utnyttjar den också av och till.

6. Ungdomars konsumtion⁶

Faktorer som styr och påverkar ungdomars konsumtion

Flera undersökningar pekar på att konsumtionsmönster grundläggs redan under barndomen där konsumtionsvanor, värderingar, attityder och kunskaper i det nära sociala nätverket, främst familjen och den nära vänkretsen utgör viktiga påverkansfaktorer. Vi påverkas i unga år också i hög utsträckning av reklam och andra budskap som förmedlas via TV, radio, tidningar etc. Det är naturligt att föräldrar medvetet eller omedvetet påverkar barns konsumtionsmönster, men det omvända förhållandet gäller också. Studier har visat att barn spelar en viktig roll i familjers konsumtionsbeslut.

Konsumtion kopplad till och styrd av livsstilar, finns och har funnits i alla samhällen. Det finns också belegg för att den typen av konsumtion ökar i takt med stigande välfärd. Vad som är att betrakta som ”rätt” livsstil anges av de specifika normer och värderingar som råder i ett samhälle vid en viss given tidpunkt. I moderna, pluralistiska samhällen förekommer ofta flera olika livsstilar parallellt sida vid sida. Varje given livsstil fordrar en viss typ och en viss nivå av konsumtion. Den livsstil vi ansluter oss till kommer således att i hög utsträckning påverka vårt konsumtionsmönster.

Normen för vad som är en lämplig livsstil för unga har förändrats mycket under de senaste 20 åren. Tidigare konsumerade ungdomar i hög utsträckning ”vuxnas” produkter. Ungdomar markerade sin egenart främst genom egna musik- och klädstilar. Idag finns betydligt större möjligheter för ungdomar att genom konsumtion skapa sig såväl en egen identitet som en social grupp tillhörighet. Unga utgör därför inte längre en lika homogen grupp som tidigare. Idag finns flera subkulturer med skilda livsstilar inom ungdomsgruppen och i vissa fall är skillnaderna i livsstilar mellan dessa kulturer sådana att endast den verkligt initierade kan uppfatta och förstå dessa. Samtidigt finns, vid sidan av alla kulturer, livsstilar och generella trender en utveckling mot ökad individualitet, att bygga sitt eget ”varumärke”. Konsumtionen syftar här till att göra dig ”unik” i jämförelse med alla andra.

För många unga idag styrs konsumtionen också av en stress att hinna ”leva livet” och ta vara på alla de ökade möjligheter som konsumtionen erbjuder innan inträdet till vuxenlivet. Bl.a. av det skälet förskjuts inträdet till vuxenlivet allt längre fram vilket märks bl.a. genom senare etablering på arbets- och bostadsmarknaden och senarelagd familjebildning.

Tillgängligheten till varor och tjänster har ökat genom bl.a. teknikutveckling (främst Internet och mobiltelefoni), ett ökat utbud av produkter, fler inköpsställen, ökade öppettider samt ökad tillgång till betalningsmedel. Utbudet av fysiska butiker och e-handel som är specialiserad på försäljning av varor och tjänster med ungdomsprägel, allt från kläder till teknik och upplevelser av olika slag har också ökat explosionsartat. Internet och mobiltelefoni gör det möjligt att konsumera när som helst på dygnet. Ungdomar är flitiga användare av både Internet och mobiltelefoner och är därmed den grupp som kanske har allra störst tillgång till marknadens utbud.

Reklam och annan typ av marknadsföring påverkar i allra högsta grad ungdomars konsumtionsbeteende. Ungdomar utgör också en allt viktigare målgrupp i marknadsföringen. De budskap med vilka olika produkter marknadsförs är i hög och ökande utsträckning anpassad efter

⁶ Uppgifter i kapitlet är bl.a. hämtade från forskning om ungdomars konsumtionsvanor. En stor del av uppgifterna kommer från egna undersökningar. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 6.

ungdomars sökande efter identitet och livsstilar. Inte sällan marknadsförs varor och tjänster samt olika finansieringsalternativ på ett mycket utmanande och aggressivt sätt för att därigenom locka ungdomar till konsumtion.

Ungdomars konsumtion i dag och tidigare

Ungdomars konsumtionsvanor (liksom övriga grupper) förändras i takt med förändringar i samhället och på marknaden. Det råder brist på jämförande studier som visar hur ungas konsumtion faktiskt förändrats genom tiderna. Rent generellt kan dock sägas att ungdomar idag konsumerar betydligt mer av både varor och tjänster, handlar på fler ställen och allt oftare betalar med krediter/lån jämfört med för tjugo år sedan. Av avgörande betydelse för denna utveckling har främst varit den ökade fysiska tillgängligheten till konsumtion, det kraftigt ökade utbudet, en utökad och utvecklad marknadsföring samt nya och fler finansieringsmöjligheter. Samtidigt ökar behoven hos unga av konsumtion för att markera identitet, tillhörighet och livsstil.

Några mått på ungdomars konsumtion

Ungdomars relativa konsumtionsutgifter

Av tabellen framgår hur stor andel av månadsinkomsten som personer i olika åldersgrupper mellan 18 – 29 år fördelar på olika konsumtionsändamål. Vidare framgår konsumtionsmönstret totalt samt fördelat per kön oavsett ålder. Uppgifterna har tagits fram av Nordea.

Fördelning av månadsinkomsten	Totalt	Män	Kv.	18-21	22-25	26-29
Boendekostnader	26	25	27,1	19,1	29,3	28,4
Mat och dagligvaror	18,5	16,2	21,1	18,2	19,2	18,2
Sparande	8,6	9,9	7,1	8,6	8,3	8,7
Transportkostnader (resa med bil/buss/tåg)	7,5	7,8	7,1	7,9	7,8	6,9
Kläder, accessoarer och smink	7,4	6,8	8,1	10,3	6,4	5,9
Nöjen (bio, restaurang/fika, dans/klubbar)	6,9	7,6	6,1	9	6,4	5,5
Betala av lån/amortera	3,9	4,1	3,6	1,8	3,2	6,3
Fritidsaktiviteter (sport, kultur och andra intressen)	3,6	4,1	3,1	3,4	3,4	4,1
Mobilanvändning (mobil, samtalskostnader)	3,9	3,5	4,4	5,4	3,8	2,7
Datoranvändning (dator, uppkopplingskostnader)	2,6	2,9	2,2	2,2	2,7	2,8
Semester, sparade till semester	2,6	2,7	2,6	2,7	2,2	3
Kostnader för studielitteratur/material	2,7	3,2	2,2	4,9	2,2	1,2
Internetspel/nedladdning av spel	0,6	0,6	0,5	1	0,5	0,2
Annat	5,2	5,6	4,8	5,5	4,6	6,1
Summa:	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Boendekostnaden utgör den största kostnadsposten i alla åldersgrupper. Att andelen är lägre i den yngsta gruppen beror främst på att många i denna grupp alltjämt bor hemma. Därefter följer kostnader för mat och dagligvaror som tar knappt en femtedel av månadsinkomsten i anspråk, oavsett ålder. Skillnaderna mellan åldersgrupperna är relativt små, med några undantag. De yngsta ungdomarna prioriterar konsumtion av kläder, accessoarer och smink, nöjen samt mobilanvändning i högre utsträckning än äldre ungdomar. De har också relativt sett högre utgifter för studielitteratur och annan studiemateriel. Äldre ungdomar har relativt sett högre

kostnader för lån. Även skillnaderna mellan könen är små. Kvinnor lägger mer pengar på boende, mat och dagligvaror jämfört med männen. Männen lägger relativt sett mer pengar på sparande jämfört med kvinnor.

Ungdomars plånboksprioriteringar

Av tabellen framgår vilka varor/tjänster som ungdomar säger sig lägga mest pengar på per månad. Uppgifterna har tagits fram av Lunarstorm år 2006 bland Lunarstorms medlemmar. Huvuddelen av dessa är i åldrarna 15-25 år varav flertalet är yngre än 20 år.

Kvinnor		Män	
Alternativ	Andel	Alternativ	Andel
Kläder	74%	Kläder	40%
Skönhetsprodukter	41%	Äta ute/hämtmat	30%
Godis	31%	Godis	27%
Äta ute/hämtmat	21%	Bensin	27%
Livsmedel	21%	Alkohol	26%
Cigaretter/Tobak	15%	Hemelektronik	22%
Alkohol	15%	TV/Datorspel	20%
Musik	15%	Cigaretter/Tobak	20%
Bensin	11%	Sportutrustning	17%
Sportutrustning	11%	Läsk	17%
Linser, glasögon	8%	Musik	15%
Läsk	7%	Livsmedel	10%
Hemelektronik	5%	Skönhetsprodukter	4%
TV/Datorspel	3%	Linser, glasögon	3%

Tre av fyra unga kvinnor säger sig lägga mest pengar på kläder, därefter följer skönhetsprodukter och godis (41 respektive 31 procent). Kläder är också den produkt som flest män säger sig lägga mest pengar på (40 procent) följt av konsumtion av färdigmat på restaurang eller ”hämtmat” (30 procent) samt godis (27 procent).

Kvinnor prioriterar konsumtion av kläder och skönhetsprodukter samt livsmedel i betydligt högre utsträckning än män. Män å sin sida prioriterar att äta på restaurang/hämtmat, köpa bensin, alkohol, hemelektronik, samt konsumera TV/datorspel i betydligt högre utsträckning än kvinnor. Män prioriterar också konsumtion av cigaretter, sportutrustning samt läsk i högre utsträckning än kvinnor.

Uppgifter i samma studie visar att fastän andelen män som anger kläder som sin främsta konsumtionsutgift är lägre än motsvarande andel för kvinnor så konsumerar män, när de väl handlar kläder, för högre summor än vad kvinnor gör. Tio procent av kvinnorna handlar kläder för mer än 1 000 kronor per köptillfälle jämfört med 16 procent av männen. Andelen kvinnor som har en klädbudget understigande 500 kronor per månad är också högre jämfört med männen, 62 respektive 52 procent.

Uppgifter om boendet saknas i tabellen. Det betyder inte att ungdomar inte lägger pengar på boendet. Men troligen är det så att en majoritet av dem som besvarat enkäten fortfarande bor kvar i föräldrahemmet och därför har låga kostnader för sitt boende eller inga kostnader alls.

Inköpsställen

Tabellen visar i vilken typ av butiker ungdomar allra helst föredrar att handla (äger), i vilken typ av butiker det är acceptabelt att handla (duger) samt i vilken typ av butiker det inte alls är acceptabelt att handla (suger). Uppgifterna har tagits fram av Lunarstorm år 2006.

Typ av köpställe	Äger	Duger	Suger
Att handla i butik på stan...	75%	23%	1%
Att handla i varuhus/köpcentrum...	65%	31%	3%
Att handla på Internet...	25%	52%	14%
Att handla i Pressbyrå, Statoil, 7-Eleven eller liknande...	15%	54%	27%
Att handla från postorderkatalog...	11%	59%	24%

Av tabellen framgår att det populäraste inköpsstället är butiker på stan. Minst populärt är att handla på postorder. Det är framför allt kvinnor som föredrar inköp i butiker, på varuhus och i köpcentrum (framgår inte av tabellen). Även om inköp i pressbyråbutiker eller motsvarande varken är särskilt populärt hos vare sig kvinnor eller män så kan män acceptera sådan konsumtion i högre utsträckning än kvinnor. Det omvända förhållandet gäller beträffande postorderköp.

Betalningssätt/medel

I åldersgruppen 15-25 år är kontanter det mest populära betalningsmedlet, tätt följt av kontokort kopplat till bankkonto. Kontanter är populärast bland de yngre medan äldre föredrar kontokort. Köp på avbetalning ratas av en stor majoritet, likaså s.k. SMS-lån och kreditkort. Betalning via Internetbank föredras i mycket liten utsträckning bland yngre ungdomar men i betydligt större utsträckning bland äldre ungdomar.

Våra samtal med ungdomar

Vi har i samarbete med TNS-gallup genomfört enskilda intervjuer och gruppdiskussioner med ungdomar. Frågeställningarna har bl.a. handlat om deras konsumtion – vad de köper, i vilken utsträckning de lånar, sparar etc.

Normala utgifter för ungdomar

En sammanställning över vad ungdomar använder sina pengar till visar att förutom fasta utgifter som hyra och mat lägger man pengar på prylar av olika slag, kläder, skor, mobiltelefonen, nöjen, (kafé, bio och krogbesök), smink och personliga hygienartiklar samt resor. Många ungdomar har flera intressen som ofta tar en stor del av inkomsten i anspråk. Som exempel kan nämnas musik och idrott.

Viktigt med ”lyckoprylar”

För ungdomar handlar konsumtion i stor utsträckning om att köpa sig ”lycka”. Endast ett fåtal ser på pengar enbart som ett medel för att överleva. Upplevelser av olika slag, resor samt sociala aktiviteter såsom festivaler, träning, ridning etc. är vanliga utgiftsposter för unga. I hög utsträckning handlar det också om utgifter för skönhet, hälsa och tekniska prylar. Manikyr, dyra ansiktskrämer och märkeskläder är typiska utgiftsposter framförallt hos många tjejer. Datorer, mobiltelefoner, i-pod, x-box och playstation är bara några exempel på tekniska prylar som många ungdomar (såväl tjejer som killar) känner att de ”måste ha”. Med dessa ”måste-ha-prylar” följer, diverse tillbehör så som tv-spel, joystick etc. som man kanske inte räknat med från början. Dessa tillbehör skapar ofta ekonomiska problem, eftersom man inte alltid har pengarna som krävs, men ändå vill köpa tillbehören för att till fullo kunna utnyttja den ursprungliga utrustningen.

Viktigt med konsumtion som ger status

Ungdomar anser att status är viktigt; det är viktigt att man har en identitet och en livsstil och att man kan leva upp till vad den står för. Det har framgått i såväl våra egna studier som andra undersökningar. Man vill känna tillhörighet och är rädd för att hamna utanför om man inte lever upp till de förväntningar som omgivningen har på en. Märkeskläder, bjuda laget runt på krogen, de nyaste tekniska prylarna är typisk statuskonsumtion för ungdomar.

Hög omsättning på prylar

En intressant iakttagelse är att när en vara eller ett abonnemang är ”färdigbetald” så är den gammal/förbrukad och skall därför bytas ut mot en ny vara. Det betyder att omsättningen av t.ex. mobiltelefoner och mobiltelefonabonnemang, datorer och Internetabonnemang samt TV-apparater och andra kapitalvaror kan vara hög för vissa individer.

Budget finns men budgetdisciplinen saknas ofta

Flertalet av de ungdomar vi har talat med uppger att de har koll på sin ekonomi och flera säger att de har en budget (39 procent enligt vår webbenkät), men vid en enkel test visar det sig att man i stor utsträckning är okunnig om vad som bör ingå i en budget och hur stora kostnader som man bör beräkna för olika ändamål (se kap. 4 Ungdomars kunskaper i privatekonomi). De flesta har ändå en enkel budget av något slag, men frångår den ofta, bland annat eftersom många har svårt att skilja hushållsutgifter från nöjesutgifter. Andra säger att de jobbar extra eller extra mycket så att de inte ska behöva tänka så mycket på budgeten. Man befriar sig på det sättet från besvärliga prioriteringar. De flesta tycker att det är svårt att veta vad man har råd med och hur mycket olika saker kostar, därför har man ingen budget utan ”går på känsla” istället. En annan metod att hantera en bristande budgetkontroll som några tillämpar är att storhandla för att på så sätt hålla kostnader nere eller så köper man upp ett lager med mat så att man vet att man klarar sig hela månaden om det skulle vara så att pengarna tar slut. ”Jag köper bulgur som räcker i 14 dagar, på så vis vet jag att jag överlever.” Ungdomarna i undersökningen har överlag dålig kontroll på var pengarna tar vägen. Snabbmat, fika och inredning är exempel där mycket pengar försvinner utan att man egentligen reflekterar över det. ”Det var först när jag gjorde en budget som jag insåg hur mycket pengar som gick till totalt onödiga saker”.

Ibland är det lättare att ha budgetdisciplin när inkomsterna är små

Det finns dock ungdomar som har en bättre budgetkontroll. Det är ofta de som har en bra/sund inställning till pengar. För vissa kan det också vara så att en liten ekonomi skärper medvetandet om att det inte finns marginal för dåliga inköp, vilket ”tvingar” fram en budgetkontroll. Att detta kan stämma stärks också av andra iakttagelser från undersökningen. Några ungdomar beskriver nämligen att övergången från att ha studerat och levt med en liten ekonomi till att få ett arbete och då en betydligt större ekonomi innebar att konsumtionen snabbt ökade vilket ledde till bristande budgetkontroll och flera oöverlagda köpbeslut.

Hellre spara än låna vid köp av dyrare vara

De flesta ungdomar undviker att låna pengar om det är någon dyrare vara som de vill köpa. I första hand försöker man spara pengar själv. Om man måste låna så lånar man av sina föräldrar. För de flesta är det dock inte alldeles enkelt att be föräldrarna om lån till ren nöjeskonsumtion. Det är betydligt enklare att be om lån om pengarna skall användas till att betala räkningar.

Autogirofällan

Ett exempel på ”hur pengar försvinner” är att unga ofta väljer att betala diverse saker på autogiro, och sen inte har kontroll över hur mycket som dras från kontot varje månad. En autogirofälla där ungdomar hamnar i ekonomiska svårigheter inte främst på grund av ogenomtänkt konsumtion

utan på grund av omtänksamhet är när pengar skänks till välgörenhet och betalningen sker via autogiro. Det har framkommit i studien att ungdomar ofta skänker bort pengar till olika välgörande ändamål. Alla ungdomar sätter således inte den egna konsumtionen främst.

Avbetalning vanligare bland ekonomiskt utsatta

Ungdomar utan påtagliga ekonomiska problem köper i regel inte saker eller tjänster på avbetalning. Ungdomar med ekonomiska problem däremot handlar oftare på avbetalning. Vanliga avbetalningsköp i butik är mobiltelefon, TV eller DVD. Avbetalningsköp görs också via postorder och omfattar då den samlade räkningen för alla inköp hos ett företag.

Det pratas oftare om pokerskulder än om SMS-lån

Flertalet ungdomar som deltagit i undersökningen känner någon eller några som spelar poker på nätet. Man är medveten om att det kan leda till stora skulder ”folk säger att de vinner pengar av dumma amerikaner eller fyllon på nätterna, men det pratas sällan om hur mycket de förlorar”.

De flesta ungdomarna vet numera - tack vare den stora massmediala rapporteringen - att SMS-lån inte är någon bra affär. Påfallande få känner till någon som har erfarenhet av SMS-lån. Men det kan också bero på ett visst ”mörkertal”. Det framkommer nämligen att det anses som lite ”skamligt” att ta SMS-lån. Om det förekommer så är det ingenting det talas högt om.

De flesta försöker spara pengar

De flesta ungdomar har ett visst sparkapital och man försöker också spara regelbundet. Sparandet är av traditionellt slag, dvs. det sker antingen i form av bank/sparkonto eller i fonder.

Webb-undersökningen

Vi har i vår webbenkät ställt ett antal frågor till ungdomar för att se i vilken utsträckning de uppgifter om ungdomars konsumtion som vi fått fram i våra samtal och intervjuer kan sägas vara representativa för ungdomsgruppen som helhet. Ungdomarna ombads att ”kryssa i” hur de använder sina pengar utifrån en lista med ett 20-tal fasta alternativ där möjlighet fanns att ange flera alternativ. Resultatet framgår av nedanstående tabell där svarsalternativen är rangordnade i enlighet med hur ofta de har angetts.

Konsumtionsalternativ	Antal	Andel
Nöjen och uteliv (kafé, krog, bio)	357	71,3
Kläder/skor	324	64,7
Mobiltelefoni/SMS/MMS/	314	62,7
Fasta utgifter	296	59,1
Saker/prylar	291	58,1
Sparar på bankkonto	247	49,3
Intressen, t.ex. musik	220	43,9
Resor	188	37,5
Smink/personliga hygienartiklar	182	36,3
Tidningar/tidskrifter/böcker	161	32,1
Bilkostnader (bensin, försäkringar, skatt)	137	27,3
Kurser/utbildningar	105	21,0
Investeringar (fonder, aktier)	81	16,2
Hyrfilmer	52	10,4
Välgörenhet	51	10,2
Annat	37	7,4
Spelar på Internet (poker, bingo m.m.)	28	5,6
Spelar tips, lotto eller andra spel	26	5,2
Nedladdning av filmer, musik m.m.	9	1,8

Det bör påpekas att det inte möjligt att via fasta svarsalternativ täcka in alla typer av ändamål som ungdomar kan tänkas spendera pengar på. Å andra sidan har endast 7,4 procent kryssat i svarsalternativet ”Annat”, vilket betyder att vår redovisning sannolikt ger en förhållandevis korrekt bild av ungdomars konsumtionsvanor. Påpekas bör också att vi inte känner till ungdomarnas försörjnings- eller boendesituation - förhållanden som naturligtvis påverkar deras konsumtionsvanor.

Resultatet visar att nöjen, uteliv, kläder, skor och mobiltelefoni är de vanligaste ändamål som ungdomar använder sina pengar till, t.o.m. vanligare än fasta utgifter. Högt på listan kommer även saker/prylar, intressen, resor, smink/hygienartiklar men även sparande. Få ungdomar spenderar pengar på nedladdning via Internet samt spel av olika slag.

Resultatet ligger väl i samklang med vad vi funnit i våra samtal med ungdomar. Redovisningen förstärker intrycket att s.k. ”lyckokonsumtion” dominerar ungdomars konsumtion. Men några överraskningar bjuder ändå resultatet. Vi vet att många ungdomar sparar för framtida behov men det är ändå något överraskande att posten sparande hamnar så pass högt på listan, särskilt om man till denna post också för sådant sparande som sker inom ramen för posten Investeringar. Något överraskande är möjligen också att ungdomar inte i någon större utsträckning förefaller spendera pengar på Internetspel. Det är annars något som det pratas mycket om bland ungdomar. Av intresse att notera är också att en femtedel lägger pengar på kurser och utbildningar och en tiondel skänker pengar till välgörande ändamål. Allt handlar således inte om lyckokonsumtion.

Observera att svaren inte utan vidare kan jämföras med resultat från andra undersökningar som redovisats i detta kapitel och som visar hur mycket pengar ungdomar spenderar på olika ändamål. Vårt resultat visar endast hur vanligt olika typer av konsumtion är bland ungdomar. En viss korrelation finns det naturligtvis.

Vad betyder ungdomars konsumtionsvanor för risken för att hamna i ekonomiska svårigheter?

Som framgått av våra egna undersökningar samt av andra undersökningar om ungdomars konsumtion så är s.k. lyckokonsumtion mycket vanlig bland ungdomar”, d.v.s. konsumtion av varor och tjänster som inte är nödvändiga ur ett strikt överlevnadsperspektiv. Många lägger också mycket pengar på sådan konsumtion. Konsumtionen handlar bl.a. om resor och andra ”upplevelser” som t.ex. fika, bio, dans/klubb, alkohol och tobak. Den handlar också (framför allt för män) om konsumtion av tekniska prylar som TV-apparater, datorer, mobiltelefoner, musikspelare av olika slag, datorspel etc. och (för kvinnor) om smink och andra hud- och hårvårdsprodukter. Både män och kvinnor lägger mycket pengar på kläder. Av Lunarstorms konsumtionsundersökning bland yngre ungdomar framgår detta mönster ännu tydligare. Män prioriterar utgifter för kläder, snabbmat, godis, bensin, alkohol, hemelektronik, datorspel, cigaretter, sportutrustning framför basutgifter som t.ex. livsmedel. Tre fjärdedelar av yngre kvinnor prioriterar kläder framför allting annat. Konsumtion för att uppnå status, att passa in i en livsstil, att forma en identitet är viktig för både män och kvinnor. Omsättningen av prylar är hög. När en vara är fullbetald ska den bytas ut mot en nyare modell av samma vara. Ett visst om än trubbigt budgetmedvetande finns, men en konkret budget saknas i regel och även när en sådan finns överträder många ungdomar denna ibland.

Kraven och förväntningarna på konsumtion upplevs som höga. För många är det svårt att ignorera dessa eftersom det kan få sociala konsekvenser som t.ex. utanförskap eller lägre status i gruppen.

Vi har i kapitel 2 redovisat att ungdomar har en betydligt sämre ekonomisk standard än andra grupper i samhället. Samtidigt är konsumtionskraven minst lika höga och troligen högre än i andra grupper. Ungdomar kan inte lika enkelt som personer i andra åldrar värja sig mot dessa krav då konsumtionen har en så pass stark koppling till status, identitet, livsstil och grupptillhörighet. Vår slutsats är att ungdomars konsumtionsvanor idag utsätter dem för en stor risk att hamna i allvarliga ekonomiska svårigheter eller t.o.m. överskuldssättning särskilt om man sätter dessa vanor i relation till deras i regel begränsade ekonomiska förutsättningar. Många ungdomar som vi har talat med konsumerar på gränsen till sina tillgångar och det är inte ovanligt att budgeten då och då överskrids. Ungdomar litar ofta till sina föräldrar, annan släkt eller vänner för att få hjälp när de hamnar i ekonomiska svårigheter. De som inte har ett skyddsnet av denna karaktär som griper in vid dessa tillfällen löper stor risk att få problem av mer allvarlig karaktär.

7. Möten med ungdomar⁷

Inledning

I detta avsnitt skildras några av de ungdomar som deltagit i vår kvalitativa undersökning – såväl ungdomar utan påtagliga ekonomiska problem som ungdomar med sådana problem. Redovisningen syftar till att skapa ökad förståelse för ungdomars ekonomiska situation och vilka faktorer som påverkar eller kan påverka denna. Beskrivningen fokuserar på ungdomarnas livssituation och ekonomi i stort, hur de konsumerar samt tänker och resonerar i fråga om pengar samt vilka faktorer som påverkar och har påverkat deras ekonomi.

Ungdomar utan påtagliga ekonomiska problem

Gustav – Studenten med ”bra” ekonomi

Gustav är 23 år och pluggar andra året på juridiklinjen. Innan Gustav började plugga jobbade han och sparade pengar för att tillsammans med sin pappa kunna köpa den bostadsrätt i Solna som han nu bor i. På fritiden umgås Gustav med sin flickvän, går på gymmet eller hänger med polarna, men det finns inte så mycket tid till övers eftersom studierna upptar mycket av Gustavs tid.

Gustav får pengar från CSN, dessutom jobbar han extra på ett hotell i stan ett par dagar i månaden. Gustav menar att hans ekonomi är ok, pengarna räcker till, men det är ingen lyx och inga pengar sparas. ”Det är väl som för alla andra studenter. Jag förväntade mig inget annat innan jag började plugga.”

Gustav säger sig inte ha någon budget, men han är väl medveten om var pengarna tar vägen. En klar majoritet går till fasta räkningar så som hyra, el, tv, telefon, gymkort m.m. Sen brukar Gustav fika med sina kompisar rätt ofta, ”det är av ren social hänsyn, det är ju tråkigt om man aldrig kan gå ut”. Om Gustav skulle behöva köpa någon dyrare vara så skulle han låna pengar av sina föräldrar; ”kan man inte betala tillbaka så gör det inget”.

Gustavs kunskaper om ekonomi är riktigt bra, Han har bra koll på innebörden av begrepp som t.ex. ränta och amortering. Kunskaperna i privatekonomi har Gustav fått genom sina föräldrar och det är dem som han skulle rådfråga vid framtida behov.

Gustavs har en grundregel som säger att ”du ska alltid ha så mycket pengar på kontot så att du klarar dig en månad framåt”.

Gustav anser inte att det är någon risk att han blir överskuldssatt.

Heidi – Den bortskämda flickan med dålig verklighetsuppfattning

Heidi är 21 år och pluggar på universitetet. Hon har alltid varit väldigt bortskämd av sina föräldrar och i stort sett fått vad helst hon pekat på. När Heidi för ett år sen flyttade till en ny stad för att börja studera kröp verkligheten på henne. ”Pengarna räckte ju inte till någonting”. Heidi hade mycket svårt att hålla i pengarna till en början; ”jag hade aldrig lärt mig hur mycket saker och ting kostade, att mat var så dyrt, det visste jag inte”.

⁷ Uppgifterna i kapitlet kommer från egna undersökningar. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 7.

Som tur var så har Heidis föräldrar fortsatt att stötta henne även under denna tid i hennes liv och nu, efter ett år av misstag så har hon lärt sig av dessa. Hon har lärt sig att göra en budget och klarar sig på lånet och bidragen från CSN.

Heidi anser inte att det är någon risk att hon blir överskuldsatt. Hon kunde ha blivit det under sitt första år som student på grund av sina dåliga kunskaper men klarade sig tack vare ekonomisk hjälp från föräldrarna.

Ungdomar i riskzon för överskuldsättning

Markus vs Henrik - Killarna som lever över sina tillgångar

Markus är 23 år och jobbar på ett lager utanför stan. Markus har haft en problematisk uppväxt och han bråkade mycket i skolan. Markus har skilda föräldrar och har under sin uppväxt bott hos sin pappa tillsammans med sin storasyster.

Markus har en tendens att impulsivt köpa på sig nya teknikprylar, play station-3 spel och DVD-filmer. Markus får kraftiga ”måste ha” känslor. Han försöker stoppa suget, men menar att det är svårt ”det är precis som om den lilla djävulen inom mig säger du vill ha det, köp det”.

Markus köper filmer och spel för att kunna fördriva tiden. Han säger att det känns som om han får en ”tillfällig minnesförlust”. Vad han menar är att han förnekar att han inte har råd just i de ögonblick då han köper prylarna.

Markus pluggade samhälle/ekonomi på gymnasiet, men säger att ”det är precis som om det gick in genom ena örat och ut genom det andra”. Hans ekonomiska kunskaper är därför dåliga. I skolan borde man enligt Markus varna för vissa fallgropar och viss marknadsföring. Föräldrarna har störst ansvar och måste ha bättre koll på sina ungdomar. Markus tror att vem som helst kan hamna hos Kronofogden. ”Det räcker till exempel med något litet köp hos cdon.com och att man inte betalar i tid.”

Henrik är 21 år och jobbar på en förskola i stan. Precis som Markus så har Henrik haft en problematisk uppväxt. Henrik blev mobbad i skolan och misshandlad av sin pappa.

Henrik är som han själv uttrycker det ”en sucker för kläder”. Han köper mycket kläder, ibland kan det handla om att nästan halva lönen går till kläder. Han köper kläderna för att må bra, han vill definitivt inte att det ska synas att han mår dåligt.

För Henrik så är pengar ”vägen till lycka, ju mer pengar desto mer kul”. Han slösar gärna pengar för att göra andra glada till exempel genom att i flera omgångar bjuda laget runt på krogen.

Henrik tenderar att ignorera sina räkningar och tänker att problemen löser sig med tiden. Han tror därför att det finns risk för att han förr eller senare hamnar hos Kronofogden.

Anna – Tjejen som inte kunde stanna kvar hemma

Anna är 18 år och pluggar friskvård på gymnasienivå. Det går inte så bra för Anna i skolan, hon har svårt att koncentrera sig.

För drygt ett år sedan flyttade Anna med en kompis till en stuga i skogen där det varken fanns vatten eller vanlig toalett. Anna kunde inte stanna kvar hemma eftersom hennes pappa misshandlade henne. Nu bor Anna med sin alkoholiserade pojkvän i en etta utanför stan.

Anna får studiebidrag på 1050 kr och så jobbar hon lite extra på helgerna. Det är meningen att hon ska få pengar av sina föräldrar också, men det är sällan som bidraget blir speciellt stort från deras sida. Hennes pojkvän står därför för merparten av parets utgifter, men han spenderar mycket pengar bland annat på alkohol och tobak, så det är knapert. Anna vill klara sig själv, ”jag vill ju inte leva som en parasit på honom”, men hon kan inte jobba mer utan att skolan blir lidande så hon har inget val.

Båda Annas föräldrar är sjukskrivna och förtidspensionerade. När Anna bodde hemma så var det alltid en massa bråk om räkningar, och hennes pappa klagade alltid på att hennes mamma röker. Hon har trots sin ringa ålder redan fått erfara samma situation i sitt eget förhållande; ”om du bara visste hur mycket ekonomin tär på ett förhållande” säger hon.

När behovet är stort så brukar Anna försöka låna pengar av sina föräldrar, men det är sällan som de kan hjälpa till så det blir att hon lånar av kompisar istället. Anna skulle inte ta något lån på banken eller något SMS-lån eftersom det skrämmer henne och hon är rädd för att göra det till en vana. Anna menar att det är viktigt med obligatoriska kurser i gymnasiet där man lär sig privatekonomi, man måste ”skrämma upp” folk så att de vet vad olika saker innebär. Dessutom så har föräldrar en oerhört viktig uppgift att se till att deras barn har en verklighetsuppfattning och är medvetna om vad olika saker kostar o.s.v.

Anna anser att det finns risk att hon hamnar i Kronofogdens register om ingen ”hör henne” och hjälper henne.

Överskuldssatta ungdomar i kronofogdens register

Linda – Jag tog ett lån utan säkerhet och nu sitter jag här

Linda är 21 år och bor i Stockholm med sin mamma. Lindas föräldrar skiljde sig när hon var tio år. Till en början så bodde hon varannan vecka hos sin mamma och varannan vecka hos sin pappa, men så en dag så blev hennes mamma vräkt.

Linda och hennes mamma fick därför flytta in hos hennes storebror som bodde i en liten tvåa. Arrangemanget höll till dess att brodern träffade en tjej. ”Att bo fyra vuxna och tre katter i en liten tvåa funkade bara inte och så kom jag inte så bra överens med brorens tjej heller”. Linda kontaktade socialtjänsten, men fick ingen hjälp. Det slutade med att Lindas pappa ordnade med en lägenhet där hon och hennes mamma kunde bo.

I och med att Linda fick denna lägenhet så ådrog hon sig även skulder hon sent kommer att glömma. Linda tog ett ELLOS-lån för att köpa en säng och möbler att inreda lägenheten med. ”Att få ta lån utan säkerhet borde vara förbjudet”, säger Linda när hon reflekterar över sin situation såhär i efterhand. Linda fick ingen information om vad det innebär att köpa någonting på avbetalning, hon visste inte vad ränta var och hon hade ingen att fråga.

Idag ser Linda ljus på framtiden, hon har fast jobb, hon har lärt sig saker om ekonomi som hon inte visste förut. Hon vet hur mycket pengar som försvinner till Kronofogden varje månad och hon vet att hon en dag kommer att vara skuldfri.

Linda anser att det borde lagstiftas om ett förbud för kreditgivare att ge kredit till personer som inte har fast anställning. Dessutom anser hon att det hade varit bra om hon ”fångats upp”

tidigare. Att Kronofogden hade kontaktat henne och gett henne ekonomisk rådgivning innan det gått för långt.

Linus - Sjukdomsbilden har gjort det omöjligt

Linus är 20 år och bor i en förort till Göteborg. Han disponerar en liten etta med alldeles för hög hyra. Linus får socialbidrag och efter att han har betalt alla räkningar har han 2 000 kronor kvar. Pengar som räcker till mat, bredband och linser. Linus går sällan ut med vänner. Han äter aldrig ute eller går på bio och han köper nästan aldrig några nya kläder.

Linus har Kronofogden efter sig på grund av att han inte betalat TV-licensen. Den skuld Linus har hos Kronofogden vet han inte hur han någonsin ska kunna betala tillbaka. Linus menar att han inte är så pålitlig eftersom han har en sjukdom som heter insomni och därför har extremt svårt att passa tider. På grund av sin sjukdom kan han inte ta något jobb. Börja studera, det kan han inte heller tror han eftersom han på grund av ”pricken” hos Kronofogden nog inte får ta studielån hos CSN.

Linus ser mörkt på framtiden och han vet inte hur hans situation ska lösa sig.

8. Ungdomar i Kronofogdens register⁸

Antalet inkomna ansökningar om betalningsföreläggande

Antalet inkomna ansökningar om betalningsföreläggande					
	2005	2006	Utv. 06/05	2007	Utv. 07/06
Avseende 18-25 åringar	112 054	109 116	-2,6%	129 189	+18,4%
Totalt oberoende av ålder	796 024	814 017	+2,3%	871 299	+7,0%
Andel BF 18-25 år av total	14,1%	13,4%	-4,8%	14,8%	+10,6%

Antalet inkomna ansökningar om betalningsförelägganden som avser ungdomar i åldersgruppen 18-25 år uppgick år 2007 till knappt 130 000, vilket är en ökning med 18,4 procent jämfört med år 2006. Under samma period har antalet inkomna ansökningar om betalningsförelägganden för befolkningen som helhet har ökat med 7 procent. År 2007 svarade ungdomsgruppen för knappt 15 procent av alla BF-ansökningar, en ökning med cirka 1,5 procent jämfört med år 2006.

Antal BF per ålder och kön i riket samt utveckling i procent										
Ålder	Män					Kvinnor				
	2005	2006	Utv 06/05	2007	Utv 07/06	2005	2006	Utv. 06/05	2007	Utv 07/06
18	2 619	2 516	-3,9%	3 332	+32,4%	2 766	2 800	+1,2%	3 637	+29,9%
19	6 264	5 419	-13,5%	6 879	+26,9%	5 563	5 253	-5,6%	7 046	+34,1%
20	7 523	7 101	-5,6%	8 219	+15,7%	6 255	5 980	-4,4%	7 619	+27,4%
21	8 390	8 522	+1,6%	10 131	+18,9%	6 379	6 139	-3,8%	7 958	+29,6%
22	8 955	9 006	+0,6%	10 754	+19,4%	6 782	6 456	-4,8%	7 865	+21,8%
23	9 986	9 468	-5,2%	10 645	+12,4%	6 437	6 588	+2,3%	7 646	+16,1%
24	10 402	9 827	-5,5%	11 148	+13,4%	6 627	6 688	+0,9%	7 464	+12,6%
25	10 267	10 493	+2,2%	11 338	+8,1%	6 839	6 860	+0,3%	7 508	+9,4%
Tot 18-25	64 406	62 352	-3,2%	72 446	+16,2%	47 648	46 764	-1,9%	56 743	+21,3%

En majoritet (56 procent) av de inkomna ansökningarna avser män, en andel som har varit relativt konstant under hela den redovisade perioden. Även om kvinnor generellt sett svarar för färre ansökningar än män så har antalet ansökningar som rör de yngsta kvinnorna (18 år) under hela perioden varit fler än antalet ansökningar som rör män i samma ålder. År 2007 var antalet ansökningar som avser kvinnor fler även i ålderskategorin 19 år.

Antalet ansökningar minskade mellan år 2005 och 2006 men har ökat kraftigt under år 2007. Ökningen för män och kvinnor uppgår till 16 respektive 21 procent. Den kraftigaste ökningen avser ungdomar upp till 22 år och särskilt tydlig är ökningen för de allra yngsta, dvs. ungdomar som är 18 och 19 år.

⁸ Uppgifterna i kapitlet är främst hämtade från Kronofogdens egna register. Se Referenser och litteratur avseende kapitel 8.

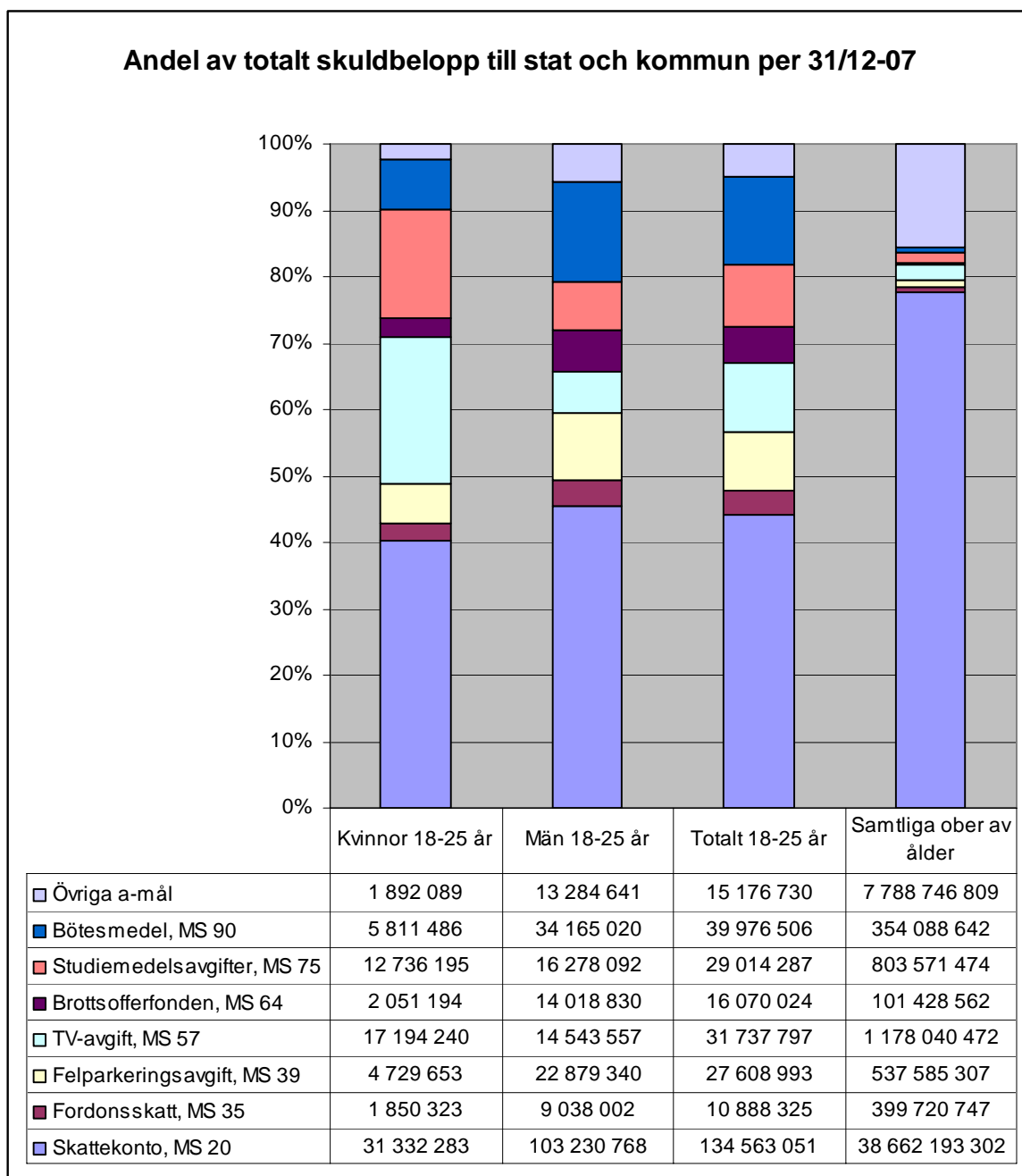
Skuldbelopp

Det sammanlagda skuldbeloppet i ansökningarna uppgick år 2007 till 677 miljoner kronor vilket är en ökning med cirka 18 procent jämfört med år 2006. Den genomsnittliga skulden per betalningsföreläggande uppgick år 2007 till cirka 5 200 kronor, vilket är en minskning med 0,4 procent jämfört med år 2006.

Utvecklingen av antalet unga gäldenärer och skuldbelopp överhuvudtaget

Antalet gäldenärer i åldersgruppen 18-25 år som finns registrerade i Kronofogdens utsöknings- och indrivningsdatabas (personer med fastställda skulder för vilka begäran om verkställighet lämnats in) uppgick den 31 december år 2007 till knappt 37 500, vilket är en ökning med 4,9 procent jämfört med samma tidpunkt år 2006. Männen är ungefär dubbelt så många som kvinnorna. Ett relationstal som har varit relativt konstant under de senaste åren. Varje 18 – 25-åring har en skuld som i genomsnitt uppgår till 19 500 kronor. Det totala skuldbeloppet för dessa personer uppgår till drygt 650 miljoner kronor. Andelen gäldenärer i ungdomsgruppen är dock lägre än bland befolkningen som helhet (4,1 procent respektive 5,2 procent). Andelen gäldenärer i gruppen har varit relativt konstant under flera år samtidigt som andelen gäldenärer i hela befolkningen har minskat något.

Vanligt förekommande skulder till stat och kommun

Skatteskulder

Skatteskulder dominerar beloppsmässigt bland ungdomars skulder till stat och kommun; det gäller för övrigt också för övriga gäldenärgrupper. I ungdomsgruppen omfattar emellertid också en betydligt högre andel av totalskulden skulder för TV-avgifter, studiemedelsavgifter, felparkeringsavgifter, fordonsskatt, bötesmedel och brottsofferfonden jämfört med gäldenärgruppen i stort. Det finns troligen flera anledningar till att just skatteskulder är den dominerande skuldtypen bland ungdomar. Många ungdomar har flera olika arbetsgivare, byter jobb ofta och har inte sällan oregelbunden inkomst. Detta i kombination med bristande kunskap om skatteregler leder för många till underskott på skattekontot.

Brottsrelaterade skulder

Den näst vanligaste skuldtypen avser brottsrelaterade skulder, d.v.s. bötesmedel och skulder till brottsofferfonden. Brottsofferfonden är en fond som huvudsakligen finansieras av lagöverträdare. Alla personer som döms för ett brott som kan medföra fängelse är skyldiga att betala en avgift på 500 kronor till fonden.

Mäns skuldbelopp avseende brottsrelaterade skulder uppgick år 2007 till drygt 48 miljoner kronor. Kvinnors skuldbelopp uppgick till knappt 9 miljoner kronor. Beloppen har ökat marginellt för båda könen jämfört med år 2006, dock något mer för kvinnorna.

TV-avgifter

Den enda skuldtyp där unga kvinnor står för ett högre skuldbelopp än unga män är TV-avgifter. Problematiken kring TV-avgifter handlar många gånger om okunskap om att TV-innehav kostar pengar samt i vissa fall även bristande förståelse för att TV-avgiften ska betalas precis som andra räkningar.

Fordonsrelaterade skulder

Det finns flera skuldtyper som är kopplade till fordon såsom felparkeringsavgifter och fordonsskatt. En annan fordonsrelaterad skuldtyp är trafikförsäkringsavgiften där många ungdomar drar på sig onödiga skulder på grund av okunskap om reglerna. Det största problemet är att många unga är okunniga om att säljarens trafikförsäkring upphör att gälla från och med dagen för ägarbytet.

Vanligt förekommande skulder till privata fordringsägare

Kommunikationsskulder

Med kommunikationsskulder avses skulder för fast telefoni, mobil telefoni, tillgång till Internet samt satellit/Kabel-TV. Enbart från de fyra största operatörerna inkom till Kronofogden under år 2006 cirka 110 000 ansökningar om obetalda kommunikationsskulder. Ungdomar i åldrarna 18-25 år svarade för 28 procent av dessa ansökningar. Deras skuldsaldo uppgick till 72,4 miljoner, vilket motsvarar cirka 30 procent av det totala skuldsaldot. Genomsnittsskulden uppgick till 2 463 kronor per ärende.

En anledning till att ungdomar är överrepresenterade i denna statistik är att många ungdomar gärna vill följa med i teknik- och modeutvecklingen på området och därför byter telefon och abonnemang ofta, i vissa fall även om man har bindningstid kvar på det gamla abonnemanget. De totala kostnaderna blir därför ofta svåra att överblicka. Kostnaderna kan vara nog så svåra att överblicka även om man bara har ett abonnemang eftersom det ofta finns många mer eller mindre synliga avgifter kopplade till abonnemanget. Många ungdomar reagerar därför med förvåning när telefonräkningen visar sig bli mycket högre än förväntat.

SMS-lån

SMS-lån är lån till lägre belopp med mycket kort återbetalningstid, ofta till mycket höga kostnader. Under år 2007 ökade antalet företag som marknadsför SMS-lån mycket kraftigt. Samtidigt ökade antalet ansökningar om betalningsförelägganden till följd av obetalda SMS-lån. Ungdomsgruppen (18 – 25 år) svarar för en stor del av denna ökning. Antalet ansökningar som rör åldersgruppen ökade från 557 till 7 333 mellan år 2006 och 2007. Uppgifterna är dock inte helt tillförlitliga eftersom inte alla låneföretag ingår i statistikunderlaget vare sig år 2007 eller år 2006. Men även med beaktande av denna reservation är det uppenbart att antalet ansökningar mot ungdomar har ökat mycket kraftigt under år 2007.

Postorder

Att handla på postorder eller via Internet ökar möjligheterna att konsumera på kredit. Ofta sker betalning först sedan varan beställts och hämtats ut. Detta gör det möjligt att handla för pengar man inte har vilket leder till skulder som så småningom riskerar att hamna hos Kronofogden. För närvarande saknas statistik över omfattningen av dessa skulder.

Andra typer av skulder

Barnskulder

Ungdomar kan i vissa fall bli skuldsatta redan som barn. Det kan handla om skulder som är hänförliga till exempelvis obetalda prenumerationsavgifter på serietidningar, obetalda räkningar för skolfoton, vårdavgifter, optikerskulder eller CD-skivor. Skulderna har uppkommit därför att föräldrarna har gett sitt samtycke till beställning/utgift i barnets namn och sedan inte betalat den räkning som skickats till barnet. Skulden har då hamnat hos inkasso där den legat för bevakning i avvaktan på barnets 18-årsdag då fordran gjorts gällande på nytt. I de flesta fall betalar föräldrarna fakturan i detta senare läge men i familjer med en ansträngd ekonomisk situation där föräldrarna kanske själva har obetalda skulder hamnar barnets skuld inte sällan åter hos inkasso och därefter hos Kronofogden. Åtskilliga ärenden ligger i dag vilande hos inkasso i avvaktan på att ungdomarna skall fylla 18 år. Enbart hos ett enda av de större inkassobolagen finns idag 16 000 sådana ärenden.

Vilka slutsatser kan man dra av ungdomars skulder ur ett riskperspektiv?

Antalet ansökningar om betalningsförelägganden som avser ungdomar har ökat med cirka 20 procent bara under det senaste året. Ökningen har varit särskilt påtaglig för kvinnor samt för de allra yngsta ungdomarna (18-19 år). Fler ansökningar betyder också ett ökat sammanlagt skuldbelopp (+18 procent). Det genomsnittliga skuldbeloppet per ansökan är dock i stort sett oförändrad. Antalet gäldenärer i åldersgruppen 18-25 år som finns registrerade i Kronofogdens utsöknings- och indrivningsdatabas har ökat med cirka 5 procent under det senaste året.

Ungdomars skulder till det allmänna (stat och kommun) avser främst skatteskulder, bötesmedel, studiemedel, felparkeringsavgifter, fordonsskatt, TV-avgift samt avgifter till Brottsofferfonden. Kommunikationsskulder är den vanligaste skuldtypen vad gäller skulder till enskilda fordringsägare. Betyder detta att det är alla dessa skulder som är ”problemet”, d.v.s. att det är dessa skulder som är anledningen till att ungdomar har problem med att göra rätt för sig? Svaret beror på hur man formulerar frågan. Skulderna är anledningen till att man hamnar hos Kronofogden men de visar inte självklart på en överskuldssättningsproblematik, dvs. att man har svårt att få ekonomin att gå ihop. Att många ungdomar har underskott på skattekontot, inte har betalat tillbaka på studielånet, eller har struntat i TV-avgiften tyder på att det kan finnas ekonomiska problem i botten, och att ungdomar då väljer att prioritera vissa utgifter framför andra. Om pengarna inte räcker måste någon räkning vänta. Kronofogdens statistik ger besked om vilka skulder som prioriterats bort. Skulderna i sig är då inte orsak till överskuldssättningen utan orsaken finns i den bakomliggande problematiken. Samtidigt finns det många ungdomar som hamnar hos inkasso/Kronofogden av okunskap, och inte p.g.a. ekonomiska problem. Det kan vara så att man inte förstått allvaret i att inte betala alla sina räkningar, eller att man inte förstått hur återbetalningsregler för olika lån eller avgifter är utformade. Det är inte mindre allvarligt att hamna i Kronofogdens register av dessa skäl, men det är en helt annan problematik. Det handlar inte om generella betalningsproblem till följd av en ansträngd ekonomi.

Vår slutsats är att ökningen av antalet BF-ärenden och gäldenärer bland ungdomar i Kronofogdens register visar att risken för överskuldsättning i gruppen ökar. Det är främst ökningen av antalet ärenden och antalet gäldenärer som är det allvarliga och inte vilken skuldtyp som avses. Samtidigt är det inte mindre allvarligt att många ungdomar hamnar hos inkasso eller hos Kronofogden av okunskap om hur regelverk på marknaden eller i de offentlighetsliga systemen ser ut och fungerar eller att de inte förstår konsekvenserna av att inte betala sina räkningar.

Ungdomar som är föremål för inkassoåtgärder

Många fordringar som hamnar hos Kronofogden har först varit föremål för inkassoåtgärder. Vår ambition har varit att redovisa något eller några mått som visar på omfattningen av dessa fordringar och åtgärder. Vi har dock tyvärr tvingats konstatera att sådana uppgifter inte finns tillgängliga, åtminstone inte på aggregerad nivå.

9. Sammanfattning, analys och slutsatser

Riskperspektivet

Ungdomar hamnar i ekonomiska problem och överskuldssättning av många olika skäl och orsaker som ofta inte är mindre komplicerade än för andra vuxna. Vi har inte sett det som möjligt att inom ramen för detta uppdrag försöka ”förklara och förstå” alla skäl, orsaker och kombinationer av dessa. Det fordrar en helt annan ansats som i betydligt högre utsträckning än vad vi har haft möjlighet till utgår från förhållanden för enskilda individer. Vi har istället valt ett annat angreppssätt. Vi har med hjälp av register- och litteraturstudier i kombination med kvalitativa men begränsade intervjuer samt en begränsad kvantitativ studie kartlagt ”risker” som vi bedömer kan ge upphov till ekonomiska problem och överskuldssättning bland ungdomar. Dels risker i samhället (vad gäller främst ungdomars materiella förutsättningar och villkor), dels risker på marknaden med dess utbud av varor, tjänster, reklambudskap och finansieringslösningar samt slutligen risker kopplade till den enskilde individen (med avseende på dennes kunskaper, värderingar, konsumtionsvanor och ”egenskaper”). Att vi klassat en företeelse eller en omständighet som en ”risk” betyder inte att den orsakar ekonomiska problem eller överskuldssättning hos alla eller ens hos många - men vi har ändå bedömt att den har eller kan ha betydelse för tillräckligt många för att den ska utgöra ett problem såväl för enskilda individer som samhället. I det enskilda fallet kan en specifik risk bli till en orsak, kanske i kombination med andra orsaker. Med vårt angreppssätt är det inte viktigt att bestämma riskens exakta betydelse. Vi har heller inte sett det som angeläget (eller möjligt) att inom ramen för denna studie i detalj förklara vad som kännetecknar en viss risk eller varför den har uppstått. För vårt syfte har det räckt med att kartlägga vilka risker som finns (i alla fall dem som vi har kunnat upptäcka), var dessa risker uppträder, dess ungefärliga betydelse samt vad som i stort kännetecknar dem. Genom att fokusera på en målgrupp – ungdomar – har vi också kunnat sluta oss till hur många olika typer av risker som ungdomar generellt är utsatta för. Vårt antagande är att ju fler risker desto större sannolikhet att de samlade riskerna orsakar ekonomiska problem eller överskuldssättning. Vår ansats gör det också möjligt att fokusera och granska enskildheter i den stora helheten; att diskutera åtgärder kopplat till enskilda risker.

Vilka risker finns för att ungdomar ska hamna i ekonomiska problem eller i överskuldssättning?

Jobb, ekonomi, bostad samt ”regelsystem”

Vår genomgång har visat att ungdomar har en betydligt sämre ekonomisk situation jämfört med alla andra grupper i samhället. Deras inkomster har också ökat betydligt långsammare jämfört med andra grupper. Ekonomiskt var ungdomarna den stora ”förlorargruppen” under 1990-talets krisår och inkomsterna för gruppen som helhet har ännu inte kommit upp i de nivåer som gällde före lågkonjunkturen i början av 1990-talet. Ungdomarna var de första som slogs ut från arbetsmarknaden under krisåren. Nu när tiderna förbättrats är ungdomar bland de sista att komma in på denna marknad. När ungdomar får jobb är det i ökad utsträckning inom ramen för tillfälliga anställningar och/eller deltidsanställningar. Även timanställningarna ökar. Statistiken visar att sysselsättningen för ungdomar har halverats sedan början av 1990-talet och arbetslösheten nästan fördubblats. En grupp som har särskilt stora problem på arbetsmarknaden är ungdomar med avbruten gymnasieutbildning. Dessa hamnar ofta inom tillfälliga anställningar om de får arbete överhuvudtaget. Ungdomar utanför arbetsmarknaden lever i allt högre utsträckning på bidrag, sambons inkomster eller föräldrars stöd.

I takt med att ungdomars förhållanden på arbetsmarknaden försämrats har alltfler sökt sig till högre studier. Det är naturligtvis positivt att alltfler ungdomar väljer att studera vidare men det ger också upphov till vissa negativa konsekvenser, åtminstone på kort sikt. Det dröjer allt längre innan ungdomar har en trygg försörjning och därmed också en inkomst som räcker till för att bygga bo och bilda familj. Idag är det inte ovanligt att ”ungdomar” är en bra bit över 30 år innan de är fullt etablerade med jobb, bostad och familj. Fram till dess lever de många gånger under mycket knappa omständigheter.

Möjligheterna för ungdomar utan fast anställning och regelbundna inkomster att kunna etablera sig på bostadsmarknaden är mycket små, särskilt i storstadsområden och större städer. Till att börja med är de utestängda från marknaden för bostadsrätter. Banker och låneinstitut kräver i regel fast inkomst och många gånger också en relativt hög inkomst för att bevilja lån. Ungdomar bor därför oftast i hyresrätt, men även hyresvärdarna kräver idag i regel att blivande hyresgäster har fast inkomst. För ungdomar har det därför blivit självklart att bo tillfälligt i andra, tredje eller t.o.m. fjärde hand. Även tillgången på hyresrätter minskar. Hyresrätter omvandlas i allt snabbare takt till bostadsrätter, upprustningsprogram för miljonprogramområden innebär att alltfler små hyresrätter, lämpliga för ungdomar, försvinner. Bostadsbyggandet har varit mycket lågt under en följd av år, det gäller bostadsrätter men framför allt hyresrätter. Produktionskostnaderna för nyproducerade hyresrätter har skjutit i höjden och därmed också hyrorna. Också de otillåtna inslagen på bostadsmarknaden ökar. Undersökningar har visat att alltfler ungdomar som söker sig en bostad kommer i kontakt med otillåten uthyrning, svartkontrakt samt överhyror. Särskilt överhyror är ett problem. Över 40 procent av ungdomarna har erfarenhet av sådana hyror i andra eller t.o.m. tredje hand.

Några av de statliga bidrag och andra typer av stöd/försäkringar som på olika sätt skall hjälpa personer i utsatta ekonomiska situationer eller som har en svag ställning på arbets- och bostadsmarknaden samt inom utbildningsväsendet tenderar att missgynna ungdomar. Regelverken i många av dessa ”stödsystem” har också stramats åt under senare år, något som särskilt drabbar ungdomar. Beräkningar av bostadsbidrag samt återbetalningsregler för studiemedel grundar sig båda på att den bidragsberättigade resp. återbetalningsskyldiga i princip har fast anställning och/eller regelbunden inkomst, vilket många ungdomar inte har, inte ens de med en universitetsexamen. Ungdomar som ändå får fast anställning och en fast inkomst i anslutning till avslutade universitets/högskolestudier får trots detta ofta en lägre disponibel inkomst än de hade som studenter p.g.a. konstruktionen av regler för återbetalning av bostadsbidrag och studiemedel. Avgifterna till facket och A-kassan har höjts. Det får till följd att allt fler ungdomar med en redan svag ställning på arbetsmarknaden inte har råd att vara fackligt anslutna eller försäkra sig mot arbetslöshet. De ökade kraven på arbetssökande att ta arbeten som anvisas riskerar att låsa fast ungdomar i tillfälliga arbeten och deltidsanställningar. Ungdomar som trots allt har jobb har inte råd att vara sjuka p.g.a. karensdagen i sjukförsäkringen.

Det intressanta är att samtidigt som ungdomars trygghet och inkomster är betydligt lägre och har utvecklats betydligt sämre än för många andra grupper så har ungdomar många gånger högre fasta utgifter och kostnader av olika slag. Vi har redan nämnt bostadsmarknaden där ungdomar ofta tvingas betala överhyror i andra- eller tredjehand eller dyra förstahandskontrakt i nyproduktion för att över huvudtaget kunna få ett boende. De får ofta sämre villkor på lånemarknaden (om de överhuvudtaget får några lån) och ibland sämre villkor i de försäkringar de tecknar (om de har råd att teckna sådana). En majoritet av ungdomarna bor ensamma och har därför heller inte någon att dela sina kostnader och utgifter med. Många ungdomar är således missgynnade såväl på inkomst- som utgiftssidan.

Många ungdomar riskerar att hamna i en ond spiral av problematiska förutsättningar som förstärker varandra och leder till ytterligare försämrade förutsättningar. Arbetslöshet leder till dålig ekonomi och problem att få lån, vilket leder till svårigheter på bostadsmarknaden, vilket leder till svårigheter att flytta hemifrån, vilket leder till att de väljer att börja studera, vilket leder till fortsatt dålig ekonomi och fortsatta problem på bostadsmarknaden samt även senare etablering på arbetsmarknaden och senare familjebildning osv. Problemen riskerar att bli långvariga och strukturella och det är inte alla som kommer helskinnade ut på ”andra sidan”. De som gör det är inte sällan 30 år eller äldre och har då levt 10 år eller längre under mycket knappa omständigheter.

Vi menar att det inte finns någon åldersgrupp i samhället idag som har tillnärmelsevis lika stora svårigheter på arbets- och bostadsmarknaden, samt har lika låga inkomster och höga fasta utgifter eller som är lika missgynnade av olika ”regelverk” som ungdomar. Ungdomars problem i dessa avseenden har visserligen uppmärksammats i många sammanhang. Ändå kan konstateras att deras situation knappast har förbättrats, snarare tvärt om.

Vi kan också se att ungdomar som lever under dessa förhållanden löper en avsevärt större risk än andra grupper att hamna i ekonomiska problem och i vissa fall också överskuldssättning. Sambandet mellan svag ekonomi och överskuldssättning är förvisso inte helt entydigt. Många som lever under knappa omständigheter, oavsett ålder, blir inte överskuldssatta. Men när de ekonomiska marginalerna krymper så ökar också sårbarheten och därmed också riskerna. De kontakter vi har haft med ungdomar under arbetets gång har mycket tydligt visat på detta samband. De ungdomar som vi har talat med och som har ekonomiska problem av olika slag lever inte sällan just den typ av liv som vi beskriver ovan – ett liv i arbetslöshet, tillfälliga anställningar eller studier; ett liv med låga och oregelbundna inkomster och samtidigt höga fasta kostnader; ett liv i provisoriskt och dyrt boende.

Förhållanden på marknaden

Utbudet av varor och tjänster, reklam och marknadsföring, finansieringslösningar men även sparformer har formligen exploderat under de senaste 10 – 15 åren. En viktig förklaring till detta är genombrottet för Internet och mobil telefoni. Andra viktiga förklaringar är en god samhällsekonomisk utveckling, avregleringar och globalisering, privatiseringar, stigande fastighetspriser samt successivt förbättrad välfärd. Till följd av denna utveckling har konsumtionen kraftigt skjutit i höjden liksom även lånen till konsumtion. Det egna sparandet har ökat endast långsamt. Utvecklingen är bra på många sätt, men har också gett upphov till problem för dem som av olika skäl har svårt att hänga med i utvecklingen. De ökade möjligheter som marknaden erbjuder ställer högre krav på oss konsumenter att vara aktiva och medvetna för att undvika dåliga inköp, ofördelaktiga placeringar eller krediter. Det ställs också ökade krav på oss att balansera våra behov och önskemål när det gäller konsumtion i förhållande till våra ekonomiska förutsättningar. Klarar man inte denna balansgång är det lätt att falla offer för det stora och lättillgängliga utbudet av produkter, reklambudskap, trender och statusstänkande. Ungdomar är en tacksam målgrupp för marknaden och dess aktörer eftersom många av dem söker sig till marknadens olika ”lösningar” för att skapa sig en identitet och en livsstil och för att uppnå status i den grupp de vill tillhöra. Samtidigt saknar många ungdomar de erfarenheter, kunskaper och den mognad som krävs för att kritiskt kunna granska marknadens utbud och försäljningsmetoder. Att deras ekonomi i regel är begränsad och inte tål alltför många felsteg förbättrar inte deras situation.

Vår slutsats är att den mycket kraftiga utvecklingen av olika produkter och tjänster samt marknadsföring, reklam och finansieringslösningar kraftigt ökat risken för ungdomar att hamna i ekonomiska svårigheter och även i många fall i en överskuldssättningsproblematik. Ett stort problem är att möjligheterna för ungdomar med relativt begränsad ekonomi att ta lån och handla

på kredit har ökat. Ett annat problem är att marknadsaktörer i allt större utsträckning lånar sig till juridiskt och moraliskt tvivelaktiga försäljningsmetoder, det gäller inte minst försäljning som sker över Internet där kontrollen över vem köparen är i många fall är obefintlig. Ett tredje problem är att marknadsföringen och reklamen av olika produkter många gånger underlåter att sakligt redovisa de ekonomiska konsekvenserna av att ingå avtal av olika slag. Vi skulle kunna göra denna uppräknings betydligt längre. Ur ett ungdomsperspektiv ter sig marknaden idag alltmer som ett "minfält" där det gäller att med hjälp av tur, skicklighet och högre makter navigera sig förbi skuldfällor av olika slag och med olika sprängkraft.

Värderingar och attityder i konsumtionssamhället

Ungdomar ser ofta pengar som ett medel för att köpa "lycka" snarare än att betala för det som är ett "nödvändigt ont" - sin mat, sin bostad och sina räkningar. Pengar är också något som "ordnar sig". Behöver man pengar så fixar det sig på något sätt, även om pengarna inte finns just här och nu. Många ungdomar konsumerar i hög utsträckning för att skaffa sig en identitet, en livsstil och för att uppnå status. Det är en "måste-ha-konsumtion" som ofta kan bli dyrbar. Den som bygger och underhåller sitt "varumärke" genom konsumtion har också svårt att sluta konsumera. Det skulle i så fall innebära att man får en ny, mindre statusfylld identitet och en mindre betydelsefull roll i gruppen. Här är gruppptrycket många gånger mycket starkt. Alla ungdomar har inte dessa värderingar/attityder, men många har det. Det visar våra samtal med ungdomar i olika åldrar.

Vi tror att en mer "förnuftig" syn på pengar och konsumtion självklart innebär en lägre risk för att hamna i ekonomiska svårigheter. Men sambandet är inte alldeles tydligt. När man tittar på hur ungdomar säger sig vilja konsumera i teoretiska valsituationer och när man ber dem redovisa hur de faktiskt konsumerar så framträder en något mer förnuftig bild. Ungdomar säger sig i regel väga kvalitet mot pris och en minoritet säger sig köpa "trendiga" varumärken. Men då måste man ta i beaktande att många ungdomar egentligen inte har ekonomiska förutsättningar att ägna sig åt status- eller trendkonsumtion över huvud taget.

Vår uppfattning är att ungdomar i högre utsträckning än andra grupper i samhället riskerar att hamna i ekonomiska svårigheter och överskuldssättning p.g.a. av sina värderingar och attityder till pengar och konsumtion eftersom dessa värderingar/attityder har en så stark koppling till föreställningar om identitet, livsstil och statusänkande. Om ungdomar i verkliga livet fullt ut omsatte sin "det-ordnar-sig-attityd" i kombination med sin "måste-ha-attityd" så skulle många, många ungdomar hamna i stora ekonomiska svårigheter.

Ungdomars privatekonomiska kunskaper

Vi har undersökt ungdomars privatekonomiska kunskaper dels genom en kunskapstest till ett 70-tal ungdomar, dels genom samtal med ungdomar samt slutligen via ett antal frågeställningar i vår webbenkät. Vi har också tagit del av andra undersökningar om ungdomars kunskaper i privatekonomi. Vår slutsats är att det finns påtagliga brister i ungdomarnas kunskaper, även om mönstret inte är entydigt. De flesta ungdomar vet i stort vad en budget är och hur man lägger upp en sådan, att man ska betala sina räkningar i tid (om inte så får man betalningsanmärkning och sedan kommer Kronofogden!), samt vad det innebär att gå i borgen för någon annans skulder. Våra egna och andras studier (bl.a. Danske Bank, Nordea) visar dock att när frågeställningarna blir mer komplicerade så sviker ofta kunskaperna. Ungdomar har t.ex. svårt att skilja på och beräkna storleken av räntor och amorteringar, identifiera de bästa sparformerna samt beräkna kostnader för inköp och användning av varor/tjänster med mer "komplicerade" betalningsvillkor som t.ex. ett mobiltelefonabonnemang. Ungdomar har också stora svårigheter att ställa upp en rimlig budget för de utgifter som eget boende normalt för med sig. Samtidigt visar våra undersökningar att ungdomar ofta har en ganska hög uppfattning om sina egna kunskaper. Det gäller framför allt kunskaper om budget och sparande. En stor majoritet anser

också att de har bra kontroll på sina utgifter vilket är lite motsägelsefullt mot bakgrund av att vår kunskapstest visade på stora brister i ungdomars budgetkunskaper. Sämre kunskaper anser man sig ha i frågor om lån, räntor, amorteringar samt i försäkringsfrågor vilket överensstämmer bättre med vad som framkommit i våra egna undersökningar samt andra studier som genomförts på området.

Uppgifter från Kronofogden visar att många ungdomar hamnar i Kronofogdens register för att de inte förstått hur återbetalningsregler för lån, avgifter etc. inom ramen för olika offentlighetsrättsliga system fungerar. Det gäller bl.a. vissa skatteskulder, studiemedelsskulder, bötesmedel samt även fordonsrelaterade avgifter. Även svåröverskådliga betalningsvillkor hos främst mobiltelefoni- och Internetoperatörer gör att ungdomar drar på sig skulder som sedan hamnar hos Kronofogden. I dessa fall beror deras betalningsproblem främst på okunskap, i vissa fall i kombination med bristande information från fordringsägarna.

Vilken betydelse har då ungdomars kunskapsbrister för risken att hamna i ekonomiska svårigheter eller överskuldsättning? Vi har funnit att det har betydelse men kanske inte alls så stor betydelse som man skulle kunna tro. Även ungdomar med stora kunskapsbrister kan klara sin ekonomi relativt bra. Av större betydelse är hur man hanterar denna kunskapsbrist. Vi har funnit att ungdomar, grovt sett, kan indelas i två olika kategorier. Ungdomar som ”tänker-efter-före” och tar reda på fakta, kanske frågar sina föräldrar eller andra vuxna klarar sig bättre än dem som främst ”lär-av-sina-misstag”. Att ha bristfälliga kunskaper och samtidigt vara en person som främst låter sig läras av sina misstag är en mycket dålig kombination ur ett överskuldsetningsperspektiv. Men det är tyvärr ingen ovanlig kombination.

Föräldrarna spelar en helt avgörande roll för ungdomars kunskaper. De flesta har sina föräldrar att tacka (eller klandra) för sina kunskaper. De flesta ungdomar anser också att föräldrar har och också ska bära det största ansvaret för att lära sina barn hur man skall hantera privatekonomiska frågeställningar. Men också skolan anses ha en viktig roll. En mycket stor majoritet av de ungdomar vi talat med anser att skolan inte tar sitt fulla ansvar i denna fråga. Denna uppfattning stöds också av resultatet från vår webbenkät. Endast en femtedel av de tillfrågade är nöjda med skolans insats på detta område.

Ungdomars konsumtionsvanor

I vår webbundersökning tillfrågades ungdomar hur de använder sina pengar. Fyra olika ändamål angavs oftare än andra. Det handlar om nöjen och uteliv, mobiltelefoni, kläder och skor samt saker/prylar av olika slag. De tre förstnämnda ändamålen anges t.o.m. oftare än fasta basutgifter. Våra samtal och intervjuer med ungdomar samt andra undersökningar som genomförts om ungdomars konsumtionsvanor visar på ungefär samma bild, dvs. att ungdomar lägger en stor del av sina inkomster på det som vi kallar ”lyckokonsumtion”, alltså varor och tjänster som inte är nödvändiga ur ett strikt överlevnadsperspektiv. För många styrs också konsumtionen av ett utpräglat statustänkande. Cirka en fjärdedel av ungdomarna i vår webbundersökning föredrar trendiga varumärken framför andra varor vilket vi bedömer som en relativt hög andel särskilt då sådana varumärken i allmänhet har en prisbild som gör att de borde ligga utom många ungdomars räckhåll. Positivt är dock att ungdomar inte gärna lånar till sin konsumtion och en stor majoritet av dem säger sig också, åtminstone i teorin, väga pris mot kvalitet. Det tyder på ett visst budgetmedvetande. Samtidigt har våra undersökningar visat att en majoritet av ungdomarna inte gör upp en egen budget och våra samtal med ungdomar har visat att även när en budget finns så är budgetdisciplinen ofta svag; Detta beror dels på ointresse men också på okunskap om hur viktiga och omfattande basutgifterna i ett hushåll är och hur små belopp som – normalt sett – kan läggas på konsumtion av prylar, nöjen och annan ”lyckokonsumtion”. Även när intresse och

kunskaper finns så har behov och önskemål ibland en starkare inverkan på konsumtionen än de ekonomiska restriktionerna.

Vi menar att ungdomars konsumtionsvanor utgör en risk för många, av flera skäl. Dels prioriteras konsumtion av prylar och nöjen ibland framför fasta (och nödvändiga) basutgifter. Dels är budgetdisciplinen hos många ungdomar svag - om en budget överhuvudtaget finns. För dem som i hög utsträckning konsumerar av statusskäl blir konsumtionen är inte sällan dyrbar. Det går inte att värdera ungdomars konsumtionsvanor ur ett riskperspektiv utan att ställa konsumtionen i relation till deras inkomster. Vår slutsats är att de flesta ungdomar trots allt anpassar sin konsumtion till sina inkomster men att många ungdomar, även de som har bra kontroll på sin ekonomi, då och då överskrider sin budget vilket ofta ger upphov till tillfälliga ekonomiska bekymmer. Några ungdomar hamnar p.g.a. detta i ekonomiska bekymmer av mer allvarlig och långvarig karaktär.

Det sociala nätverkets betydelse

Det sociala nätverket, främst föräldrarna, betyder idag oerhört mycket för ungdomars möjlighet till ekonomisk trygghet och försörjning. Detta har tydligt framgått i våra samtal med ungdomar samt i vår webbenkät. Det är idag regel snarare än undantag att föräldrar och/eller släkt skjuter till pengar regelbundet eller vid behov eller på annat sätt understödjer ungdomar med dålig ekonomi. Det sociala nätverket har blivit en slags ”buffert” som kan tillgripas när ungdomar inte själva kan reda ut sina ekonomiska problem eller när samhällets stöd sviktar. Det är också till föräldrarna man vänder sig för att få rådgivning i ekonomiska frågor. Ungdomar som saknar detta nätverk är oerhört utsatta och sårbara om det uppstår ekonomiska problem.

Kännetecknande för många av de ungdomar som vi talat med som har ekonomiska problem av olika slag och i vissa fall också erfarenheter av inkasso/Kronofogden är att de har ett svagt eller t.o.m. obefintligt socialt skyddsnät. Inte sällan finns annan social problematik från uppväxtåren med i bilden – konfliktfyllda skilsmässor, missbruk, misshandel, ekonomiska problem etc. En sådan uppväxtmiljö har en negativ inverkan på ungdomars självkänsla, självförtroende, värderingar och attityder vilket ytterligare ökar deras sårbarhet.

Personliga egenskaper

Vi har i våra studier funnit att alldeles oavsett vilka ”yttre” omständigheter som föreligger i termer av arbete, inkomster, utbildning, socialt nätverk, kunskaper etc., oavsett vilka värderingar och behov man har när det gäller pengar och konsumtion samt oavsett vilka uppväxtförhållanden man har haft så har ungdomars egna ”personliga egenskaper” stor betydelse för risken att hamna i ekonomiska problem. Ungdomars resurser i dessa avseenden kan många gånger kompensera för många tillkortakommanden i de förstnämnda avseendena. Det har förvånat oss att ungdomar med svag ekonomi, bristfälliga kunskaper, svagt socialt skyddsnät, problematisk uppväxt och dessutom tvivelaktiga värderingar i fråga om pengar och konsumtion ändå har förmågan att i olika valsituationer fatta rationella och bra beslut. Vi kan inte förklara detta med annat än att de, när det kommer till kritan, har en intuitiv förståelse för vad som är rätt och riktigt för dem. Man skulle kunna kalla det sunt förnuft om man vill. På samma sätt hjälper det inte alltid att ha goda materiella förutsättningar, rätt värderingar och en god utbildning. När besluten ska fattas kan det ändå bli helt fel. Att bedöma ungdomars risk utifrån personliga egenskaper är vanskligt och riskerar att leda mycket långt. Vi avstår därför från att ge oss in på en sådan övning. Men det är viktigt att vara medveten om att detta är en faktor som ”spökar” en aning i våra analyser. Kanske är det en uppgift för forskningen att försöka utröna vad det som vi i detta sammanhang kallar personlighet egentligen är för någonting, hur en sådan byggs upp, och vilken betydelse den har ur ett överskuldssättningsperspektiv.

Många risker ökar den samlade risken

Ungdomar utgör ingen homogen grupp. Det finns ungdomar som har arbete, bostad, god ekonomi etc. Många är också kunniga och ”förnuftiga” och har förmågan att fatta kloka, rationella ekonomiska beslut. Dessa ungdomar har därför inga utpräglade ekonomiska problem och risken för dem att hamna i överskuldssättning är låg. Men det finns tyvärr också många, många ungdomar – vi bedömer att de är i majoritet - som är utsatta för flera eller i vissa fall alla de risker som vi har redovisat i denna rapport. Summan av alla risker en ungdom är utsatt för ökar den samlade risken för honom eller henne att någon gång hamna i allvarliga ekonomiska svårigheter och kanske också i en överskuldssättningsproblematik. Många av dessa ungdomar har idag också ekonomiska problem av mer eller mindre allvarlig karaktär.

Det är viktigt att vara medveten om just detta. Att många ungdomar, kanske t.o.m. en majoritet av dem, löper stor risk att förr eller senare hamna i en överskuldssättningsproblematik eftersom de utsätts för alla dessa risker och påverkas av dem.

Vem står på ungdomarnas sida?

Under arbetets gång har vi frågat oss hur det kan vara möjligt att det är så ”tyst” i samhället när det gäller ungdomar och ungdomars problem och att det redovisas så få åtgärder, trots att det ofta framkommer uppgifter om de problem som ungdomar möter. Alla vet idag att ungdomar har problem på arbetsmarknaden, att de har svårt att få bostad, att de har låga inkomster, att det finns problem i skolan, att de ofta har svagt stöd hemifrån, att de lever under stor konsumtionspress och är lätta ”offer” för marknaden, att de mår allt sämre psykiskt osv. Men vad leder dessa uppgifter, denna kunskap fram till? Ungdomars situation har inte förbättrats, snarare tvärtom.

Vi tror att ”tystnaden” delvis beror på en kvarlevande föreställning om att det är naturligt att ungdomar har det lite besvärligt i början av sina vuxenliv. Det ordnar upp sig när de blir äldre. Men den situation som ungdomar idag lever under är på många sätt betydligt sämre än den som deras föräldrageneration upplevde. Och det är alls inte lika lätt för en ungdom idag att ta sig ur en besvärlig ekonomisk situation. Ungdomars möjligheter och förutsättningar att kontrollera och eliminera alla risker de är utsatta för är betydligt sämre. Förutsättningarna finns inte på samma sätt som tidigare.

Vi tror också att bristen på kraftfulla intresseorganisationer som bevakar ungdomars intressen spelar in, liksom det faktum att ungdomar själva vänder politiken och traditionella intresseorganisationer ryggen. Andelen ungdomar som säger sig vilja arbeta politiskt har halverats de senaste 15 åren. Ungdomar tror inte i samma utsträckning som tidigare att engagemang i politik, fackföreningar eller andra traditionella organisationer bidrar till att lösa deras problem. Vi har i våra undersökningar visat att ungdomar alltmer utvecklar individualistiska tankesätt och värderingar som bl.a. innebär att man vill ta på sig ett allt större personligt ansvar för sitt liv och sin tillvaro. Man vill på egen hand skapa de förutsättningar som krävs för att förverkliga sina drömmar och uppnå sina mål - ”bli lycklig”. Man tar på sig ett stort ansvar för att ordna sin utbildning, sitt boende och sin försörjning. Denna ökade individualism är både bra och dålig. Den visar att ungdomar engagerar sig i sitt eget liv och sin framtid vilket självklart är bra, men den kan också innebära att man tar på sig ansvar för förhållanden som man inte styr över och som man därför inte rimligen borde behöva ta fullt ansvar för. Förhållanden där istället samhällets ansvar är stort. Många ungdomar som inte lyckas tillräckligt bra i sin jakt på lyckan lägger skulden på sig själva vilket i vissa fall resulterar i psykisk ohälsa som t.ex. ångest, ångslan och oro. En nyligen presenterad rapport från Socialstyrelsen har också visat att den psykiska ohälsan i gruppen har ökat på senare år, samtidigt som den minskat i övriga befolkningsgrupper.

10. Överväganden och förslag

Från problem till lösningar – överväganden

Vår kartläggning av ungdomars villkor i samhället, marknadens funktionssätt och utveckling, ungdomars kunskaper, värderingar och konsumtionsvanor visar att många ungdomar idag lever med en kraftigt förhöjd risk att drabbas av ekonomiska svårigheter och i vissa fall också överskuldssättning. Vi har också kunnat konstatera att ungdomars villkor och förutsättningar i samhället inte har förbättrats, trots många år av relativt god konjunkturutveckling. Ungdomar som grupp betraktad har inte kunnat ta del av den ökade välfärden och den förbättrade samhällsekonomin i tillnärmelsevis samma utsträckning som andra grupper i samhället.

Ungdomspolitikerna är ett av många politikområden där frågeställningar idag ”mainstreamas”, dvs. frågor och problem som rör ungdomar hanteras och ”åtgärdas” av myndigheter verksamma inom de sektorer där problemen uppstår. Denna ordning är i huvudsak bra. Den lägger ett ansvar på myndigheter att synliggöra ungdomars villkor och utforma åtgärder anpassade specifikt till deras behov. Problemet är dock att när ungdomars problem på detta sätt bryts ner och hanteras i sina enskildheter så går överblicken och helhetsperspektivet delvis förlorat. När det gäller frågor om ungdomars ekonomiska problem och överskuldssättning är ett helhetsperspektiv viktigt av flera skäl. Det behövs för att kunna förstå vilken betydelse olika förhållanden och företeelser i samhället har för ungdomars samlade ekonomi och välfärd vilket i sin tur är nödvändigt för att kunna förstå de mekanismer som ligger bakom ekonomiska problem och överskuldssättning hos ungdomar. Det behövs också för att kunna förstå hur förhållanden och villkor som rör ungdomars ekonomi och välfärd hänger ihop och samspelar. Just detta, att förhållanden och villkor hänger ihop och samspelar, är en viktig iakttagelse som vi gjort i vårt kartlägningsarbete och också fått bekräftad genom samtal med ungdomar. Vi har bl.a. kunnat se att ”risker” på framför allt arbets- och bostadsmarknaden samverkar på ett för ungdomar negativt sätt. Vi har också kunnat se att marknadens funktionssätt i kombination med ungdomars värderingar och kunskapsbrister leder till konsumtionsvanor som ofta överstiger ungdomars ekonomiska begränsningar. Vi har vidare kunnat se att det finns bidrags- och stödsystem inom olika sektorer som inte alltid fungerar på ett optimalt sätt för ungdomar därför att de bygger på förutsättningar som ungdomar inte alltid uppfyller. Och alla dessa samband och ”brister” samverkar i sin tur på ett för ungdomar olyckligt sätt. Vi har därför talat om ungdomar som en systematiskt och strukturellt missgynnad grupp i samhället. Då bör ändå beaktas att vi bara har haft möjlighet att ”skrapa på ytan” på alla de förhållanden som vi tror är av betydelse för att förklara och förstå de risker för ekonomiska problem och överskuldssättning som ungdomar lever med och påverkas av. Vi tror att en närmare granskning skulle avslöja betydligt fler samband av detta slag.

Nuvarande modell där ansvar och uppgifter inom ungdomspolitikerna ”mainstreamas” till berörda sektorer och aktörer är i huvudsak bra. Men vi menar att en effektiv politik för att förhindra ekonomiska problem och överskuldssättning bland ungdomar också kräver att någon aktör ges ett samlat ansvar för ”helheten” när det gäller ungdomars behov och problem, villkor och förutsättningar. Som jämförelse kan nämnas barnpolitiken där det förutom ett tydligt mainstreamingperspektiv också finns en myndighet med särskilt ansvar för vissa frågor som rör barn och unga - Barnombudsmannen. Ett annat exempel är handikappolitiken där Myndigheten för handikappolitisk samordning (Handisam) har ett uttalat samordningsansvar för insatser inom handikappområdet. Mot denna bakgrund lämnar vi förslag på hur befintlig myndighetsstruktur inom ungdomspolitikerna kan kompletteras med en myndighetsfunktion med särskilt ansvar för ”helheten” när det gäller frågor av betydelse ur ett ekonomi/överskuldssättningsperspektiv. Syftet med den föreslagna myndighetsfunktionen är främst att öka förutsättningarna för samsyn och samordning i frågor av betydelse för att stärka ungdomars ekonomiska villkor och förutsättningar

samt förhindra/begränsa risker för ungdomar att hamna i ekonomiska problem och överskuldssättning. Vi föreslår att denna myndighetsfunktion skall inrättas inom Ungdomsstyrelsen. (Se förslag nr. 1)

Samtidigt som vi vill skapa ett stärkt ansvar för helheten i frågor om överskuldssättning och ekonomiska problem i samhället vill vi påpeka att det idag finns ett flertal statliga aktörer som inom sina respektive sektorer fyller en tydlig och självklar roll i arbetet med att såväl kartlägga och förklara risker för överskuldssättning och ekonomiska problem som lägga förslag till lösningar samt aktivt åtgärda företeelser som ger upphov till dessa problem. Nämnas bör Konsumentverket som i flera sammanhang har lyft fram problematiken ur främst ett konsumentperspektiv och också vid flera tillfällen lämnat förslag på hur risker av olika slag kan reduceras eller elimineras helt. Bl.a. bör nämnas de förslag till insatser för att reducera risker med de s.k. SMS-lånen som myndigheten nyligen fört fram. Kronofogden har genom sitt nyligen redovisade forskningsprojekt om överskuldssättning (KFM rapport 2008:1) skaffat sig en unik kunskap och kompetens om överskuldssättningens orsaker och konsekvenser. Både Konsumentverket och Kronofogden bedriver ett aktivt förebyggande arbete gentemot såväl privata och offentliga aktörer som allmänheten. Båda myndigheterna har ett stort och brett kontaktnät i frågor av relevans för problemområdet. Mot denna bakgrund anser vi att både Konsumentverket och Kronofogden har unika förutsättningar att aktivt och också mera påtagligt än andra myndigheter bidra i ett mer samordnat arbete mellan olika aktörer i syfte att komma tillrätta med företeelser som orsakar eller riskerar orsaka ekonomiska problem eller överskuldssättning hos ungdomar.

Kraftfulla åtgärder för att förhindra ekonomiska problem och överskuldssättning såväl bland ungdomar som i den övriga befolkningen kräver en samordning av insatser också inom regering och riksdag. Ansvar vilar idag främst på Finans-, Arbetsmarknads-, Utbildnings-, Justitie-, Närings-, Social samt Integrations och jämställdhetsdepartementet samt berörda utskott inom riksdagen. Inom andra politikområden med motsvarande komplexa och delvis splittrade ansvarsförhållanden, t.ex. inom barnpolitiken, narkotikapolitiken samt inom psykiatriområdet, finns idag inom regeringskansliet nationella samordningsfunktioner av olika slag. Mot bakgrund av att skäl, orsaker och risker bakom ekonomiska problem och överskuldssättning ofta är komplexa och kan härledas till företeelser inom många olika politikområden menar vi att det finns starka skäl att införa en motsvarande samordningsfunktion också för dessa frågor. Vi lämnar förslag på konkreta uppgifter för en sådan funktion. Bl.a. anser vi att en av de första uppgifter en ny samordningsfunktion bör ta sig an är att utarbeta en handlingsplan för att motverka att ungdomar och andra grupper drabbas av allvarliga ekonomiska problem eller överskuldssättning.

Vår kartläggning har visat att tillgång till rådgivning och stöd i privatekonomiska frågor är av avgörande betydelse för många ungdomars ekonomi. Ungdomar som inte kan få sådan hjälp av föräldrar eller andra närstående löper stor risk att förr eller senare hamna i ekonomiska svårigheter. Vi lämnar därför förslag på hur man kan öka ungdomars tillgång till ekonomisk information av olika slag. Det handlar om insatser inom skolans, arbetsförmedlingens och den kommunala budget- och skuldrådgivningens ansvarsområden. Det handlar också om åtgärder för att utveckla webbaserade informationstjänster av olika slag.

Vår kartläggning har visat att många ungdomar hamnar i ekonomiska svårigheter på grund av att regelverk för offentligrättsliga fordringar av olika slag, t.ex. bostadsbidrag och studiemedel, av många ungdomar upplevs som alltför komplexa och svåröverskådliga. Vissa regelverk är dessutom inte alltid ändamålsenliga i förhållande till de ekonomiska villkor som ungdomar lever under. Mot denna bakgrund redovisar vi förslag på fortsatt arbete inom området.

Av vår undersökning har framgått att många ungdomar hamnar i ekonomiska problem p.g.a. brister och tillkortakommanden på marknaden för konsumtionsvaror och tjänster. Vi har inte haft möjlighet att inom ramen för arbetet med denna rapport granska olika marknadsrelaterade ”risker” närmare, men vi har i andra sammanhang pekat på vissa problem och också anvisat förslag på regeländringar. I denna rapport pekar vi främst på behovet av fortsatt utredningsarbete.

Den forskning som bedrivs om överskuldssättning och de problem som det medför för individ och samhälle är av begränsad omfattning, inte minst gäller det ungdomars förhållanden. Mot denna bakgrund lägger vi förslag om utökade forskningssatsningar på området, bl.a. med särskild inriktning mot ungdomar.

Förslag

1. Utökat ansvar och bättre befogenheter för Ungdomsstyrelsen

Ungdomsstyrelsen bedriver idag en framgångsrik verksamhet när det gäller att förmedla kunskaper om ungdomars levnadsvillkor, följa upp och redovisa prestationer och resultat inom ramen för riksdagens och regeringens mål för den nationella ungdomspolitiken, stödja kommunerna i deras ungdomspolitiska arbete samt fördela bidrag av olika slag.

Ungdomsstyrelsen har ett tydligt fokus på att främja kunskapsspridning och utveckling inom olika områden med relevans för deras uppdrag. Styrelsen bedriver även i viss utsträckning projekt samt tar fram kunskaper om ungdomars ekonomiska situation och förutsättningar, samt fördelar vissa statsbidrag till ungdomsorganisationer.

Vi menar att Ungdomsstyrelsen – i rollen som central förvaltningsmyndighet – bör bedriva en verksamhet som omfattar samtliga frågor av betydelse för unga människors liv, villkor, förutsättningar och möjligheter i samhället. I detta ansvar bör också ingå ett övergripande ansvar för frågor om ungdomars ekonomiska problem och överskuldsättning. Bakomliggande problemområden spänner över många politikområden. Idag hanteras frågeställningar som direkt eller indirekt har betydelse för ungdomars ekonomiska förhållanden av myndigheter som är verksamma inom flera olika sektorer vilket i grunden är en bra ordning. För att öka förutsättningarna för samsyn och samordning mellan myndigheter med ansvar för ungdomars ekonomi och välfärd förslår vi att Ungdomsstyrelsen ges ett särskilt ansvar för att hålla ihop frågeställningar som rör dessa förhållanden samt berörda myndigheters agerande. En sådan ordning menar vi ökar förutsättningarna för att åtgärder och förslag kan tas fram som sammantaget ger bästa resultat för att förbättra ungdomars ekonomiska villkor samt reducera risker för ekonomiska problem och överskuldsättning i gruppen.

Vi föreslår att Ungdomsstyrelsens roll och ansvar utökas genom ett tydligt samordningsansvar i frågor som rör ungdomars ekonomiska villkor i stort inklusive överskuldsättning. Ungdomsstyrelsen bör bl.a. ges i uppgift att ta initiativ till och driva på utvecklingen av nätverk för samverkan, samarbete och informationsutbyte mellan såväl statliga som andra aktörer. Ungdomsstyrelsen bör också ta initiativ till gemensamma utvecklingsprojekt i frågor av betydelse för ungdomars ekonomi och välfärd samt bevaka andra myndigheters arbete gentemot ungdomar ur ett överskuldsättningsperspektiv. I samordningsrollen bör även ingå att stimulera försöksverksamheter i syfte att förbättra levnadsvillkoren för ungdomar och att driva på utvecklingen för att stärka ungdomars ställning. Som ett led i samordningsansvaret bör Ungdomsstyrelsen årligen till regeringen redovisa utvecklingen inom området och lämna förslag till konkreta åtgärder rörande ekonomiska villkor och ”risker” för gruppen.

Ungdomsstyrelsen bör även ges ett ökat ansvar för forskning i frågor om ekonomiska villkor för ungdomar samt skäl, orsaker och risker i kombination med överskuldsättningsproblematik. Arbetet bör även inriktas mot ett utvecklat samarbete mellan forskningsvärlden och samhälle.

Ungdomsstyrelsen bör vidare ges ett utökat ansvar för en förbättrad samhällsinformation till unga samt att denna information samlas på en webbplats.

2. Nationell samordningsfunktion för insatser mot överskuldsättning

Ansvaret för insatser mot överskuldsatta och personer med allvarliga ekonomiska problem är splittrat på olika politikområden och utgiftsområden. Ett stort antal myndigheter har i uppdrag att verkställa regeringens och riksdagens beslut med inriktning mot målgruppen. Myndigheter som i sin tur lyder under ett flertal departement. Dessa splittrade ansvarsförhållanden försämrar

förutsättningarna för styrning av insatser samt försvårar satsningar i angelägna frågor där flera aktörer har ansvar och befogenheter. Vi anser därför att det även inom regeringskansliet föreligger ett behov av en bättre samordning i frågor som rör överskuldssättning och allvarliga ekonomiska problem i befolkningen. Vi föreslår att regeringen inom regeringskansliet eller på någon myndighet inrättar en funktion för nationell samordning i dessa frågor. Nationella samordningsfunktioner finns idag inom narkotikapolitiken samt inom psykiatriområdet, områden som i likhet med frågor om överskuldssatta kännetecknas av splittrade ansvarsförhållanden, ett stort antal aktörer samt stora behov av insatser. Det finns även en liknande samordningsfunktion inom miljöområdet på Naturvårdsverket - Miljömålsrådet.

Förslagsvis skulle en nationell samordningsfunktion kunna svara för följande uppgifter/aktiviteter:

- initiera samverkan/samordning av resurser/insatser över sektorsgränser
- initiera utveckling av samarbetsformer mellan berörda aktörer
- i samråd med berörda parter ta fram strategier för långsiktigt utvecklingsarbete
- särskilt bevaka utvecklingen för utsatta grupper, t.ex. ungdomar
- svara för redovisningar till regering/riksdag i angelägna frågor
- vid behov lägga fram förslag till författningsregleringar
- utgöra regeringens "talesman" i frågor kring överskuldssättning
- synliggöra och offensivt föra ut regeringens politik i frågor om överskuldssättning genom att delta i den offentliga debatten samt initiera offentliga diskussioner
- utveckla dialogen med aktörer utanför staten - borgenärer, ingivare, inkassobolag, intresseorganisationer m.fl.
- svara för en egen skrift- och eller rapportproduktion där några rapporter bör ha målgruppsperspektiv, t.ex. ungdomar

3. Handlingsplan för insatser mot överskuldssatta ungdomar

En särskilt angelägen uppgift som snarast bör genomföras är upprättandet av en handlingsplan för insatser mot överskuldssatta med särskild fokus mot ungdomsgruppen. Som jämförelse (och möjligen också förebild) kan nämnas det "tiopunktsprogram mot överskuldssättning" som utarbetats i Finland.

En handlingsplan med insatser av olika karaktär och inriktning är motiverad mot bakgrund bl.a. av de många och ofta växande problem som gruppen överskuldssatta möter i samhället, problem som är väl kända och beskrivna i olika sammanhang, t.ex. i KFM:s rapport "Alla vill göra rätt för sig" (rapport 2008:1) samt Konsumentverkets tidigare rapport "Överskuldssättning – omfattning, orsaker och förslag till åtgärder" (2003:04). Regeringen har idag tillgång till ett stort antal väl utvecklade förslag till insatser samt förslag på fortsatt utredningsarbete som förts fram av bl.a. KFM, Konsumentverket samt andra myndigheter; förslag som skulle kunna bli föremål för åtgärder inom ramen för en handlingsplan. Till detta skall läggas de förslag som förs fram i denna rapport. Behovet av nya samlade insatser på området är stort. Kraftfulla initiativ på området skulle dessutom kunna minska samhällets kostnader till följd av överskuldssättningens konsekvenser, något som KFM har belyst i den nämnda rapporten "Alla vill göra rätt för sig".

4. Finansinspektionens förslag i "Aktionsplan för småspararna" (Rapport 2007:20)

Vår erfarenhet är att okunskap är en starkt bidragande orsak till att människor får ekonomiska problem och blir överskuldssatta. Vi anser därför att det är angeläget att Finansinspektionens förslag avseende behovet av att få till en utbildningsinsatsning i privatekonomi inom skolväsendet genomförs. Vi ställer oss också positiva till FI:s förslag att på olika sätt stärka konsumenternas skydd i fråga om finansiella tjänster, genom t.ex. utökade pris- och villkorsjämförelser i

konsumentbyråernas regi och en mer enhetlig uppföljning och analys av klagomål som lämnas av konsumenterna.

5. Privatekonomikunskap på skolschemat inom grund- och gymnasieskola

Det finns flera skäl till att förorda en kunskapsökning i privatekonomiska frågor. Skäl som har betydelse framförallt för individen men också för samhället i stort. Samhället förändras och ungdomar får snabbt nya konsumtionsmönster. De lever under ett starkt konsumtionstryck och konsumerar både fler och allt mer komplexa varor och tjänster, där det kan vara svårt att överblicka alternativen och dess konsekvenser. För unga människor innebär en stärkt kunskapsnivå i privatekonomiska frågor att risken för ekonomiska problem och en tidig överskuldssättning minskar.

Av Finansinspektionens enkätundersökning angående informations- och utbildningsbehov bland konsumenterna av finansiella tjänster (2007) framgår att det finns stora kunskapsluckor att fylla. Även det kunskapstest som vi genomfört inom ramen för denna rapport visar på samma resultat. Och enligt en undersökning som Danske Bank nyligen gjort kan exempelvis bara fyra av tio ungdomar räkna ut låneränta. Väger man dessutom in resultat från den av Swedbank beställda webbundersökning där 479 av 665 ungdomar i åldern 13-17 år efterlyste någon form av privatekonomisk undervisning i skolan, framgår än tydligare att åtgärder är önskvärda på skolområdet.

Sammantaget pekar detta på att ämnet privatekonomi bör föras in i skolan. Områden som är av vikt för målgruppen unga kan delas in i grupperna Spara, Betala, Låna och Skydda. En erfarenhetsbaserad inläring/undervisning kan med fördel påbörjas redan i tidig grundskola och respektive delområde anpassas då efter elevernas situation och behov. Förutom faktakunskaper bygger kunskap om privatekonomi på attityder och värderingar – en känsla för pengar och pengars värde – och bör för bästa effekt byggas upp över tiden.

För detta krävs dock tydliga kunskapsmål för ämnet. Inom grundskolan finns idag hem- och konsumentkunskap med en viss inriktning mot privatekonomiska frågor anpassade efter åldersgruppen. Här saknas dock tydliga kunskapsmål. Vidare erbjuder idag åtskilliga gymnasieskolor undervisning i privatekonomiska frågeställningar, men även här utan tydliga kunskapsmål och med olika inriktning och ambitionsnivå.

Många lärare vi har varit i kontakt med ifrågasätter eller känner en tvekan kring sin egen kunskap i ämnet och många upplever också svårigheter med att integrera området i sin undervisning. I syfte att stärka stödet till lärarna avser KFM/KOV/FI att hösten 2008 genomföra en riksomfattande kampanj riktad mot lärare vid gymnasieskolor.

Vi föreslår att relevant myndighet ges i uppdrag att i skolans styrdokument tydliggöra vilka kunskapsmål som ska uppnås inom det privatekonomiska området. Detta kan ske genom ett tydligt formulerat kunskapsmål för ämnet i läroplanen för grundskolan och gymnasieskolan. Vi föreslår även att berörda myndigheters lärarstöd samordnas samt hålls tillgängligt och uppdateras på en webbportal.

6. Privatekonomikunskap för arbetslösa

På samma sätt som Arbetsförmedlingen erbjuder kurser i bland annat datakunskap för arbetsökande bör arbetslösa även erbjudas kurser i grundläggande privatekonomi. Dessa borde främst erbjudas unga långtidsarbetslösa som man kan anta befinner sig i en pressad ekonomisk situation. Även blivande unga egenföretagare som beviljats s.k. starta-egget-bidrag borde komma i fråga för en obligatorisk privatekonomisk utbildningsinsats.

7. Ökad information från budget- och skuldrådgivare mot lärare och ungdomar

Det preventiva arbetet på kommunal nivå är av största vikt, och bör således förstärkas och fördjupas. För att förbättra detta bör resurserna för de kommunala budget- och skuldrådgivare, som har en central roll, förstärkas så att de får möjlighet att i högre utsträckning arbeta med förebyggande verksamhet. Denna bör exempelvis vara riktad mot skolan, och då framförallt till lärare och i möjligaste mån även elever på gymnasial nivå.

För att budget- och skuldrådgivare runt om i landet ska ha de bästa förutsättningar att nå ut till skolpersonal bör de ha tillgång till relevant och intresseväckande pedagogiskt material. Att i samarbete med berörda intressenter ta fram ett material av detta slag torde vara högprioriterat. Konsumentverket har ett flertal relevanta material att erbjuda på området och har även såväl kompetens som intresse av att arbeta vidare med frågorna liksom även Konsumenternas Bank- och finansbyrå. Vid sidan av kontakterna med skolpersonal bör budget- och skuldrådgivarna ha ett nära samarbete med lokala sociala myndigheter i syfte att på ett tidigt stadium fånga upp problemärenden. Ett samarbete mellan Konsumentverket, Kronofogdemyndigheten, Finansinspektionen och eventuellt Ungdomsstyrelsen i detta avseende är betydelsefullt.

8. En samordnad lösning för webbaserad information till ungdomar

Webben har utvecklats till en informationsplats som ungdomar i hög grad utnyttjar. Problemet är dock att myndigheter generellt sett har svårt att nå ut med sina respektive budskap till ungdomar. Samtidigt har flera myndighetsföreträdare som regelbundet vistas i skolmiljö fått klara signaler om att unga uppskattar obunden information, fri från kommersiella intressen. I Sverige har hanteringsordningen hittills varit att respektive myndighet bär ansvar för att tillhandahålla relevant information till alla målgrupper inklusive ungdomar. Internationellt är det vanligt att hantera behovet av information till ungdomar med hjälp av samordnade lösningar. Med tanke på att resultaten i vår undersökning visar på problem som kan härledas till många olika områden i samhället finns även här ett behov av samordning.

I syfte att främja tillgängligheten av samhällsinformation för ungdomar samt ge bättre möjligheter för myndigheter/organisationer att nå ut till målgruppen bör regeringen initiera ett utvecklingsarbete med syfte att tillskapa en gemensam webbplats för myndigheter för förmedling av information anpassad till målgruppen. Informationsutbudet kan exempelvis vara generellt och förmedla kunskaper om hur samhället fungerar, dels vara situationsanpassat beroende på ålder och livssituation, dels förmedla privatekonomiska kunskaper.

Vi bedömer att en sådan samlad webbplats – om den utformas på ett ändamålsenligt sätt – skulle kunna få ett betydligt större genomslag bland såväl ungdomar som andra grupper jämfört med nuvarande myndighetswebbplatser eftersom den samlade webbplatsens innehåll kan mångfaldigas såväl vad gäller dess bredd som djup. Överhuvudtaget bör stor vikt läggas på att utveckla tjänster på webbplatsen som tar sin utgångspunkt i användarnas faktiska behov och förutsättningar. Ett sätt att göra detta på är att knyta en ”chattfunktion” av något slag till webbplatsen. I Norge finns erfarenheter av ett liknande projekt (www.ung.no). Tanken med den norska webbplatsen, som drivs av Barne-, ungdoms og familiedirektoratet, är att fungera som uppslagsverk för den som är ung i Norge.

KFM bedriver idag ett utvecklingsarbete med liknande inriktning i samverkan med VERVA och KTH. Även detta arbete syftar till att tillsammans med andra intressenter skapa en gemensam interaktiv mötesplats på webben för allmänheten och då särskilt för unga i frågor om privatekonomi och skuldsättning. Konsumentverket investerar 2,6 miljoner kronor under år 2008 i en heltäckande översyn av verkets webbplats. En betydande del av ansträngningarna läggs på att

tillhandahålla undervisningsmaterial och information till lärare ("Lärarrummet") och ungdomstidningen Konrad, två sedan länge väletablerade forum för lärare respektive elever. Erfarenheter från dessa projekt kan tas tillvara i det utvecklingsprojekt som här föreslås.

Ungdomsstyrelsen är väl lämpad för denna uppgift då myndigheten kan bygga och underhålla nätverk mellan olika aktörer med olika uppgifter, kompetens och ansvar. Ungdomsstyrelsen bör därför ges ansvar för att initiera ett utvecklingsarbete med syfte att tillskapa en gemensam webbplats för myndigheter att förmedla information anpassad för målgruppen. Detta förslag ligger i linje med vårt förslag ovan att ålägga Ungdomsstyrelsen ett samordnande ansvar för målgruppen unga ur ett ekonomi/överskudsättningsperspektiv.

9. Utvecklat forskningsstöd

Det finns en betydande mängd forskning med olika inriktningar kring ungdomars förhållanden men ytterst lite forskning om ungdomars överskudsättning. Ett antal uppsatser med inriktning på ungdomar har tagits fram på studentnivå men det finns få långsiktiga forskningsprojekt. Det saknas också kunskaper om ungdomars konsumtion i ett riskperspektiv. Även forskningsläget när det gäller överskudsättning bland befolkningen generellt är av blygsam omfattning i jämförelse med andra forskningsområden av samma betydelse och omfattning. Konsumenterna förväntas idag göra aktiva val på en rad nya om- och avreglerade marknader. Utbudet har på många områden blivit mer komplext, och därmed mindre transparent från ett konsumentperspektiv. Det ställer nya krav på kunskap och engagemang hos konsumenter. Det finns hos Konsumentverkets vetenskapliga råd omfattande kunskaper i dessa frågor, som kan tas tillvara.

Mot bakgrund av bristen på grundläggande kunskaper om orsaker till och konsekvenser av överskudsättning i befolkningen föreslår vi att regeringen avsätter särskilda medel för forskning inom området, dels av mer generell karaktär men också med särskild fokus på ungdomar. Medlen skulle förslagsvis kunna administreras av Ungdomsstyrelsen eller av Konsumentverket inom ramen för deras vetenskapliga råd.

Förslag på områden i behov av fortsatt utredning/åtgärd

10. Betalningsanmärkning och betalningspåminnelse

Systemet med betalningsanmärkningar för såväl slarv i samband med småräkningar till svåra betalningsproblem kan få allvarliga följder för ungdomar. Betalningsanmärkningarna, som ligger kvar i tre år, gör att ungdomarna får svårigheter inte bara med att få lån och krediter beviljade utan också att hyra lägenhet, dyrare försäkringar m.m., vilket kan ha en hämmande effekt på möjligheterna för unga att komma till rätta med sin ekonomi på längre sikt.

Betalningsanmärkningar ger dock ett viktigt underlag vid kreditprövning, vilket bidrar till att motverka överskudsättning. Nackdelarna med systemet borde utredas i syfte att komma tillrätta med dessa. Det kan finnas anledning att överväga en obligatorisk påminnelse vid utebliven betalning, med skriftlig information om vidare konsekvenser.

11. Återbetalning av CSN-lån, underhållsstöd och bostadsbidrag

Offentligrättsliga skulder är vanligt förekommande hos överskudsatta ungdomar. Om inkomsterna skiftar kraftigt mellan åren, vilket ofta kan vara fallet för ungdomar, kan den då uppkomna återbetalningsskyldigheten skapa stora problem. Flera av dessa system har varit föremål för översyner i skilda sammanhang. Det finns dock anledning att utifrån ett helhetsperspektiv göra en kartläggning av hur dessa regelverk påverkar ungdomars kortsiktiga betalningsproblem, som i sin tur kan leda till överskudsättning. Det vore exempelvis av intresse att närmare analysera den redan fastslagna kopplingen mellan korta utbildningar (exempelvis två

terminer) och skulder hos kronofogden. CSN-rapporten ”Kunder med betalningssvårigheter” från december 2007 är här ett bra underlag att utgå från.

12. SMS-lån

Med ”SMS-lån” avses sådana kortfristiga krediter där man via telefon (SMS) eller Internet ansöker om ett lån på mellan 1 000 och 3 000 kr, får en snabb utbetalning och därefter betalar tillbaka hela beloppet till en hög avgift inom en mycket kort tid, i regel en månad. Det mest utmärkande för dessa krediter är för det första snabbheten (ca 15 min) i ansöknings-, beviljnings- och utbetalningsprocessen. Av denna anledning kallas de ofta för ”snabbkrediter” eller ”snabblån”. Just snabbheten framhålls gärna som det kanske främsta säljargumentet, men risken för att konsumenten ingår oöverlagda kreditavtal ökar och möjligheten för kreditföretaget att göra en noggrann kreditprövning torde minska. Det andra som utmärker lånen är den korta löptiden och de låga kreditbeloppen. I konsumentkreditlagen finns särskilda undantagsregler för små lån med kort löptid, vilket gör att de krav som normalt ställs på kreditprövning, information och marknadsföring åsidosätts.

Konsumentverket och Kronofogden har uppmärksammat den närmast explosionsartade utvecklingen av dessa lån och ser med oro på de negativa földeffekter denna kreditgivning för med sig, bl.a. i form av ett kraftigt ökat antal ansökningar om betalningsförelägganden hos Kronofogden och risk för överskuldättning bland framför allt ungdomar.

För att bromsa de negativa följderna med skuldsättning genom SMS-lån hos framför allt ungdomar har Konsumentverket i en skrivelse till regeringen i augusti 2007 gjort en hemställan om att man tillsätter en utredning med uppgift att göra en begränsad översyn av den lagstiftning som berör den låneverksamhet som allmänt kallas för ”SMS-lån”, ”mobil-lån” eller ”snabblån”. Utredningen bör också i övrigt utreda låneverksamheten och föreslå de åtgärder som bedöms relevanta för att begränsa de negativa földeffekter för konsumenterna som verksamheten kan leda till.

13. Kommunikationsrelaterade skulder

Med kommunikationsskulder avses skulder för fast telefoni, mobil telefoni, Internetaccess, satellit-TV och liknande. Ungdomar är särskilt utsatta när det gäller risken för skuldsättning avseende elektronisk kommunikation eftersom denna typ av mobila kommunikationstjänster attraherar yngre. Statistik från Kronofogden visar att ungdomar i åldern 18-25 år i stor utsträckning skuldsatt sig för eller i samband med elektronisk kommunikation. Det är den vanligast förekommande skuldtypen bland unga. Uppskattningsvis är cirka 30 procent av ungdomsgruppens skulder relaterade till en sådan skuld.

Det kan ifrågasättas om nuvarande konsumentskyddsregler i samband med olika typer av marknadsföring och försäljning av mobiltelefoner och abonnemang är tillräckliga för att komma tillrätta med de problem som finns. Det kan t ex röra sig om gatuförsäljning av abonnemang eller att man kan bli utsatt för t ex SMS med uppmaning att ringa ett okänt nummer, vilket kan leda till att man kan få betala för en tjänst man inte vill ha eller för ett samtal som kostar mer än ordinarie taxa. En annan företeelse är erbjudanden om att köpa en mobiltelefon för 0 eller 1 kr i samband med tecknande av ett bundet mobiltelefonabonnemang. När det gäller gatuförsäljning har Konsumentverket vänt sig till regeringen med en begäran om att se över distans- och hemförsäljningslagen så att den omfattar all försäljning utanför näringsidkarens fasta försäljningsställe. Med tanke på att det nya EG-direktivet om konsumentkrediter ska implementeras i svensk lag kan det vara lämpligt att i samband härmed särskilt beakta skuldproblematiken kring unga vuxna och mobiltelefonsskulder.

Det kan vara svårt för många att förstå hur mycket olika teletjänster egentligen kostar och ha kontroll på hur fort teleskulder växer. I dag har teleoperatörerna ingen skyldighet att erbjuda konsumenterna en kreditgräns för abonnemang även om vissa gör det ändå, vilket innebär en möjlighet för konsumenten att bättre kunna överblicka sina kostnader.

I propositionen (2007/08:86) om ändringar i lagen om elektronisk kommunikation (2003:389) föreslås att teleabbonenter ska ges en möjlighet att välja en översta kreditgräns för sitt abonnemang och att spärra vissa telefonnummer. Förslaget har sitt ursprung i den så kallade modemkapningsutredningen (SOU 2005:20) som syftade till att stärka konsumentskyddet vid modemuppkoppling.

Eftersom problemen och kommunikationsrelaterade tjänster är mångfasetterade och insatser bör göras på olika plan från t.ex. riktade informationsinsatser till översyn av konsumentskyddet föreslås en utredning för att närmare kartlägga och analysera problemen samt föreslå relevanta förslag till lösningar. I denna utredning bör Kronofogden, Konsumentverket och Konsumenternas Tele- och Internetbyrå involveras.

Förslag till regeländringar

14. Skulder som har uppstått innan 18-årsdagen

En del skulder har uppstått redan när ungdomarna var minderåriga, men aktualiseras först efter 18-årsdagen. Det finns ett mörkertal när det gäller skulder av den här typen eftersom inkassobolagens ärenden som rör minderåriga inte finns med i någon offentlig statistik. Inkassobolagen bevakar minderårigas skulder tills det finns möjlighet att kräva in pengarna. Enligt god inkassosed bör ansökan om betalningsföreläggande inte riktas till minderåriga. Därför registreras ofta enskilda skulder först i samband med att en person fyller 18 år. Obetalda vårdavgiftsskulder, konsumtionsskulder och skatteskulder utgör problemområden där skyndsamma åtgärder behöver vidtas.

Vårdavgiftsskulder.

När en minderårig har besökt en vårdinrättning kan det för de flesta tyckas självklart att föräldern är betalningsansvarig för vårdavgiften. Så fungerar det inte i praktiken. I en dom från Gävle tingsrätt (målnummer 3261-06) fastslås att en minderårig är skyldig att betala sina egna vårdavgifter (inkassokrav i samband med 18-årsdagen) om föräldrarna försummat att göra det. Hovrätten meddelade inte prövningstillstånd.

Konsumtionsskulder.

Problem uppstår när vårdnadshavare genom ”målsmans underskrift” godkänner att barnet ingår avtal, men inte betalar skulden. Barnet krävs på skulden när det blir myndigt. Detta resulterar i att 18-åringar går in i vuxenlivet som skuldsatta.

Skatteskulder.

Skatteskulder är vanliga bland unga. Vissa av dessa har uppstått innan den unge blev myndig, oftast i samband med försäljning av aktier och fondandelar. Om försäljningen inte deklarerats och skatt på kapitalvinsten inte betalas lämnas ärendet så småningom över till Kronofogden för indrivning.

I utredningsförslaget Förmyndare och ställföreträdare för vuxna (SOU 2004:112) behandlas bland annat frågorna om minderårigas konsumtionsskulder och skatteskulder. När det gäller konsumtionsskulder föreslår utredningen att en förälder utan överförmyndarens samtycke ska få företa en rättshandling som innebär att barnet får ett kortare anstånd med betalning för en vara

eller tjänst av mindre belopp som från början är bestämt till sin storlek (13 kap 12 § andra stycket föräldrabalken). Förslaget öppnar en möjlighet för föräldrarna att vidta rättshandlingar utan överförmyndarens inblandning som innebär att barnet sätts i skuld genom kreditköp. Visserligen anges att det skall röra sig om mindre värde, fastställt till belopp och kredittiden skall vara cirka 30 dagar. Kronofogden och Konsumentverket anser inte att barn ska kunna sättas i skuld för sådan konsumtion som föräldrarna har ansvar för, inte ens om det bara handlar om 30 dagar.

Vad gäller skatteskulder föreslår utredningen att frågan huruvida preliminärbeskattning av kapitalvinst vid värdepappersförsäljning ska göras vid försäljningstillfället bör utredas ytterligare.

Utredningens förslag bereds för närvarande inom Regeringskansliet. Konsumentverket och Kronofogden vill poängtera att det är mycket angeläget att problemen med minderårigas konsumtionsskulder, skatteskulder och vårdavgiftsskulder snarast når en långsiktig lösning.

15. Brottrelaterade skulder

Bötes- och skadeståndsskulder är vanliga bland unga. Om böter betalas, görs detta ofta av föräldern vilket medför att straffet får minskad betydelse för den unge. De alternativ till dagsböter som regeringen har beslutat – bland annat ungdomstjänst – är en till den unge bättre anpassad påföljd än dagsböter. För de fall en ung person ändå döms till böter finns det skäl att ifrågasätta om den gällande ordningen för verkställigheten av bötesstraffet är rimlig. Utdömda dagsböter uppgår ofta till belopp som för de flesta, och särskilt för unga personer, kan vara svåra att betala med kort varsel. Det nuvarande uppbördssystemet innebär att om betalning inte har skett senast 44 dagar efter lagkraftvunnen dom lämnas skulden till indrivning. Nuvarande ordning innebär att den bötfällda kan få till stånd en betalningsuppgörelse först då ärendet lämnats till kronofogden. I det skedet registreras den bötfällda i Kronofogdens register, ofta med en betalningsanmärkning som följd.

Dagsböter är ofta förenade med skadeståndsansvar. Det är inte ovanligt att skadeståndsskulder registreras hos Kronofogden till följd av bristande administrativa rutiner vid inbetalning av skadeståndet. En person som dömts att betala skadestånd i ett brottmål förstår ofta inte hur han eller hon ska bära sig åt för att reglera skulden. Många väntar på krav från målsäganden, som i sin tur fått information från Kronofogden om möjligheten att begära verkställighet. Det är angeläget att sådana onödiga ansökningar om utmätning elimineras.

I SOU (2004:122) Ingridanden mot unga lagöverträdare förslås att betalningsrutinerna bör utformas på ett sådant sätt att de negativa konsekvenserna som kan följa på bötesstraffet motverkas för unga under 21 år. Enligt utredningens mening bör det införas en möjlighet för unga som har dömts till böter att redan på uppbördsstadiet vända sig till en myndighet i syfte att komma överens om villkoren för betalning. Utredningen anser att det finns skäl att överväga vilka åtgärder som kan vidtas vad gäller de administrativa rutinerna vid inbetalning av skadestånd i syfte att minska onödiga restföringar. Vidare menar utredningen att det finns anledning att låta domstolarna lämna upplysning om frivillig betalning av skadeståndet till den domde i samband med domen. Utredningen påtalar att det finns starka skäl att överväga om den nuvarande ordningen beträffande utformningen av det solidariska skadeståndsansvaret är lämplig. Detta för att förhindra icke önskvärda effekter för unga lagöverträdarens möjligheter att ensamma göra rätt för sig.

I regeringens budgetproposition från såväl 2006 som 2007 utgiftsområde 4 påtalas att det finns anledning att utreda hur man kan skapa bättre rutiner för att brottsoffer ska kunna få tilldömda skadestånd. Regeringen anger härvid att det är angeläget att ”dels en skadeståndsskyldig på ett

enkelt sätt ska kunna göra rätt för sig, dels att en målsägande ska kunna få ett utdömt skadestånd utan att själv behöva vara tvungen att agera eller tvingas komma i kontakt med gärningsmannan.”

Konsumentverket och Kronofogden ser med tillfredsställelse att problematiken kring ungdomars bötes- och skadeståndsskulder har uppmärksammats i Regeringskansliet. Vi vill dock betona behovet av ett snabbt agerande för att komma tillrätta med de problem som har beskrivits ovan.

Referenser och litteratur

Kapitel 1. Inledning

Kronofogden, Alla vill göra rätt för sig, KFM Rapport 2008:1.

Kronofogden, Redovisning av ungdomsindikatorer för 2007, KFM Rapport.

Kapitel 2. Ungdomar i samhället – förutsättningar och villkor

Boverket, Ungdomars boende, lägesrapport 2006.

CSN, Kunder med betalningssvårigheter, Dnr: 2007-300-12773.

Dagens Industri, 23 februari 2008.

Finansdepartementet, Utredning om utvecklingen på kreditmarknaden, direktiv: 1992:105, 1992-12-03.

Göteborgs Posten, Debatt 4 december 2007.

Hampusson-Ulvenfalk J, Olsson E, & Rolnik A. (2007) Skuldfällan - en allt mer vanligt förekommande situation bland de unga i Sverige idag. Stockholms Universitet, Magisteruppsats Företagsekonomiska institutionen.

Lindkvist, Tommy (2003), Ungdomar en grupp i kläm. Valfärd nr. 3,4.

Malmberg, Curt, Fler unga förtidspensionärer, GP debatt 30 januari 2008.

Rappe, Fredrika 2007:7, Arbetslivets förutsättningar som möjliga determinanter till ungas psykiska ohälsa, Rapport från arbets- och miljömedicin.

Regeringskansliet, Prop. 2007/08:1 Budgetpropositionen 2008, Utgiftsområde 16, Utbildning och universitetsutbildning.

Skolverket, ”Beskrivande data om förskoleverksamhet, skolbarn-omsorg, skola och vuxenutbildning 2007, Rapport 302 2007.

Socialstyrelsen, Lägesrapport 2007, Individ- och familjeomsorg.

SOU 2005:50, ”Arbetskraftsinvandring till Sverige - befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick”.

SOU 2001:54, ”Ofärd i välfärden”.

SOU 2003:92, ”Unga utanför”.

SOU 2006:77, ”Ungdomar stress och psykisk ohälsa”.

SOU 2000:3, ”Välfärd vid vägskalet”.

Statens bostadskreditnämnd (2005), En egen härd, Unga vuxnas etablering på bostadsmarknaden.

Statistiska Centralbyrån (SCB), Arbetskraftsprognosen, [Försörjningsbörda 1980-2030, prognos från 2005](#).

Statistiska Centralbyrån (SCB), Arbetskraftsundersökningar (AKU), [Grundtabeller AKU, 15-74 år, årsmedeltal enligt internationell definition](#).

Statistiska Centralbyrån (SCB), Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF), Levnadsnivåindikatorer i ULF i riket efter kön, ålder och indikator. Tvåårsgenomsnitt 1980-1981-2004-2005.

Statistiska Centralbyrån, Ungdomars etablering, Generationsklyftan 1980-2003.

Svenska Dagbladet, 18 april 2005.

Ungdomsstyrelsen 2003, De kallar oss unga.

Ungdomsstyrelsen, Ungas ekonomi och etablering (från 1970-talet till 2000-talets inledning) av Tapio Salonen.

Ungdomsstyrelsen, Ung idag 2007:6.

www.boverket.se, Boendevillkor – Ungdomars boende.

www.csn.se, Betala lån och återkrav.

www.csn.se, Studiemedel – faktablad (2130A).

www.forsakringskassan.se/fakta/bostadsbidrag_ung, Bostadsbidrag - till ungdomar utan barn.

www.skatteverket.se, Räkna ut din skatt – Inkomstår 2008 (taxeringsår 2009) - [Program för fysiska personer och dödsbon](#).

Kapitel 3. Marknad och konsumtion – viktiga utvecklingstendenser

Aaker, D m.fl., Marketing Research”, 2003.

Bokock, B, “Consumption – key ideas”, 1993.

Computer Sweden, ”It-trenderna de senaste 20 åren”, artikel 2006.

Cronholm, Michael & Hedlund, Andreas, Svensk handel, Rapport: ”Handelns roll”, 2006.

Dahlén, Micael, ”Marknadsföring i nya media – marknadsföring i kubik”, 2002.

Dunér, Hanna, ”Nya annonsvaror”, Artikel Svenska Dagbladet, 2007.

Ekonomifakta, Svenskt Näringsliv.

Formas fokuserar, "Konsumera mera – dyrköpt lycka", 2007.

Frankel, Anders, "Marknadsföring på Internet", 2007.

Fürth, Thomas, Från självhushåll till shopaholics.

Fürth, T m.fl., "Dagens unga morgondagens vuxna", artikel Kairos future, 2003.

Gianneschi, Marcus, Licentiatuppsats i företagsekonomi, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, "Varor och märken – om att vara och synas", 2007.

Hillén, Sandra, "Ung konsumentmakt i en varumärkt värld", CFK-rapport 2006:01, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Hjorth, Torbjörn, Fattig i konsumtionssamhället.

Holger, Lena & Holmberg Ingalill (red), "Identitet – om varumärken, tecken och symboler", 2002.

<http://sv.wikipedia.org/wiki>, "Mobiltelefoni".

<http://sv.wikipedia.org/wiki>, "Reklamavbrott i Sverige".

Jakobsson, Peter, "Internet som strategiskt kommunikationsverktyg", 1998.

Jönsson, Martin, "Reklamrevolutionen, Artikel Svenska Dagbladet, 2007.

Konsumentverket, "Distansavtalslagen – en utvärdering",

Konsumentverket, "Trix och trender i reklamen", 1999.

Konsumtionsrapporten 2008, CFK, handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Kopilovic, Stipan m.fl., "Brand New Life. För unga konsumenter I varumärkesdjungeln", 2005.

Regeringskansliet, Budgetpropositionen 2008.

SCB, Ungdomars etablering, "Generationsklyftan 1980–2003", 2005.

Sveriges konsumenter, "Varumärkt – om reklam till barn och unga", 2004.

Ungdomsstyrelsen, "Ung idag 2007. En beskrivning av ungdomars villkor", Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:6.

Vogel, J (SCB), Ungdomars etablering (1980-2003).

Zander, S, De kallar oss unga....., 2003.

Östberg, Jacob, Reklamen hittar nya vägar.

Kapitel 4. Ungdomars kunskaper i privatekonomi

Gabrielsson I (2007), Ung ekonomi 2007 – Så ser unga på sin ekonomi, Synovate för Nordea.

Kronofogden, Redovisning av ungdomsindikatorer för 2007. KFM Rapport.

TNS-gallup, Ungdomsuppdraget 2008, Kronofogden & Konsumentverket 2008.

Zapera för Danske Bank, Market Research Study (2008), Köpenhamn.

Äger, duger, suger – pengar och sånt (2006), Lunarstorm Research.

Kapitel 5. Ungdomars värderingar och attityder

Ambumsgård, R. (2007) Ung idag - En beskrivning av ungdomars villkor, Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter.

Boltjes E & Schultz C-J (2006), I huvudet på en ungdom - En kvalitativ studie om ungdomar utifrån ungdomsundersökningars perspektiv, Stockholms Universitet, Magisteruppsats Företagsekonomiska institutionen.

Florén P, Herngren E, Hult I & Waktel Enochson N (2007), Utsatta Ungdomar, Kairos Future AB för Ungdomsstyrelsen.

Gabrielsson I (2007), Ung ekonomi 2007 – Så ser unga på sin ekonomi, Synovate för Nordea. Johansson, S., Ungdomars värderingar och politiska deltagande, 2007.

Kronofogden, Ungas köpvanor och betalningsmoral – En enkätundersökning på Lunarstorm 2007.

Living The Brand Report 2006.

Löfström, Carl-Magnus, Ungdomar värderar inte arbete annorlunda, Sunt liv.nu.

TNS-gallup, Ungdomsuppdraget 2008, Kronofogden & Konsumentverket 2008.

Ungdomsstyrelsen, De kallar oss unga, attityd- och värderingsstudie, (2003), skrifter 2003:1, Stockholm.

Zander, S, Unga med attityd, Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2007:11.

Äger, duger, suger – pengar och sånt (2006), Lunarstorm Research.

Kapitel 6. Ungdomars konsumtion

Ambumsgård, R (2007), Ung idag - En beskrivning av ungdomars villkor, Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter.

Bjurström, Erling, ”Ungdomskultur, stil och smak”, 2005.

Carle, Jan & Sjöstrand, Per, ”Från diskotek till hypotek. Ungdomars ekonomi och konsumtion”, Ungdomsstyrelsen 1995.

Ekström, Karin M & Forsberg, Håkan (1999), Den flerdimensionella konsumenten, Göteborg, Tre Böcker Förlag AB.

Gabrielsson I (2007), Ung ekonomi 2007 – Så ser unga på sin ekonomi, Synovate för Nordea.

Hampusson-Ulvenfalk J, Olsson E, & Rolnik A. (2007), Skuldfällan - en allt mer vanligt förekommande situation bland de unga i Sverige idag, Stockholms Universitet, Magisteruppsats Företagsekonomiska institutionen.

Hillén S (2006), Ung konsumentmakt i en varumärkt värld 2006:01, Handelshögskolan Göteborg, CFK Rapport.

Kreditor (2006), E-handelsbarometern september 2006, Köpbeteenden på Internet, Stockholm: Kreditor Europé AB.

Kronofogden, Alla vill göra rätt för sig - Överskuldssättningens orsaker och konsekvenser, KFM Rapport 2008:1.

Kronofogden, Sms-lån – En kartläggning av unga vuxnas erfarenheter, KFM Rapport 2007:2.

Pahne E (2007), Hushållsbarometern, Swedbank och Sparbankerna.

Salonen, Tapio, Ungas ekonomi och etablering, En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning, Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:9.

TNS-gallup, Ungdomsuppdraget 2008, Kronofogden & Konsumentverket 2008.

Zander, S, Fokus 05- en analys av ungas etablering och egen försörjning, 2005.

Äger, duger, suger – pengar och sånt (2006), Lunarstorm Research.

Kapitel 7. Möten med ungdomar

TNS-gallup, Ungdomsuppdraget 2008, Kronofogden & Konsumentverket 2008.

Kapitel 8. Ungdomar i Kronofogdens register

<http://www.kronofogden.se/blanketterbroschyler/laddanerbroschyler/910.4.4bf45f331098492fe0e80003287.html>

Kronofogden, Om... jag bara hade vetat!, Broschyr SKV 910, Skatteverket i samverkan med Kronofogdemyndigheten i Göteborg.

Kronofogden, Redovisning av ungdomsindikatorer för 2007, KFM Rapport.

Äger, duger, suger – pengar och sånt (2006), Lunarstorm Research.

Överskuld sättning - omfattning, orsaker och förslag till åtgärder (2003), Konsumentverket PM 2003:4.

Några frågor om hushållsekonomi, skulder, räkningar etc. (svara så utförligt du kan!)

Din ålder: _____ Kön: _____

Fråga

1. Vad är en budget? *Öppen fråga*
2. Vad innebär förfallodag? *Öppen fråga*
3. Vad är skillnaden mellan amortering och ränta? *Öppen fråga*
4. Vad innebär det att gå i borgen för någons låneskuld? *Öppen fråga*
5. Om man inte betalar sin hyra, när kan man då som tidigast bli vräkt? (markera ett alternativ)
() Efter en obetald hyra () Efter två obetalda hyror () Efter 10 obetalda hyror
6. Sara tycker att hon har gjort en bra affär. Hon har skaffat ett mobiltelefonabonnemang för bara 1 krona, och då ingick dessutom en telefon. Hon blir dock mycket förvånad när hon öppnar den första telefonräkningen. Räkningen är på flera hundra kronor trots att hon knappt har hunnit använda den nya telefonen. Hur kan det komma sig?
Öppen fråga
7. Jeanette är 19 år och bor hemma hos sina föräldrar. Hon har aldrig behövt betala något hemma. Nu har hon fått sitt första jobb och ska flytta till en egen hyreslägenhet som kostar henne 3 000 kronor i månaden. Vilka andra utgifter kommer hon normalt sett att få när hon flyttar till en egen bostad? Ge exempel på så många utgifter som du kan komma på och försök också uppskatta en, som du tycker, rimlig storlek på utgiften.
Öppen fråga
8. Vad bör man göra om man inte kan betala en skuld/räkning inom utsatt tid?
(markera ett alternativ) () Betala så fort man får pengar () Avvakta påminnelsen
() Ta kontakt med den som man har en skuld till och be om att få skjuta upp betalningen
9. Pelle och Mia har blivit sambos. Det visar sig efter ett tag att Pelle har stora skulder som han inte har betalat och som därför har hamnat hos Kronofogden för indrivning. Är detta något Mia borde bekymra sig över och varför det i så fall?
Öppen fråga
10. Robban får syn på reklam för SMS-lån. Han får låna 3 000 på en månad räntefritt. Det enda han behöver betala är en avgift på 600 kr. Billigt, tänker Robban. Ett alternativ är naturligtvis den vanliga banken där Robban kan få låna 3 000 till en årsränta på 8%. Vilket alternativ blir billigast och hur mycket billigare blir det?
Öppen fråga
11. Jörgen får ett inkassokrav på en tv-licensavgift som han medvetet valt att inte betala. Han blir förvånad eftersom Radiotjänst inte skickat ut en påminnelse. Nu riskerar han att ärendet skickas till Kronofogden och att få en betalningsanmärkning om han inte betalar.
- Vad är en betalningsanmärkning och vilka konsekvenser kan den få för Jörgen?
- Måste inte Radiotjänst skicka en betalningspåminnelse först?
- Vad händer om ärendet skickas vidare till Kronofogden?
Öppen fråga

INFORMATION OM UNDERSÖKNINGEN

Metod

För att belysa undersökningens frågeställning har TNS Gallup genomfört en studie med en kvalitativ ansats baserad på personliga djupintervjuer och fokusgrupper. Denna ansats innebär att det vi söker en förståelse för vilka risker och orsaker det finns till överskuldssättning hos ungdomar. Samt ungdomars attityd och värderingar till ekonomi/pengar. Studien fångar upp riskbeteenden och allmän inställning, attityder, värderingar. Studien är av en induktiv karaktär, vilket innebär att vi samlar in information och söker sedan efter mönster och samband i det materialet. Kvalitativa studier har som mål att identifiera variationer, strukturer och processer. Det vi söker efter är mening, det vill säga den mening informanterna ger åt olika företeelser. Kunskap om denna mening uppnår vi genom att tolka informationen och slutligen erhålla förståelse för ungdomars konsumtionsvanor och livssituation.

Kvalitativa undersökningsmetoder används främst när det område som ska belysas är komplext, när djupare förståelse söks eller när vi saknar tidigare kunskap om området. Metoden ger möjlighet att följa upp intressanta reaktioner och synpunkter med hjälp av följdfrågor. Därigenom blir det möjligt att ingående penetrera de intervjuades tankar, känslor och sätt att resonera. En kvalitativ undersökning kan därför ge svar på varför vi tänker eller agerar på ett visst sätt.

Graden av djup avgörs av vilken kvalitativ metod vi väljer. Fokusgrupper ger information om gruppens uppfattningar och ger en bred kunskap i förhållande till personliga djupintervjuer. Den personliga intervjun ger en djupare kunskap och förståelse. I denna undersökning har vi valt att samla in informationen dels genom personliga djupintervjuer och dels genom fokusgrupper.

Vid en kvalitativ undersökning uppstår efter ett visst antal intervjuer en mättnad i svaren. Det vill säga svaren närmar sig varandra innehållsmässigt på ett sätt så att ytterligare intervjuer inte tillför någon egentlig ny information utan endast bekräftar vad som framkommit tidigare. Denna mättnad fungerar idealt som en nedre gräns för antalet intervjuer som behöver genomföras i varje enskilt uppdrag.

De intervjufrågor som använts i den här studien är av öppen struktur, frågornas formulering och ordningsföljd är inte i förväg bestämd. Intervjun och gruppdiskussionen är ett samtal baserat på ett öppet förhållningssätt där intervjupersonens och gruppdeltagarnas upplevelse av- och riskerarna och orsakerna för att individen inte kan betala alla sina räkningar är i centrum.

Från en kvalitativ undersökning kan vi inte dra statistiskt säkerställda slutsatser och generalisera till hela undersökningspopulationer. Detta på grund av både storleken på urvalet och det faktum att tonvikten i intervjuerna kan läggas på olika teman, utifrån intervjupersonernas och gruppdeltagarnas förutsättningar och erfarenheter. Resultatet av den kvalitativa undersökningen kan därför endast kopplas till personer som har ingått i undersökningen.

För att i viss mån säkerställa beteenden och konsumtionsvanor från den kvalitativa undersökningen har vi genomfört en begränsad men riksrepresentativ kvantitativ undersökning som baseras på 500 webbsvar med ungdomar i åldern 18-24 år.

NeedScope

För att få en djupare förståelse för riskerna och orsakerna har intervjuerna genomförts med stöd av NeedScope. NeedScope är en validerad projektiv metod där vi i personliga djupintervjuer når individens underliggande attityder, värderingar och drivkrafter.

NeedScope underlättar för de intervjuade att öppna sig och berätta om sina uppfattningar och erfarenheter på ett djupare och mer nyanserat sätt. Jämfört med traditionell kvalitativa intervjumetoder får vi en djupare och ”sannare” bild av vad personen tycker och känner. Metoden bygger på att den intervjuade använder bilder och foton som stöd och stimuli under intervjun.

Målgrupp

Målgruppen är bred och har omfattat ungdomar i allmänhet, ungdomar i riskzonen för att bli överskuldssatt samt ungdomar som finns hos Kronofogden.

Totalt har 16 djupintervjuer och 4 fokusgrupper genomförts. 4 djupintervjuer och 2 fokusgrupper med ungdomar i allmänhet och 4 djupintervjuer och 2 fokusgrupper med ungdomar i riskzonen. Med ungdomar som finns hos Kronofogden genomfördes 8 djupintervjuer. För kvalitativa undersökningar gäller det att kartlägga så många olika uppfattningar som möjligt, varför en stor demografisk spridning av intervjuer och fokusgrupper eftersöktes. Urvalet till undersökningen är baserat på kvinnor och män i åldern 18-24 år. Urvalet har dels erhållits från Kronofogden och dels screenats fram av TNS-Gallup.

Intervjuerna genomfördes under perioden 11 februari, 2008 till och med 27 februari, 2008 i Stockholm, Göteborg, Karlstad med omnejd samt Umeå med omnejd.

FRÅGEGUIDE KVALITATIV STUDIE

Ungdomar i allmänhet och ungdomar som upplever sig ha problem med att betala alla sina räkningar

Intervjuare och respondent introducerar sig för varandra och sätter sig bekvämt tillsammans.

Följ alltid upp "tomma ord" (t.ex. bra, fint) genom att upprepa IP's ord och vänta tills han/hon förklarar det på ett annat sätt. Du kan också säga: "Hur menar du.." eller "Vad är...för dig" eller "På vilket sätt". Jätteviktigt att få veta **vad, hur, varför något är just så som IP beskriver det**. Frågor inom parentes är hjälpfrågor.

Introduktion

I den här intervjun skall vi prata om hur det är att vara ung i Sverige idag och hur du får din ekonomi att gå ihop och vad du tycker om just ekonomi. Du skall få använda din fantasi i stora delar av intervjun genom att titta på olika foton, som har som syfte att inspirera och hjälpa till att uttrycka de tankar och känslor du har. Allt du säger är mycket intressant för oss och inga svar är mer rätt än andra.

Personlig bakgrund

1. Berätta lite om dig och din ekonomi? (utbildning, arbete, familjesituation, boende, fritidssysselsättning inkomster och utgifter/lån/skulder.
2. Hur upplever du att din ekonomi är? (*Kan spara, går precis ihop, går inte ihop*).
3. Varför tror du att din ekonomi är som den är?

Konsumtionsvanor

1. Har du någon budget? Varför? Varför inte?
2. Du sa du tjänade xxxxx. Kan du beskriva hur du fördelar dessa pengar under en månad? Vart går pengarna.
3. Varför köper du dessa varor/tjänster? Hur kommer det sig att du prioriterar dessa varor/tjänster? (*kamrattryck, marknadsföringen, pengar över en månad, måste ha*)
4. När handlar du? Direkt när lönen kommer? I mitten av månaden eller i slutet av månaden när du vet hur mycket du har kvar?
5. Om du skall köpa en lite dyrare vara hur finansierar du ett sådant köp? Avbetalning, lånar av kompisar/föräldrar, sparar ihop först, lån i bank etc

Kunskaper

1. Hur skulle du beskriva dina kunskaper om ekonomi?(*mycket bra, bra, mindre bra, vet inget etc*)
2. Hur kommer det sig att du har (mycket bra, bra, mindre bra, vet inget) kunskaper om ekonomi? (*stort intresse, inget intresse, lärt i skolan, lärt av familjen etc*)
3. Vad gör du om du inte kan betala en räkning? Pengarna är slut men räkningen skall betalas innan du får nästa lön.
4. Vad kan hända om du inte betalar räkningen?

EKONOMI – ASCRIPTION SET (Ansiktsfoton)

Ta fram ascription set och introducera dem – lägg ut de 6 foton.

Nu skall du nu få använda din fantasi lite mera. Här är foton av 6 olika kvinnor/män. Vad som är viktigt är att du tittar på mannen/kvinnans ögon och munnar, för att du skall kunna föreställa dig vilken slags personlighet de har. En av dem har problem med att betala alla sina räkningar.

1. Skulle du kunna visa vem som inte kan betala alla sina räkningar? Det finns inga rätt eller fel utan endast din uppfattning och den kan inte vara fel.

Låt IP välja ett foto – lägg övriga askriptiva foton åt sidan.

Foto nr _____

2. Hur är hon/ han? Beskriv med några korta ord hur h/h är som person (hans/hennes karaktärsdrag/ typiska personliga egenskaper).
3. Vad är viktigt för henne/honom i livet? Vad prioriterar hon/han?
4. Vad köper hon/han för varor/tjänster? Varför dessa?
5. Hur ser hon/han på pengar? Vad har man pengar till?
6. Hur har hon/han fått denna uppfattning om pengar?
7. Hur tänker hon/han när det gäller att ta lån eller köpa på avbetalning?
8. Varför kan hon/han inte betala alla sina räkningar? (*har inga pengar – varför har hon/han inga pengar?*) Risker – fördjupa diskussionen här.
9. Vad tänker hon/han om att göra rätt för sig?
10. Hennes/hans kamrater hur är deras ekonomi? (*samma som hennes/hans, bättre, ännu sämre etc*)
11. Varför har de denna ekonomi?
12. Finns det risk att hon/han hamnar hos Kronofogden?
13. Vad är orsaken till att hon/han hamnar hos Kronofogden?
14. Vad händer när hon/han hamnat hos kronofogden?
15. Hur skall hon/han ta sig ur situation?

RATIONELLT

Nu ska vi avslutningsvis ställa några frågor mer riktade direkt till dig och din upplevelse av din livssituation och din uppfattning om pengar.

Hur är det att vara ung idag när det gäller att konsumera/köpa varor/tjänster?
Fördelar – nackdelar.

- Och när det gäller pengar – vilka risker finns att man köper för mycket och sen inte kan betala sina skulder?
- Känner du någon/några som har hamnat i den situationen att de inte kan betala sina räkningar?
- Varför tror du att de hamnat i den situationen?
- Skulle du kunna hamna i en sådan situation? Varför? Varför inte?
- Om du skulle hamna i en situation där du inte kan betala alla dina räkningar. Hur skulle du ta dig ur en sådan situation?

Kunskapstest

Här är ett frågeformulär som handlar om ekonomi. Jag skulle vilja att du svarade på dessa frågor? (SE BILAGA 1)

Intervjuaren går igenom svaren och ställer några frågor kring de svar som fel.

Hur kommer det sig att du svarat så här på denna fråga?

Och denna fråga
etc.

AVRUNDA, AVSLUTA OCH TACKA FÖR INTERVJUN!

FRÅGOR PUBLICERADE PÅ WEBBEN I MARS 2008

1. Vilket av nedanstående alternativ beskriver din bostadssituation?
 - a. Bor hemma hos förälder/föräldrar
 - b. Bor själv i eget boende
 - c. Bor tillsammans med sambo/maka/make/barn/
 - d. Annat eget boende
 - e. Annat boende

2. Vilken är din sysselsättning?
 - a. Studerar enbart
 - b. Studerar och arbetar extra
 - c. Arbetar och studerar vid sidan om
 - d. Arbetar enbart
 - e. Arbetslös
 - f. Annat

3. Hur bra anser du att dina kunskaper om nedanstående är?
-Mkt bra -Ganska bra -Varken eller -Ganska dåliga -Mycket dåliga
 - a. Budget
 - b. Sparande
 - c. Lån
 - d. Krediter
 - e. Amorteringar
 - f. Räntor
 - g. Försäkringar

4. I vilken utsträckning anser du att du själv har koll på dina räkningar?
 - a. Mycket bra
 - b. Ganska bra
 - c. Varken bra eller dålig
 - d. Ganska dålig
 - e. Mycket dålig

5. Vart skulle du vända dig om du behöver råd eller mer kunskap om ekonomi? (Du kan markera flera alternativ. Markera även vart du vänder dig i första hand.)
-Jag vänder mig till: -I första hand:
 - a. Lärare i min skola
 - b. Annan personal i skolan
 - c. Förälder
 - d. Syskon
 - e. Kompis
 - f. Annan närstående
 - g. Internet
 - h. Min bank
 - i. Kommunens rådgivning om ekonomi
 - j. Konsumentverket
 - k. Socialtjänsten
 - l. Landstingets ungdomsmottagningar
 - m. Tidskrift/tidning/bok
 - n. Annan vuxen
 - o. Sambo, flick/pojkvän
 - p. Annat

6. Hur upplever du undervisningen om ekonomi i skolan?
a. Mkt bra b. Ganska bra c. Varken eller d. Ganska dålig e. Mkt dålig f. Ej fått någon

7. Hur brukar du göra när du skall köpa en dyrare vara?
a. Jag sparar först och köper sedan
b. Jag lånar av en nära släkting eller kompis (av någon jag känner)
c. Jag lånar i bank d. Jag tar ett SMS-lån e. Jag köper på avbetalning/kredit

8. Tänk dig nu att du skall köpa en vara eller tjänst (bortsett från livsmedel). I vilken utsträckning instämmer du i nedanstående påståenden om hur du gör när du köper en sådan vara?
-Stämmer inte alls -Stämmer helt och hållet

a. Jag väljer det billigaste alternativet	b. Jag väger kvalitet mot pris
c. Jag väljer alltid en vara med bäst kvalitet	d. Jag köper trendiga varumärken

9. Vad använder du dina pengar till? (Du kan markera flera alternativ).
 - a. Det mesta går till fasta basutgifter
 - b. Saker/prylar
 - c. Kläder/skor
 - d. Smink/personliga hygienartiklar
 - e. Sparar på bankkonto
 - f. Investerar i fonder/aktier
 - g. Spelar på Internet (t ex poker, bingo)
 - h. Betalar för nedladdning av filmer/musik
 - i. Bilkostnader (bensin, försäkring, skatt mm)
 - j. Kurser/utbildningar
 - k. Tidningar/tidskrifter/böcker
 - l. Hyr filmer
 - m. Mobiltelefoni/SMS/MMS
 - n. Spelar tips, Lotto eller andra spel
 - o. Nöjen och uteliv (kafé, krog, bio)
 - p. Resor
 - q. Intressen, t ex musik, idrott etc
 - r. Vålgörande ändamål
 - s. Annat

10. Har du själv gjort upp en egen budget?
 - a. Ja
 - b. Nej

